

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

(ગુજરાત કોપીરાઈટ વિભાગ)

અનુક્રમાંક ૫૬૪ કિંમત

ગ્રંથનામ જમશેદ હુકાયાત

વર્ગાંક

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-એજન્સી

૬૬૪

નમરૂદે હેકાયાત,

યાને

મજ વારતાઓનો વાંચવાસ્થયક સંગ્રહ.

(બે ભાગમાં.)

ભાગ પેહેલો તથા બીજો.

બનાવનાર,

અરશેદજી નશરવાનજી પેશતનજી,

તે

“હેકાયાતે દીલપસંદ” “નકલીઆતનામાં”

તથા “હીંદુસ્થાનના ઇતીહાસ”

નો બનાવનાર.

મુંબઈ,

“ફાઈ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.”

૧૮૭૪.

કોંમત રૂ. ૩.

૭૦૨

આ પુસ્તકનું માલિકપણું દ્વારા મુજબ સરકારમાં
નોંધાવી એને લગતો સંધી પાંતીનો
હક બનાવનારે પોતાને સવા-
ધીન રાખીએ છે.

“ ફાઈ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ ” મધે, કાવશજી પેશતનજીએ છાપ્યું છે
કોટ; પારસી બજાર સ્ટ્રીટ. નંબર ૧૫.

ચિંચવાથી જ્ઞાન મળેછે, વીચારશક્તિ વધેછે, કુર-
 વખત સારીરીતે ગાળી શકાયછે, અને એ
 રીતે, બીજા અનેક ફાયદા થાયછે. પણ, જેમ ખુ-
 લક ખાઈને પચાવવા વીના અંગે લાગતો નથી, તેમ
 વીચાર કરી, સમજી, તથા પચાવીને વાંચ્યા વગર
 વાંચેલું ફાયદો કરતું નથી- સેહેલાં વાંચાણુને શાખ
 દેશીઓમાં દનપરદન વધતો જાયછે, ન દેશી ભાશા-
 ઓમાં હાલ એકેકપછે ઘણાં પુસ્તકો બાહર પડેછે.

પુસ્તક લખવાની આ મારી ચોથી વારની કો-
 ઠોશ છે. હાલનાં પુસ્તકમાં, વીલાયતની તવારીખને
 કાગતી વારતાઓ, તથા બીજી પરચુટણ બાબદો, જે
 જુદા જુદા ભાગોમા સમાવી છે. “સંગત તેવી છુ-
 દી” એ કહેવત આપણામાં સાધારણ છે. સારી ન-
 સી સંગતથી જેમ માણસોનાં કાંમકાજ તથા રી-
 ભાત ઉપર અસર થાયછે, તેમજ, સારાં નરસાં પુ-
 સ્તકો વાંચવાથી બનેછે. તવારીખ અથવા કાયદાનાં
 પુસ્તકોમાંથી જેમ તવારીખ અથવા કાયદા ખબર પ-
 ણેછે, તેમજ, નીતીનાં પુસ્તકોમાંથી નીતી—ને અનીતી
 નાં પુસ્તકોમાંથી અનીતી જોડે જાણખાણ થાયછે.

આટલામાટે, વાંચણનાં મન ઉપર ખસર કરે એવી વારતાઓ, ગમે એટલી રસમાં સમાવી નથી—ને પહેલા ભાગમાં તવારીખને લગતી વારતાઓ એટલા માટે હાડી સમાવીછે, કે વારતા વાંચતાં વાંચણના આન તવારીખ પાછળ ખેંચાઈ તવારીખ વાંચાણનાં લોકોમાં શોખ વધે.

એવી રીતે રચેલું આ પુસ્તક, બનાવનારે રસેલી મક્કદ થોડી ઘણીબી પાર પાડશે યા નહીં તે વીશે પુસ્તક વાંચવાથી ખાતરી થશે. તોપણ અગર કોઈબી રીતે, કુરસતની વખતના એ કલાક નીરદોશ રમુજમાં ગાબી કાઢવામાં એનાથી થોડી ઘણીબી મદદ મળશે તો, પુસ્તક રચણાર પોતાનાં મહેનતના પુરતો બદલો વળેલો સમજશે.

ખ. ન. પે

સાંકળીકં.

ભાગ પહેલો.

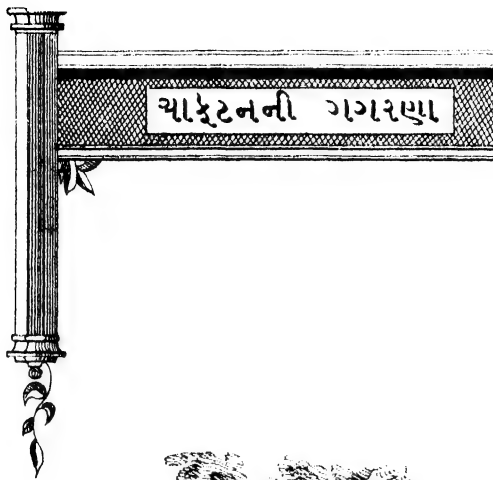
‘ની તણ આપતો.....	૨૬
સદ જોરજો નો કુંડો.....	૬૪
‘આપત’ની ગગણ.....	૭૯
‘રીચરડ’ રાજની રમત	૯૬
કમનસીબ કેદીઓ	૧૦૫
ભુંડી રાણીનો ભાગ.....	૧૧૭

ભાગ બીજો.

ચાર નહીં પણ શાહ ચાર.....	૩
‘શીઝજેરલડ’નું કુટુંબ	૫
પાપી પાપે મુઝે.....	૭
સતની રતેહ સતપર.....	૧૦
હાશીઆર ખલાસીઓ.....	૮૫
‘વેનીસ’ શેહેરની વારતા.....	૮૮
શાખીલા વાંદરા.....	૯૦
‘જો હારડીંગ’.....	૯૧
જાવાયલી ગીતી.....	૯૩
ખરી ખુશાલી શાને કહીએ ?.....	૯૪
‘અલી હામન આબાસ’.....	૯૬
શાહનશાહનું સવપનું.....	૧૦૧

જમરૂદ્ધે હુકાયાત.
ભાગ પહેલો.

સંકેત; ભાગપેહેલો.

જમરૂદે હેકાયાત ;

ભાગ ૧ લો.

તવારીખમાંની વારતાઓ.

‘રીચમંડ’ની ત્રણ આશ્તો.

‘ચારક’ અને ‘લાંકેસ્ટર’ ની ખુનરેણબરેલી લ-
દાઇઓ, જેમાં મોટમોટા નામાંકીત શુરા વીરાઓ-
નાં લોહીથી વીલાયતની જમીન તર થઇ હતી, તે
ત્રીજા ‘એડવર્ડ’ ની ઓલાદના રાજ છતી લેવાના
અરસપરસના જઘડાથી નજદીક પચાશ વરશ ટકી રહી
હતી. છઠો ‘હેનરી,’ જેનાં રાજમાં આ જઘડા પેહે-
લવેહેલા શીર થયા તે એ રાજના ત્રીજા દીકરા
‘લાંકેસ્ટર’ ના ‘ડ્યુક જાન’ ના ઊંઠાનો નખીંગ
હતો. બીજા હાથ ઉપર, ‘ચારક’ નો ‘ડ્યુક’ ‘રીચરડ
પલાનટાજનેટ,’ એજ નામીયા રાજના બીજા દીકરા
‘લાયનલ ડ્યુક આવ કલારનસ’ ની ઓલાદથી ઉતરેલો
હતો. આ ઉપરથી, ઇંગરેજ કાયદા પરમાણે, રાજ
‘હેનરી’ ના હક્ક કરતાં ‘ડ્યુક આવ ચારક’ નો રાજ
ઉપર વધારે હક્ક હતો એ દખલતું છે.

આપણી વારતાનું મંડાણ થાયછે તે વખતે રાજ
‘હેનરી,’ જેને થોડુંક થયુંજ ‘ડ્યુક આવ ચારક’ ના ઊંઠાએ
તખત ઉપરથી હાંકી કાઢી ચો હતો તે એ ‘ડ્યુક’ ઉપર

સામી ફતેહ મેલણી તુરતનોજ પાછો ગાદીએ બેઠો હતો.

એ બાદશાહની ફતેહ થવાથી દશના બુદાબુદા ભાગો ઉપરથી મોટામોટા નામાંકીત ઉમરાઓ એને મુખારકબાદી આપવા થકી પાયતખતે આવીઆ હતા. એમનામાં 'જાસપર ટયુડર', 'અરલ આવ પેમબરોક', તે એ બાદશાહનો સાવકો ભાઈ પણ હતો. આ વખતે એ 'અરલ' પોતાના તેર વરશના તાહના ભતરીજને પણ રાજની મોલાકાતે પોતાની જોડે લાવીઆ હતો. એ જવાન ઉંચો નહીં તોપણ ઘણો દખામણો, પતલાં કદનો તોપણ તનદુરસ્ત શરીરનો હતો. આ છોકરાને લઈ 'અરલ' જેવો દોવાનખાનાંમાં પેઠો તેવી બાદશાહની નજર જાણે એ છોકરાના ચહેરા ગમી ઠસી બેઠી.

તે બોલીઓ, "મારા 'લારડ પેમબરોક', આ કોણ છોકરો વારે"?

'અરલ' ગુહાણ મંડી સર નમાવી બોલીઓ, 'બુદાવંદ, એ આપણો ભતરીજો, 'રીચમંડ' ના 'હેનરી'.

હવે બાદશાહ 'રીચમંડ' તરફ અગાઉ કરતાં વધારે હોંસથી જેવા લાગ્યો. તેની ઝલકતી આંખો, ગંભીર હસતો મુખરો તથા બોલવા માગતા હોષ એવા હોટ બેઈ, આખી કચેરીનું ધીઆન તેની ગમી બેંચાયું. તે બોલીઓ, 'આ છોકરાનું મોઢું જોતાંજ એનું ભવીશ મને જાહેર થયું છે. 'હેનરી ટીડડર' ધક્ક દઈ સાંભળ, મને જે લક્ષણો નજર પડે છે તે બાદશાહને

કશઠીભરેલાં તોપણ અવારનવાર સારાંનરસાં એમ વા
રાપરથી બદલાતાં છે; બાદશાહી દબદબા તથા ના
માંકીતપણાં જોડે ફીસાદ તથા દહેસ્ત ભેળાયેલાં લાગે
છે; મોટી સાંકળો તથા ભારે વજનની ખેડીઓ જોડે
તખત, તથા તેજ સમશેર ને લડાઈના ઝુંડાઓ વચ્ચે
તેજ નજરે પડે છે! ‘હેનરી ટ્યુડર’, તું તારે માથે
તાજ પૂરેશો, અગર ત્રણ આકૃતમાંથી તું છુટશે તો.—”

છોકરો ગુઠણ મંડી બાદશાહના હાથને ઓસો દબ
ઓસો, “અને તે ત્રણ આકૃત શી, મારા મુરખી,
તે મેહેરબાની કરી કહેા.”

બાદશાહે થોડો વખત છોકરાનાં મોઢાં ગમી એકી
ટગરે જોયું; અને પછે ઝટ દબ ઓસો ઉડ્યો—“**સારો
પવન—ખેદીલ દોરત—ને ભુંડના દાંત.**”

છોકરો.—તોપણ, કંઈ વધારે કહેા, ખુદાવંદ; મારે
ભવીશ મને ખરાબર જાણવા દો.

બાદશાહ.—(કપાળે હાથ દબ વીચાર કરીને,) થઈ
ચુકું, ખેટા, થઈ ચુકું; મારે સ્વપ્નનું વહી ગયું; હવે
તું વધારે જાણીશ નહીં.

વીલાયતના બાદશાહની એ ભવીશવાણી શાહ-
જાદા ‘રીચમંડ’ ની છાતીમાં એવી મજબુત કસી
ખેડી કે ઘણાં વરશ વહી જતાંબી તે વીસરાઈ નહીં.
તોપણ જેમ વખત જતો ગયો તેમ એ વાણી સાચી
પ્રકવાની વધી ઓછી થતી ગઈ. એટલા વખતમાં
આકૃતો તો એણે ઘણીબી વઢાવી; પણ ‘હેનરી’

બાદશાહે વરતેલી ત્રણ આફતો માહેલી એકે નહીં. તીઆરે વીલાયતનું તાજ પેહેરવાની વક્તી તે શી ? 'હેનરી' બાદશાહ અને તેના એટો સલામત હતા તાંહાં સુધીતો એમના વંશ કદી ખુટી નહીં પડે, અને તેથી એ શાહજાદા બાદશાહ થવા પામે નહીં, એ દખ્ખતું હતું. વળી, આગળ ચાલતાં જ્યારે, 'હેનરી' બાદશાહને 'લન્ડન ટાવર' માં અને તેના એટાને 'ટચુસખરી' માં ઠાર કરવામાં આવીઆ તીઆરે એ શાહજાદાની તખ્તે આવવાની વક્તી ઘણીજ થોડી રહી ; કાંકે હવેતો 'ચાર્ક' ની સામી ઊરદુવાળાઓના હાથમાં રાજસત્તા પક્રેપણે આવી.

સંધું છતાંબી, આગળા બાદશાહે જે મોટાઇ તથા નામદારીના વચન કહેલા તે હજી એ શાહજાદાનાં મનમાં ભમતાજ રહ્યા. 'લાંકેસ્ટર' ના વંશ માહેલો હવે તે છેલ્લોજ હતો ; બાકીના સંધાતો લડાઇ તથા ખુનામરકીમાં અટવાઇ મુઆ હતા ; કેટલાકનેતો સામી ઊરદુવાળાઓએ કેદ પકડી ગરદન મારીઆ હતા. તોપણ, જ્યાંસુધી એ ઝાડની વગર વેહેરાયલી એકબી ડાહ્યાળી સલામત હતી તથાં સુધીતો 'લાંકેસ્ટરીઅનો' ને આશા હતી. શાહજાદા 'હેનરી' ગોયા એ વઉંશનો એક ઝલકતો સીતારો હતો, જેની ચાલ ઉપર 'લાંકેસ્ટરીઅનો' ની ચઢતી પડતીનો આધાર હતો.

'ટચુક્સખરી' ની લડાઇનું પરીણામ રાણી 'મારગરેટ' ની સામે ઉતરવાની ખબર સાંભળતાંજ આપણા

જવાન શાહજહાને લઈ 'અરલ આવ પેમખરોક' પેહેલ્લાં 'શેપસટો' તથા પછે 'પેમખરોક' એ બન્ને કીલ્લામાં વારાપરથી કેટલુંક સુધી ભરાઈ બેઠા, અને હ્યાં જ્યારે એમના દુશમનોએ એમને ડરવા દીધા નહીં ત્યારે એઓ 'ટેનબી' બંદરે થઈ 'ખ્રીટની' માં આવી ત્યાંના 'ડ્યુક ફ્રાન્સીસ' ની પનાહ પકડી બેઠા.

'ફ્રાન્સીસ' વચનનો સાચો, આખરનો ભુખો, સ્વભાવે માયાળુ, ને દુખીઆરાંની કદરવાળો હતો, તેણે, એમનો સારો આવકાર કરી, પોતાની સલતનતમાં એમને બીનધાસતીએ રહેવા કહ્યું. એઓ આવતાં પછી, એમની બેરદુવાળા પાંચ પચીસ બીજા ઉમરાઓ પણ હ્યાંજ આવી, શાહજહા 'હેનરી' ને પોતાના રાજ તરીકે ગણવાના સોગંદ લઈ, પનાહ પકડી બેઠા. આથી, 'વાનસ' શહેરમાં એ શાહજહા દરબાર ભરતો હતો તેને, લગાર વધારે તેજ મળીતું.

'ડ્યુક' ની મમતા દનપરદન શાહજહા ઉપર વધવા લાગી; પણ પોતે વીલાયતના રાજનો બેરખાંહોવાથી, તથા પોતે પોતાના મુઝુકને 'ફ્રાન્સ' ના લોભી શાહનશાહની તરાપમાંથી બનચાવવા થકી 'ઈંગ્લંડ' સાથે સુલેહના કોલકરાર કીધેલા હોવાથી, એ શાહજહાની એ દેશ ઉપર ચઢાઈ કરવાની ઉલટને એણે ગણકારી નહીં.

આણી તરફ શાહજહા 'હેનરી' 'ખ્રીટની' તરફ નાહકો હતો એવું જાણતાંજ 'ઈંગ્લંડ' ના રાજ

‘એડવરડે’ તેને પોતાના કબજામાં લેવાની વેતરણ કરવા માંડી, ને એ કારણસર ‘ડ્યુક’ ને સમજાવવા ‘પ્રીટની’ દરબારે એલચી મોકલી આ. પણ ‘ડ્યુક ફ્રાન્સીસ’ પોતાનો વચન તોડે એવું આદમી ન હતું. ઈંગ્રેજ એલચીઓની અરજ ધીરજથી સાંભળી મજબુતીથી તેણે તેમને ઉત્તર વાળીઓ ; અને એમને લગાર શરમાવી તોપણ ઘણા ચઢાવી રવાના કીધા.

આગળ ચાલતાં ‘ઈંગ્લાંડ’ અને ‘ફ્રાન્સ’ વચ્ચે લડાઈ ઉભી થવાથી થોડુંક સુધી ‘એડવરડે’ બાદશાહ આપણા જવાન શાહુજદાને ભુલી ગયો ; પણ એમના વચ્ચે પાછી સુલેહ થતાંજ ‘ડ્યુક’ ને સમજાવી તેને પોતાના કબજામાં લેવાની કોશીશ એણે પાછી જરૂરી કીધી. પણ સુધા ફ્રાન્સીસે મજબુતી સાથે પોતાના વચનને વળગી રહી ‘ઈંગ્લાંડ’ ના બાદશાહને દાદ દીધી નહીં. તોપણ, એ રાજ્યે શાહુજદાને પોતાના કબજામાં લેવા જે ફંદા રમવા માંડ્યા—તેનું તમામ સુખ તથા છુટાપાણું લુટી લેવાની અને તેના પીઆરે જન વતીક ખરબાદ કરવાની તેણે જે તદબીરો કરવા માંડી—તે સંધી તદબીર તથા ફંદાથી એ જવાન શાહુજદા પુરતીરીતે વાકેફ હતો ; જેથી એ વાતનો એને કંઈ થોડો બજાપો નહીં હતો. તે ગમગીન થઈ અદશો કરતો કે તેનાં સુખ, છુટાપાણું, તથા જીવની સલામતી વતીકની એક પળવારની આશા હતી નહીં ; મગર સંધાંનો આધાર તેની પોતાની

સાવચીતી તથા 'હયુક ક્રાનસીસ' નાં એકીન ઉપર હતા. વારંધડીએ તે પોતાનાં મનમાં કચવાઈને ઊભાં રહ્યાં, 'અફસોસ! અફસોસ! એવો વગર આધારની ભવિષવાણી હુંએ સાંભળી ન હોત તો કેવું સારું! આ ખુદા! ખુનામરકીમાં અટવાઈ ગયલા 'લાંકસદરીઅન' વડેશની ઊંચાવાળાઓની સરંદારી હુંએ માથે ખેંચી નહીં લીધી હોત તો આજ હું કેટલો નર્ચોત હોત! ત્યારેતો, મારો બાપીકો મિલેલ, ને મારી તમામ મીલકત જોડે મારું છુટાપણું વતીક કાયમ રહેત'.

આવા શોકભરીઆ વીચારથી શાહુજીદો ગમગીન રહેતો તેટલાં અકસમાતથી રાજા 'એડવરડ' ની વડી બેઠી શાહુજીદી 'એલીઝબેથ' ની સખી તેની નજરે પડી. તેણીનાં મોઢાંની આચંબો પમાડનારી ખુબસુરતી જોઈ તે છક્ક થઈ ગયો, અને તેણીનું સીધા સરવની મીસાલનું કદ તથા મીઠાસ ને નમ્રતા-ભરેલો ચહેરો જોતાંવાર તતકાળ તે તેણી ઉપર મોહી પડ્યો. પહેલાંતે તેને લાગીકે કે એટલી ખુબસુરત ઔરત દુનીઆમાં કબી હોયજ નહીં, અને કદાચ સખી પાડનારે તેણીને અસલ કરતાં વધારે ખુબસુરત ચીતારી હશે; પણ શાહુજીદીને નજરે દીકેલી એવાં લોકોએ જ્યારે આ વાતની ગવાહી પુરી ત્યારે એની પુર ખાતરી થઈ. હવે આ નવો જુસ્સો શી રવેશ સમાવવો? શાહુજીદી 'એલીઝબેથ' ને 'એડવરડ' બાદશાહ જેવા કદા વેરીનો બેઠો, તેણીને પરણવાનું

આશા શી? એ આશા તો વીલાયતનું તાજ પેહેર-
વાની આશા કરતાંબી થોડી. ગમે તે હોવો, પણ
શાહુજદીને તેણીની ઉપરની મોહાબતથી જાણીતીતો
કરવી જોઈએ. હવે આ શી રવેશ કરવું તેના વીચા-
રમાંજ થોડા મહીનાતો વહી ગયા. અંતે ‘પ્રીટની’
થી ‘સર જનન શુલટ’ નામે બહાદુર ‘નાઇટ’ ને કંઈ
રાજદુઆરી કામસર ‘ડ્યુકે’ ‘ઇંગલાંડ’ મોકલવા કાઢીઆ.
આ ભલો ‘નાઇટ’ શાહુજદાનો જનની દોસ્ત હતો તથી
એને પોતાના હેવાલથી વાકેફ કરી શાહુજદાએ એને
હાથે પોતાની સખી જોડે એક કાગળ શાહુજદી પર
મોકલાવીઆ.

ભલા સર જનને પોતાને સોંપેલું બીકટ કામ મન-
માનતી રીતે બજાવીઉં. શાહુજદી શાહુજદાની સખી
જોતાંજ છુટ્ક થઈ ગઈ હતી તે સર જનને મોઢેથી
તેનો વધુ તારીફ સાંભળી વધારે મોહી પડી. પછી
એ બંને રાજવંશીઆ વચ્ચે કાગળ પતરના વેહે-
વાર ચાલીઆ. અને દરેક પાછાં વળતાં કાગળે બંને
વચ્ચે પીઆરનો ગાંઠ વધારે મજબુત થતો ગયો.

‘રીચમંડ’ ની પડીભાગેલી આશા હવે પાછી સજી-
વાણ થઈ—તેના ગમગીન ચેહેરા ઉપર ફરી ખુશાલી દીપી
નીકળી. પણ જે ઊંચાં રતન ઉપર તેનું સંધું
ચીત્ત ગોઠવાયલું હતું તે મેલવવાની આશા તો હજી
હંમેશના જેટલીજ વેગળી હતી—શાહુજદાનો બાપ
પોતે તથા ‘ચારક’ ઊંચાવાળા તમામ ઉમરાઓ તેના

કદા વેરી હતા તેના શો ઇલાજ કરવો ? રાજ 'એડ-વરડ' પાસે જાહેરમાં તેની બેટીની માગણી કરવી, કે છુપાછુપ 'ઇંગલાંડ' જઈ, શાહજાદીને લઈ, 'પ્રીટની' નાહાસી આવી, ત્યાં તેણીની જોડે પરાણવું ? એવા એવા વીચારમાં આજો દીવસ તેનું મન રોકાવા લાગું. પણ એમાનું એકબી કામ પાર પડે એવું ન હતું, ત્યારે હવે શું કરવું ?—'ડ્યુક ક્રાનસીસ' ને સમજાવી તેને નામે શાહજાદીની માગણી કરાવવી, અને રાજાએ હા પાડવા પછે તેણીને 'પ્રીટની' લાવી 'ક્રાનસીસ' જોડે પરાણાવવાની વતી શાહજાદાએ પરાણ-વી ! આ પણ બનવું કઠણ હતું. ડ્યુક ક્રાનસીસ મરતાં એવું કરે નહીં. ત્યારે હવે શું કરવું ? જવાન શાહજાદાનાં મનમાં તો રોજ દાજ આ વીચાર ભમી આ કરે.

વળી આટલામાં માડાં ભાયજો એ જવાન રાજ-વંશીઓ વચેની મોહોબતની વાત બાદશાહ 'એડ-વરડ' ને જાહેર થઈ. આથી પેહેલાં તો એ ઘણો રીશે ભરાયો ; પણ પાછળથી એણે એ મોહોબતનું આકું આગળ કરી શાહજાદીસે પરાણાવવાને બાહાને 'હેનરી' ને પોતાના કબજામાં લઈ ઠાર કરવાનો કસદ કીધો. તેણે 'પ્રીટની' દરબારે બીજીવાર એલચીઓ મોકલી 'ડ્યુક' ને કહેવડાવી કે બંને બેરદુના જઈડાનો સંપજમાં અંત લાવવાયકી તેણે શાહજાદા 'હેનરી' ને 'એલીઝબેથ' શાહજાદી જોડે પરાણાવવાનો ઠરાવ કીધો હતા. આ એલચીઓમાં 'સ્ટીલીંગફીલ્ડ'

નામે કાવતરાંખિર પણ ખોલકણો, મીલનસાર ને ખુશામતીઓ એક પાદરી હતો તેણે દાવપેચ તથા મફત લડાવી 'હયુક ફ્રાનસીસ' ની ખાતરી કીધી કે 'એડવરડ' બાદશાહ પોતાનો વચન એકીનદારીથી પાલશે સંધાંતો ઠગાયાં ; પણ આ વાત શાહુજદાના જાની દોસ્ત 'સર જાન શુલટ' નાં ધીઆનમાં ઉતરી નહીં. તેણે શાહુજદા સંગાતે વાત કરવાની તક સાંધી, ઢુંકમાંજ તેની ખાતરી કરી આપી કે ઇંગરેજ સલતનતમાં પગ મુકતાંવાર તેના જીવનું જોખમ થવાની પુરતી વધી હતી. પછે 'હયુકે' શાહુજદાની મરજી પુછવાથી તેણે વીલમ્પત જવાની યોજ્ખી ના પાડી. પણ લુચ્છો પાદરી 'સ્ટીલીંગ્લીટ' આટલામાંજ પીછો મુકે એકે ન હતો. એ ગુમરાહ ધરમગુરુ, જેનાં અંતઃકરણમાં વીખ બેળાયલું છતાં જબાન ઉપર મીઠાસ મગમગતો હતો તેની ચાપલુસી ભરેલી વાતો અને રાજ 'એડવરડ' ની એકીનદારીની તારીફ સાંભળી એકવાર એ અંચલ શાહુજદા વતીકે છેતરાયો. ધરમગુરુએ પોતાની મતલબ વધારે બંધેસાડવા શાહુજદા 'એલીઝબેથ' સંબંધી એડવરડને ઠરાવ જાહેર કીધો. બચારો ભોળો શાહુજદા પોતાની વાહાળી શાહુજદા જેડે પરણવાની વાત સાંભળતાંજ રાજરાજ થઈ ગયો, અને ગમે તે થતાંબી એકવાર 'ઇંગલાંડ' જઈ તેણીને નજરે જોવાનો ઠરાવ કીધો.

શાહુજદાને નજરે જોવાનો ઉલટમાંહેનરી એટલોતો

હીવાનો બની ગયો કે 'ઈંગલાંડ' જવાની તઈઆરી કરતાં
જે થોડીઘણી ઢીલ થઈ તે વતીકે તેને ઘણી આકારી લાગી.
અંતે સંધું તઈઆર થવાથી 'ફ્રાન્સીસ' ને હેતથી બેઠો
એ 'પ્રીટની' છોડી ચાલીઓ. આણીતરફ બહાદુર 'સર
જન શુલ્ટ' નો શક હજી દુર થયો નહતો માટે ઈંગરેજ
એલચીઓ જોડે થોડે કટકે જઈ પોતાની વધારે ખાતરી
કરવાને તેણે ઠરાવ કીધો. મારગમાં એ ખાતરી જોઈએ
એવી પક્કી થઈ. ઈંગરેજ એલચીઓની વસ્તાણક
જે 'હમણાંસુધી નરમાશભરેલી હતી તે જેમ જેમ
તેઓ આગળ વધતા ગયા તેમ તેમ બદલાઈ રફતે રફતે
કઠણ ને કરડો થવા લાગી. શાહજહાની પણ હંવે
પુરતી ખાતરી થઈ. તેણે જ્યારે જોયું કે તેના સાથીઓ
અંદરખાનેથી તેને પોતાના બાદશાહના દામાદ તરીકે
નહીં પણ બંધવા તરીકે ગણતા હતા—અને તેની
સંધી હીલચાલ ઉપર ખારીકીથી નજર રાખવા ઉપ-
રાંત 'ઈંગલાંડ' જઈ પોહોંચવાની હુદથી જ્યાદા ઉતા-
વળ કરતા હતા, ત્યારે ફરી એકવાર તે પોતાના જીવની
ધાસતીમાં પડ્યો. પણ હવે કરવું કેમ? ઈંગરેજ
એલચીઓના બાર હુથીઆરબંધ સવારોના રીસાલા
વચ્ચેથી એકલા 'સર જન' જોડે નાહાસો જવાએ
એવું તો કાંઈ હતુંજ નહીં. તોપણ જ્યાંસુધી સર
જન જેવો વફાદાર દાસત નબદીક હતો તાંહાંસુધી થોડી
ઘણી આશા હતી—શાહજહાને બનચાવવાનો હજી
એક ઇલાજ હતો—અને તે એ કે ઈંગરેજ એલચીઓ

પગરસતો ઝોળાંગી સમુદ્રકાંઠે આવી પોહોચે તે આગ-
મજ 'હ્યુક ફ્રાનસીસ' ને સમજવી શાહુજદાને પાછો
'પ્રોટની' તણવી લેવો. આટલામાં નસીબ સંજોગે
વળી જખરું તુફાન થવા લાગું, તેથી એ ઉપાય કાઢી
લગાડવા જોઈએ એટલો વખત પણ મળી આવીઓ;
સખબ કે ઇંગરેજ એલચીઓની વાહાણે ચઢવાની
તમામ ઉતાવળ છતાં તુફાન નરમ પડવા વીના તે
તેમણાથી વાહાણે ચઢાયજ નહીં.

મંજલ દર મંજલ કુચ કરતાં, મારગમાં જરાખી
થોખવા વીના, જે જગીઆ 'સર જન' ને સારૂ ઇંગ-
રેજેથી છુટો પડવા ઠરાવી હતી તયાં એઓ આવી
લાગા. આ ઠેકાણે એ ભણે 'નાઈટ' આખમાં પાણી
લાવી ઊલીઓ, "પરમપીઆરા અરલ, હવે મારે
તમને છોડી જવું જોઈએ; પણ તેટલાં તમે સાવ-
ચીત્ત ને ખખરદાર રહેજો—અને અગર એ નાતરસ
લોકો પાસેથી છુટી આવવાનો લાગ ફાવેતો ઊલાશક
વટી આવજો. હું તો દરબારે પોહોચતાંવાર મારી સંધી
ધાસતી શાહને જાહેર કરીશ ને ખુદાનું કરવું છે તો
હરેક તદબીરે તમને વાહાણે ચઢતા અટકાવીશ. તુફાની
પવનનું જોર કાયમ છે તાંહાં સુધી તો આપણને
ધાસતી નથી; પણ સારો પવન ફુકતાંવારજ આ
લોકો ઉતાવળે વાહાણે ચઢી જશે."

"સારો પવન," એ ઊલો સાંભળતાંજ 'શીચમંઠ'
નાં મનમાં એકાએક દેહસ્ત પેડી—તે ઊલીએ "સારો

પવન ! ઓ ખુદા ! એતા 'હેનરી' બાદશાહે કહેલી પે-
હેલી આક્રોશ ! ઓ બહાદુર શુલટ ! દયા કર—મદદ
કર—મને બચાવ ! તેમ નહીં બનેતા આ સંકટ-
માં એક વફાદાર દાસત દાખલ મારાં દુઃખમાં લાગ
લેવા હાંજ રહે."

"પરમપીઆરા શાહુજદા," (સર જાન શાહુજ-
દાને હાથ પોતાના હાથમાં દાખી ઓલીઓ, "મેટી
ખુશીથી હું તારી સંકટમાં લાગ લેઉં; મગર હું
ધારૂં કે તારી જોડે રહેવા કરતાં દોડતે ઘોડે 'ખ્રીટની'
પાછો ફરી શાહુને આપણી ધાસતી જણાવવાથી હું
તને વધારે અગતની મદદ કરી શકીશ. પછી, વાદ-
જાંથી કાળા ભંમર બનેલા પણ વીજળીનાં ચમક-
વાથી વખતે વખતે જળપ્રટપામતા આસમાન તરફ
નજર કરી તે ઓલીઓ, "એ વહી નહીં જાય તેટ-
લાંતા તને પાછો તેડી જવા-થકી શાહુની પરવાણુગી
મેલવી હું મારતે ઘોડે 'સેંટ મેલોજ' ખાતે તને આવી
મળવાની ઉમેદ રાખું. સલામ ! સલામ ! ત્યારે સા-
વચીત રહેજે, પીઆરા; છેલી સલામ !" શાહુજદાને
'શકહેન્ડ' કરી તે ઓલીઓ, અને પોતાના તેજી પોડાને
એક મારી પલકવારમાં નજર નહીં પાંહોચે એટલો
દુર નીકળી ગયો.

એ રીતે પોતાનો તેજી ઘોડો દપગ્રવતો એ બહા-
દુર 'નાઇટ' 'ખ્રીટની' તરફ રસતો કાપવા લાગો.
પોતાની આસપાસ તુફાની પવન ફુંકતા હતા તે માથે

વરસાદના ઘોત પડતા હતા તેનો પરવા ન કરતાં ઉગટ રાહે બીઆબાન જંગલ વચ્ચેથી તેણે રસતો કાપીઓ. હ્યાં થોડા થોડા વખતને છેટે ચમકતી વીજળીના સપાંટાને જોરે મોટાં ગંજવર ઝાડો બળી ભસમ થતાં—વળી જ્યારે વીજળી નાબુદ થવાથી આબુ-બાબુ અંધારું ભંમર પડતું ત્યારે તુફાનનાં જોરે ખુલ્લું દરખતાની મોટી મોટી ડાહાળીઓ કર-કર ભાગતી સંભળાતી—વખતે પવન જરા નરમ ને ધીરો પડતો ત્યારે તુફાનથી આજીજ થયલા કોઈ લાચાર મુસાફરની ચોસ તેને કાને પડતી, જેથી તે જાણતો કે એ ચીચારીનો પાડનાર જેમ તુફાનમાં દટાઈ અંતે મરાણ પામનાર હોતો તેમ તે પણ અગર ઝડપ નહીં કરશે તો જલદીજ મરાણ પામશે. તોયપણ, દઇવ-ચાગે, એ બહાદુર ‘નાઇટ’ ના વગરવાયાના મુગા દોડાને વતીક, ગોયા પોતાના સવાર કરતાં ‘પ્રીટની’ જઈ પોંહોચવાની વધારે ઉતાવળ હોય એવી તે જન-વરે ઝડપ રાખી; અને ઘોડો તેમજ સવાર બંને જંગલ વચ્ચેની ઉગટ રાહથી વાકેફ હોવાથી, ને રાતે તે ડરામણાં બીઆબાનમાં બીજાં ઘણાંકના જે હાલ થયા તેમાંથી તેઓ બનચીઆ. મુરજ ઉગવાનો વખત થતાં તુફાન જરા નરમ પડવા લાગું. વીજળી ને વાદળના ગડગડાટ બંધ થયાં, ને વરસાદના ઘોત લગાર ઓછી ઝડપથી વરસવા લાગા. તોપણ, તુફાની પવન, જે શાહુજદાને બચાવવાનાં બીકટ કામ-

માં સરવેથી મોટો મદદગાર હતો, તેનો હજી તેની તેજ દીશાથી અને અગાઉ જેટલીજ ઝડપથી ફુંકતો હતો. એટલા માટે, સવારે આશરે છ વાગતે જ્યારે બહાદુર 'સર જન' દરબારના દરવાજામાં પેઠો તથારે આનુબાનુના મોહોલાઓમાં તે પુર જોર સમેત ફુંકતો હતો, અને તથી મોહોલા સંઘા ઉજડ હતા એ વાતને, તેણે મહુથી સારા સગન તરીકે ગણી.

આણી તરફ, 'હ્યુક ક્રાનસીસે' પણ રાત ઘણી ઊંચેનીમાં ગુજરી હતી. એકતો વાદળના ગડગડાટ, તુફાનના પોકાર, અને વરસાદના ભારે ધોતના જોસથી તેને ઉંઘ આવી ન હતી, અને બીજું તો રાજા 'હેનરી' એ આપેલો ફોલ કદાચ ખોટો પડે તેના અંદેશાએ આખી રાત તેને જપ લાગી ન હતી. એથી, સકારેથી ઉડી, પોતાનાં પુસતકખાનાંમાં જોસી, પોતાના માનીતા એક ગરંથકરતાનો ગરંથ વાંચી, તે નામવર પોતાની ઉદાસી ભુલી જવા જતો હતો, તેટલાં 'સર જન શુલટ' સામે આવી ઉભો.

પોતાના વીંશવાસુ 'નાઇટ' ને આટલી સીતાબીથી ને આટલા ઘભરાટ સમેત પાછો આવેલો જોઈ 'હ્યુક' ઓચંખો પામી ખોલીઓ, 'કેમ? ભલા સર જન, એટલા ઘભરાટમાં, આવી બામદાદ વખતે, તમને આવડું પડ્યું?'

ભલો સર જન, જેનાં કપડાં કાદવ ને વરસાદે તરથપલાં હતાં, જેને માથે પેઢેરેલી ટોપ ઉપર વીંજળીના

સપાટાની ઝેશુમાર નીસાનીઓ મોજુદ હતી, તે થાકના સખખથી તલવારનો ટેકો દઈ ધુજતું શરીરે ઝોલીઓ,—

“ઓ પરમકીરતીવંત, માનવંત સરદાર ! આ મારો કીક્રો ચેહેરો ને મરતતોલ દેખાવ જોકે કહી આપેછ કે મારાં મોહોતના દાહાડો નઝદીક આવીઓ છે; તોપણ, ખુદ કરત ને એ દાહાડો આગમજથી વહી ગયો હોત તો ઠીક. હાલ હું મારી ઘોરમાં હોત તો તમે નામવરની એક લુલ, જે લુલ તમે નામવર કરશો એવી મને જરાબી આશા ન હતી, અને જે થવાને લીધે યાતો હું બળી જળીને કવખતે મરાણ પામીશ, યાતો મારી બાકીની જીંદગી મોહોતમમાં ગુજરીશ, તે લુલ થયલી, હું જોવા પામત નહીં. (ગુઠણ-મંડીએ ઝેસી, ‘હ્યુક’ નો હાથ જોરથી ધરી.) તમે, મારા મહામાનવંત, નામીઆ સરદાર, તમેએ તમારા સદગુણ તથા મોટાં પરાકરમોથી અમર કીરતી મેલવી છે—તમારો તારોફ દરેક મોઢે ગવાય છે—હજરોનાં આભારી અંતઃ કરણ તમને દાઆ દીએ છે.—પણ હવે—અફસોસ ! અફસોસ ! મને લાગેછ કે—જાણે તમે નામવર આટલો મોટો મરતઓ પામવા પછે, પોતાનાં મોટાં નામથી કંટાળી જઈ, તેને જાંખવગરનું જાળવી રાખવાની જાણ પરવા રાખતા નથી !”

અમીર ગુસ્સા તથા નાખુશી સાથે કુરસી ઉપરથી ઉઠી ઉભો થઈ જોર સમેત ઝોલીઓ, “સુલટ ! આ

શા ઢાંગ ? મારી મેહરબાનીના તું છેકજ ગેરઉપચાર કરતો દેખું ?”

આટલું બોલી, અમીર શરસાથી ચાલી જતા હતા તટલામાં તેના ઝળખો પકડી, તેને થોબાવી, ‘શુલટ’ બોલીઓ, “એમ કરવાની મતલબ એટલીજ, દયાવંત બાદશાહ, કે ‘હેનરી રીચમંડ’ને આપેલો બાદશાહી, વચન તથા અમીરી કોલ બુલીજઈ, તમો નામવરે એવા રાંક શાહુજદાને તેના નાતરસ દુશમનનાને હવાલે કીધો; એટલા વાસતે કે તેઓ યાતો તેને બંદીબાને નાખે, યાતો રીબાવે, યાતો હાર મારે; અને એટલા વાસતે, તમો નામવરની સંધી વફાદાર રઈઅત, (જેમનામાંના હું એક છું,) તેઓ જ્યારે તમ નામવરનાં બુલંદ નામને “દગાબોર” અને “વીશવાસઘાત કરનાર” એવાં વીશે-શણોના હાથ લાગતો જોય ત્યારે તેઓ દુઃખી થઈ માહેતમ કરે તેમાં નવાઈ શી ?”

અમીર જરા થંડો પડી બોલીઓ, “ભલા શુલટ, મને તું કયો વાંકે લાગુ કરેછે ? હેનરી ટીઉડર તેની રાજપુત્રીથી પ્રેલા પરમધારમીક, ને માયાળુ, ખુબી-વંત પાદરી સાથે ગયો.”

સર જાન.—ગયો ખરો, ખુદાવંદ; તેના જુડકા તરકટભરેલા વચનોને લીધે—અને જે વચનો—અગર તેમની જોડે તમારાં બુલંદ નામની જામીનગીરી નહોત તો તે કબી માનત નહીં—તેમનાથી લોભાઈ તે ગયો ખરો; તે વચન બેશક તુટશે—ને જવામ ‘રીચમંડ’ તું ખુન રેડાશે !”

અમીર.—છટ ! ભલા સર જનન; હું તને ખાતરી થી કહું છું, કે એમ બનશે નહીં. શાહજહાને ઇંગ્લાંડ તેડી મંગાવવામાં રાજા 'એડવર્ડ' ની મતલબ તેનું ખુન રેડવાની નહીં; પણ તેને પોતાનો દામાદ કરવાની—અને એ રીતે 'ચારક' અને 'લાંકેસ્ટર' ના લાંબી યુદ્ધતથી ચાલતા આવેલા જઘડાનું અંત લાવવાની છે.

સર જનન ગમગીનીથી માથું ધુણાવી ઓલીઓ, “મારું માનજે, મહામલીક, કે શાહજહાને ‘હેનરી’ મોહોતના અંત ઉપર આવેલો છે—તમે નામવરની સલ તનતમાંથી તેના એક પગ બાહર જવા દો—અને પછે નક્કીજ જાણો કે તે મારીઓ ગયો.”

અમીર ઘણો ઘભરાઈ તથા કલવાઈ ઓલીઓ, “તારા ઓલો મારી આંખોમાં આંસુવતીક લાવે છે. ખુદા મારો શાએદ છે—શાહજહાને એક બાલને હાંણી પોંદો એ તે કરતાં મારું માથું જલાદને હાથે ઉડી જાયતો પરવા નહીં. તોપણ, રાજા 'એડવર્ડ' ને મેં મારો સખુન આપીઓ છે; શાહજહાને હું તેના એલચીઓ હસતક આપી ચુકો છું, અને જે પગલું એકવાર હું ભરી ચુકો છું, તે મારી સલતનત ઉપર લડાઈની આકૃત ખેંચી લેવા શીવાય, હું પાછું ખેંચી શકતો નથી. પણ આ લો—આપણો વડો ખજાનચી ‘પીટર’ આવે છે. એ તદ્દમીર તથા તાલમેલમાં માહેત છે. એની સલાહથી હું ચાલીશ.”

વડો ખજનચી, આશરે ૫૦ વરશની ઉંમરના છતાં જવાનોનું નુર તથા મજબુતી ધરાવતો હતો. અમીરની સલતનતનો તમામ વહીવટ, જે એને હસતક હતો, તે એ મનમાનતી રીતે ચલાવતો; જેથી એના અમલમાં મુલુક આબાદ ને રાજસત્તા મજબુત થયાં હતાં. એને અમીરના હુકમથી ‘સરજનને’ પોતાની તમામ ધાસતી જાહેર કરવા પછે એ ગંભીરાઈથી ઓલીઓ, “અમીર ‘ફરાનસીસ’ ની ઓજરગી ઉપર શક ‘વતીક’ લાવવા દેવો જોઈએ નહીં. એટલા વાસતે શાહજહાને વાહાણે ચઢતાં અટકાવે પડશે; સમજ્ય જે તેની તરફની ‘એડવરડ’ રાજની ધારણાં ઓટી ને શકભરેલી માલન પડે છે. એમ કરતાં, વળી, વીલાયતના રાજા તથા તેના એલચીઓ જોડે કોઈ રીતની તુંદી કરી આપણી સલતનત સામે લડાઈ ઉડાવવાની ઉસફેરણી વતીક કરવી જોઈએ નહીં. મારા મુરખી, એ કામની જોડવાણ મને સોંપશો?”

“ઝોટી ખુશીથી, ભલા પીટર,” અમીર ઓલીઓ, “અને મારું કચવાયલું મન શાંત કીધું તેના હજારો હજાર ઉપકાર સાથે.”

“તયારે, આ બહાદુર ‘નાઇટે,’ ” વડો ખજનચી ઓલીઓ, “જે કલાકમાં મારી જોડે ‘સેન્ટ મેલોન’ આવવા નીકળવું જોઈએ.”

“મારાં થાકેલાં શરીરને વીસાએ આપવા જે કલાક ઘણા થોડા છે; તોપણ જ્યાં શાહજહાની સલામતીને

આધાર આપણી ઝડપ ઉપર છે, તાંહાં મારી આસા-
એશની શી પરવા?—હું ઠરાવેલે વખતે તમારી સાથે
આવીશ, સાહેબ.” સર જનન ઓલીઓ.

એ રીતે ભલો ‘સર જનન’ શાહજહાના છુટકારાની
વેતરાણમાં હતો તેટલાં પેલીએરે તે કમનસીબ શાહ-
જહાની દરેક પળે વધારે ખાતરી થતી કે તેને ગોયા
ગોસપંદને જખેહ કરવા લઈ જાય તે રવેશઠાર આરવા
થકી વીલાયત લઈ જવામાં આવતો હતો.—લુઆ
ધરમગુર ‘સ્ત્રીલીંગફીટ’ ની વરતાણુક સર જનનનાં
જવાપછે તો ઘણી વધારે બદલાઈ ગઈ. ધરમગુરની
માયાળુ, નરમાશભરેલી વરતાણુક ને ખુશ એહેરાને
બદલે હવે તેનો એહેરો લુટારાઓની ટોલીના સરદારના
એહેરા જેવો કરડો ને વગરદયાનો દીસવા લાગો.
શાહજહા પોતાની હાલત ઉપર અફસોસ કરવામાં
એટલો મશગુલ હતો કે કેટલોક વખતસુધી પોતાની
આસપાસ શું થતું હતું તેની તેણે બીલકુલ ખબર
રાખી નહીં. પણ અંતે જ્યારે તે પાછો સાવચીત્ત
થયો ત્યારે તેણે પોતાની પાછળ ચાલનારા સવારો-
માંના ઊંને પોતાની બંને બાજુએ છેક અજોઅળ
ચાલતા દીડા—જેથી તેઓ ખરાજ તેના પેહેરાગીર
જેવા લાગા. પેલા ત્રણ એલચીઓ ત્રણ સવારો
સાથે તેની આગળ ચાલતા, અને તેની પાછળ સાત
હથીઆરબંધ સવાર હાથમાં નાગી તલવાર પકડી
ઘોડા ચલાવતા. આજુબાજુ જે તુફાન થતું હતું

તેની શાહુબદાએ પરવા કીધી નહીં; કાંકે તેની છાતીમાં એથી વધારે જોસભરીઈ ને દહેસ્તકારક તુફાન મચતું હતું. વારેઘડીએ તે અંદરખાનેથી અમીર 'ફાનસી-સ' ને ઠપકો દેતો કે તે નામવરે તેને 'વાનસ' છોડી જવા દીધો તેમાં તેણે કંઈજ નહીં પણ દગો અને મુરખાઈ કીધી હતી; અને જેટલીવાર તે અમીરને ઠપકો દેતો તેટલીવાર પોતાની વગરઆધારની મોહોબત, જેને તે પોતાની સંકેટનું મુખીય કારણ સમજતો હતો, તેને તે શરૂપ દેતો. વળી, અગર કોઈવાર તુફાન નરમ પડવાની કંઈ નીસાની જણાતી, અને તે જોઈ તેના સાથીઓ ખુશી થતા કે હવે વાહાણે ચઢી શકાશે, ત્યારે તે અંદરખાનેથી દાઆ માગતો, કે તુફાન દશઘણા જોસથી ફુંકેતો સારું, કે જે સમુદ્ર, તેના ધારવા પરમાણે, તેને બંધ યાતો મોહોતના પંજમાં લઈ જણાર હતો, તેની સપાટી ઉપર કોઈ-બી વાહાણ ટકી શકે નહીં.

સવારે છ વાગતાને શુમારે, જ્યારે પેલી તરફ બહાદુર 'સર જાન' અમીરના મેહેલ પાસે આવી ઉભો તે વખતે બરાબર એઓ સમુદ્રકાંઠે આવી લાગ્યા. તુફાનનું જોર હજી નરમ પડ્યું ન હતું, ને પવન કીનારા ભણી જોરસમેત ફુંકતો હતો, તેથી સામી ઊંચાઈએ વાહાણ હંકારી શકાશે નહીં એવું જોઈ, ઇંગરેજ એલચીઓએ, અમીરના કીનારા જોડેના કીલ્લામાં, થોડો વખત આસાએશ ભેવાનો ઠરા.

વ કીધા. અમીરે લખી આપેલું ફરમાન કીલ્લેદારને બતલાવી, તેઓ કીલ્લામાં પેઠા. શાહુજદાને એક મોઠા કુસાદે ઓરડામાં દાખલ કરવામાં આવીઓ. જને એક છેડે સઘડીમાં આતશ રોશન કરેલો હતો, અને બીજે છેડે સુવા માટે 'કોચ' તથા આર હતો. પોતાની આગળ નાસતો મુકવામાં આવીઓ તેમાંથી જે નીવાલા લઈ, સઘડી પાસે થોડો, વખત પોતાનું અંગ સેકી, શાહુજદો પોતાનાં થાકેલાં શરીરને વીસાંમો આપવા 'કોચ' ઉપર સુવાની તથા આરમાં હતો. તેટલાં 'સર રીચરડ પ્રેકલી', તે 'કીંગસ ઝેંચ કોરટ' નો એક નીયાયાધીશ, ને 'સર થામસ વાગન', 'નાઇટ', તે 'સ્ટીલીંગફીલ્ડ' નો જીંડેના એલચીઓ, ઓરડામાં પેઠા. અને સઘડી પાસે કુરસી ઝેંચી, જાણે તયાંજ ઝેસી રહેવા માગતા હોય તેમ નીરાંતે અઢેલાયા.

શાહુજદો ઝોલીઓ, 'ગરહસથો, આ ઝેઅઢબીનું શું કારણ? હુમાણાંજ હું જે ઘડી ઝોઆબ કરવાની તથા આરમાં હતો."

"અને હુમો પણ તેમજ કરવા માગીએછ, સાહેબ;" પ્રેકલી ઝોલીઓ, "હુમને પણ તમારા જેટલીજ વીસામાની જરૂર છે; કાંકે તુફાનનો સપાટો ખમવા ઉપરાંત હુમને તો તમો નાહાસી નહીં જાઓ તેની સંભાળ લેવી પડી હતી. ખાતરી રાખજો, મેહરબાન, કે પેલા 'પ્રેટન નાઇટ' સાથ તમોએ જે મસલ-

ત કીધી તે થોડી ઘણી હમને ખબર છે.”

હેનરી જોલીઓ—“હું નાહાસી જાઉં ! તયારે શું હું તમારો બંદીવાન છું ? હમાણાં સુધી હું એવું જાણતો ન હતો—અને બંધવા શીવાય નાહાસી તે કોણ જાય વાર ? હું તો પોતાને મારા પીતરાઈ, વીલાયતના બાદશાહના એકચીઓની પનાહ હેઠળ સમજતો હતો; અને તેના બાદશાહી વચનને મારી સલામતી તથા છુટાપણાંની પુરતી જામીનગીરી ગણતો હતો.”

‘પ્રેકલી’ ઘુવડની પેઠે માથું ધુંગાવી જોલીઓ, “સલામતતો ખરા; મગર તમે ધારોછ એટલા છુટા નહીં. વીલાયત જવા પછે રાજા કેદાય હમારા જેટલીજ તમારી સંભાળ લેશે—તોપણ હું ધારુંજ જે તેણે હમારા કરતાં લાંબો વખત તમારી રખેવાળી કરવી પડશે નહીં. (બાન્નુએ) ‘સેંટ મેલોજ’ થી ‘લન્ડન’ જેટલું દુર છે તેટલી ‘લન્ડન’ ના કીલ્લાથી (એકીલ્લાની) ગરદન મારવાની તેકડી દુર ન હશે.”

વાગને લગાર હસી, ખમાં ચઢાવો, માથું ધુંગાવીઉં, ને ‘પ્રેકલી’ ભાંડની પેઠે ખડખડ હસી પાછો ફરસી ઉપર અઢેલાયો.

શાહજહાં ‘સર થામસ’ પાસે દોડી જઈ જોલીઓ, “ખુદા ખાતર, જોલજો, સાહેબ, કે આ આદમીનાં બેદલરેલાં જોલવા ઉપરથી હું શું સમજું ? તમારા સુનેરી ઘોર ચઢાવેલા મમરેજ કહી આપેછ

જે તમે 'નાઇટ' ની અમરકીરતીવાળી પદવી ધરાવો છો, જે શુરા પ્રમાણીક લોકો વતરોગે કોઇને બખશવામાં આવતી નથી. સારૂં કેહેજો, સાહેબ; હું છુદો છું કે બંધમાં?—મારા ઓરડામાં તમને આવી બેસવાની મતલબ શી?"

‘સર થામસે’ શાહુજદાનાં મોઢાંગમી જીયું ખરું, પણ પોતે જેમ કુરસી ઉપર અઢલાઈ બેઠા હતા તેમના તેમજ બેસી રહ્યા. તેના ચહેરા છેક ‘પ્રેકલી’ ના ચહેરા જેવા વગરલાગણીના વીકરાળ જણાતા ન હતા, તથા તે ઉપર ‘પ્રેકલી’ ના ચહેરા ઉપર હતા તેટલો રંડીબાછ તથા છાકટપાણાંના ઘેન ન હતા; તો પણ તે ઉપર ખંદાઇલરેલાં બેદરકારપાણાંની એટલી બધી નીશાનીઓ હતી કે તેનાં મન ઉપર અસર કરવાની આશા શાહુજદાને લાચારે છોડી દેવી પડી.

તે બોલીઓ, “ભાઈ, હું ઘરડાનું તારે ગમે તો કહ્યું કરજો. આગળ ગમે તે થનાર હોય મગર હાલ બે ઘડી આરામ કરવામાં કંઈ જતું નથી. તુફાની પવન, જે ખલાશીઓના કેહેવા પરમાણે જલદીજ નરમ પડશે, તે નરમ પડતાંવાર આપણને વાહાણે ચઢવું જોઈશે. તેટલાં બે ઘડી બોઆબ કરી લે. હું તારી પાસે છું તાંહાંવેર તો તને ધાસતી નથી.”

આ બંને આદમીઓ, જેઓ હવે ખુલ્લે ખુલ્લા તેના પેહેરાગીર ઠરીઓ હતા તેમનાં બોલવા ઉપરથી શાહુજદાની સરવેથી નરસી ધાસતી કાયમ થ.

ઈ તોપણ 'સર થામસ' ની સલાહ મુજબ આરામ કરવામાં તેણે કશી અડચણ જોઈ નહીં. તે બીજાનાં ઉપર મુતો અને થોડા વખતમાં ભર ઉંઘમાં ઉંઘાઈ ગયો.

એ રીતે નજીક આઠેક કલાક તે સુઈ રહ્યો. જેટલા વખતમાં તેણે ઘણાં હરામણાં સ્વપ્નનાં જોયાં. એકવાર તેને લાગી કે જાણે તે વાહાણનાં તુતક ઉપરથી દરીઆમાં ગમડી પડ્યો હતો તાંહાંથી જાણે રાજા 'એડવર્ડે' તેને કીનારે ખેંચી લીધો, અને "બ્લુઓ ! આ ફીતુરીનું માથું !" એમ બોલી, તેને એક હીમરાં ઉપર નાખી દઈ, તેની ગરદન તોડી નાખવા તકવાર ઉંચકી ! પણ આટલામાં તેનું ચીત બીજામ દોડ્યું, જેથી એ હરામણો ખયાલ હુલાંજ થાઓઆ. બીજાવાર તેને લાગી કે જાણે તે 'ટેમ્સ' નદીને કાંઠે 'વેસ્ટ મીનસટર' ના બાદશાહી મેદાનના બાગમાં ફરતો હતો—શાહજાદી 'એલીઝબેથ' પણ તેની જોડે હતી. તેઓ એક બીજાનો હાથ પકડી પોઆર અને મોહોબતની વાતો કરતાં હતાં અને એ શાહજાદીની ખુબસુરતી તથા સાલેસાઈ જોઈ તે છક્ર ધઈ ગયો હતો તેટલાંતોણીએ એક ઝેરી કટાર કાઢી તેની છાતીમાં બોકી દીધી ! એકવારતો તેને લાગી કે જાણે તે હાલ 'વાનસ' શહેરમાં પોતાના મેદાનના બાગમાં હતો તાંહાં 'યારક' બારદુવાળા સીપાઈઓ પેહરે તેવા મુફ્ફ પોશાકવાળા કેટલાક સીપાઈ તેની આસપાસ ફરી વળીઆ, અને તેઓએ તેનાં ખખાં એટલા જોરથી ધધનાવીઆં કે તે ઉંઘમાંથી ભડકી ઉઠ્યો.

એ રીતે તેની આંખ ઉઘડતાંજ સર રીચરડ પ્રેક્ષીને તણે પોતાનાં બીજાનાં પાસે ઉભેલો જોયો—જે તેનાં ખખાં ધધણાવી તેને ઉઠારવા માગતો હતા. તે ઝોલીઓ, “ઉઠ ! ઉઠ ! સારો પવન ફુંકવા માંડ્યો છે. સર થામસ વાહાણ ઉપર ઝોટી થતો હશે—ને હમે પાણ તારી રાહા જોઈએછ. ઉઠ તયારે ! જલદી ઉઠ ! નકામી ઢીલ કરતોના. થોડા વખતમાં આપણુ ‘ઈંગલંડ’ ને કીનારે ઉતરીશું”.

શાહજાદો, ઘભરાઈ સમેત ગુહાણુ ટેકી, ખંતે હાથ જોડી, ઝોલીઓ, “અહો તમે આકાશી ફરેશતાઓ ! તમે મને સાહચ થાઓ ! ઓ તું સરવ શક્તીમાન ઈશ્વર ! જેને મરનાર બાદશાહ હેનરીને બવીશવાણી ફેરવાતું સામરથ આપીઉં—અને જેણે હુમણાં સુધી મારી અનેક સંકટો ટાળી મારો જીવ ઉગારીઓ, તે તું, “સારા પવન” ની આ પેહલી આકૃત, જે મારી ખરાબી કરવા મને સામા કીનારા ઉપર ઘસડી જશે, તેમાંથી મને બચાવ !”

‘પ્રેક્ષી’ ભાગેલાં પરધામના અવાજ જોવા ઝાખરા અવાજે ઝોલી ઉઠ્યો, “અરે તું એ શું બડબડે છે ? ભણવું હાય તો વાહાણમાં ભણજે, કે તારી દાઆથી પવન સારો ફુંકે તો જલદી વીલાયત પોહોંચીએં.

શાહજાદાએ ગમગીન ને નાઉમેદ ચહેરા સાથે કપડાં પહેરી લીધાં, અને ‘પ્રેક્ષી’ વાદળ ગગડે એવા ધણકારા સમેત દાદર ઉપરથી ઉતરવા લાગો તેની પાછ-

ળ ધીમે ધીમે નીચે ઉતરીઓ. થોડા વખતમાં કીલાનો ચોક તથા દરવાજો આળંગી મેદાન વચ્ચે થઈ તેઓ કીનારાની લગભગ આવી પોહ્યાંચીઆ. તેટલાં 'સ્ટીલીંગ્લીટ' ને તેઓએ કોઈ બે આદમીઓ નેડે ઘણી બેસખરીથી ને લગાર ગુસ્સે થઈ વાત કરતાં દીઠા. એ આદમીઓ તેમજ એમના ઘોડા કાદવથી તર થયલા અને લાંબી મંજલ કાપી થાકી ગયા હોય તેવા દીસતા હતા. વધારે પાસે જતાં શાહજાદાએ એમને આજખી-આ.એઓ અલખતાં 'પીટર' ખજાણચી તથા ખહાદુર 'સર જન' હતા; પણ એમની નેડે બે ખીદમતગાર વતરોએ ફાઈ આવીઈ ન હતું.

એમને દુરથી આવતા નેઈ સાધુખાવા 'સ્ટીલીંગ્લીટ' ઘણી કરડી નજરે એમની તરફ નેવા લાગા; પણ પછે, એઓ ચાર જણજ આવીઆ હતા એવું નેઈ, તેઓ પાછા ખુશ થયા. આ લોકો અમીરના હુકમથી શાહજાદાને પાછો તેડી જવા આવીઆ હશે એવુંતો તુરતજ તેઓ ચેતી ગયા; પણ આ હુકમ કખી માનવો નહીં એવો તેઓએ ઠરાવ કીધો. પેલા બંને સવાર હજીતો પાસે આવી એકબી બોલ બોલે તેટલામાંજ તેઓ અધીરાઈથી પોકારી ઉઠ્યા, "ઈંગલંડ જવા વીના તો શાહજાદાનો છુટકોજ નથી, સાહેબો!"

ખજાણચી બોલીઓ, "અને હમે કાંહાં ના કહી-એઈ, સાહેબ ? તેને 'ઈંગલંડ' લઈ જવાનીતો અમીરે તમને સત્તાજ આપીછેની ? મગર તે નામવરે 'સર જન

શુલટ' પાસે શાહુજીદા ઉપર કોઈ છુપો પેગામ મોક-
લીઓછ ત વાહાણે ચઢવા આગમજ મેહેરખાની કરી
તને સાંભળી લેવા દેજો."

"કહી દા; કહી દા; તે પેગામ કહી દા." સાધુ
ખા ઝોલીઆ. "પવન ધીમે કુંકેછ તેટલાં હુમને વટી
જવું જોઈએ. ચાલો, પેગામ છુપો છેતો શાહુજીદાને
એક બાબુ તેડી કહી દા!"

"હા. માનવંત ગુરૂજીએ મીનીટમાં હું કહી દઉંછ.
આ સામા મઠ સુધી ચાલી હમો પાછા ફરીશું તેટલાં
સંઘં કહેવાઈ રહેશે."

"ચાલો, એમ કરો;" સાધુખા ઝોલીઆ. "પણ
મારા ચાર પેહેરાગીર તમારી પાછળ આવે તેનીત!
પરવા નથીની? તેઓ, તમારી વાત તેમને સંભળાય
નહીં તેટલા છેટે રહેશે."

નાઇટે હા કહેવા સર નમાવીંઉ, શાહુજીદાએ ધક્ક-
ધક્કતી છાતીએ તેનો હાથ બગલમાં લીધો, અને બંને
આસને આસને મઠભણી ચાલીઆ. શાહુજીદાની ચીંતા
હજી દુર થઈ ન હતી. તેને આશા હતી કે અગર
'સર જન' વખતસર પાછો ફરવા પામશેતો ઇંગરેજો-
ને કામ પડવે મારી હુટારવા જેટલાં આદમી લીધા
વીના આવશે નહીં; પણ તેતો ફક્ત બેજ આદમી
લઈ આવીઓ હતો તયારે એઓ સંઘા મળી પાંચ
જાણુનું પંદર ઇંગરેજો સામે શું વળશે એવી તે ફીકર
ફરવા લાગો. પણ 'શુલટ' તેને બેફીકર રહેવાનાં

ઇશારો કીધો, અને એ રીતે તેઓ મડના દરવાજા સુધી જઈ પોહોંચીઆ.

આટલામાં ખજાણીએ વાત સંભાવવા માંડી—
તેમાં સાધુબાવાની અસીલાઈ ઉઠાપણ તથા પરમ ધાર-
મીકપણાંની તારીફ કરી—‘નાઇટ’ ની બહાદુરી તથા
જવાંમરદી વખાણી, તથા નયાયાધીશ સાહેબ અદત્ત-
ઇતસાફી, ચતુર, ને કાયદાનાં ઓલોળાં જ્ઞાનવાળા હતા
એવું કહી, વાતચીતમાં પાંચ ચાર મીનીટ કાઢી ના-
ખી. આખરે સાધુબાવાએ મડ ભણી જોડુ તો મડ
બાહર ફક્ત ચાર પેહરાગીરજ નજર પડ્યા. તેઓ
ઘભરાટ સમેત પોકારી ઉઠ્યા, “અરસ કાંહાં છે—અરસ
કાંહાં ગયો”? હજુરીઆઓ ઊભીઆ, “ખુદાવંદ, એઓ
મડમાં ગયાછ, ને આપણા સીપાઇઓ બાહર એમની
રાહ જુએછ.”

સાંઘુબા હાથપર હાથ ઘસી ખીજવાઈ જઈ પોકારી
આ, “ઓ તમે આંધળા છુબજોનું નજોત વજ-
જે ! તેઓતો મડમાં પનાહ પકડી બેઠા !”

“પનાહ પકડી બેઠા !” વાગત ઊભીઓ, “તયારે
તો જેટલી જલદી તેઓએ પનાહ પકડી તેટલી જલ-
દીથી આપણ તેમની પનાહ મુકાવીશું !” આટલું
ઊભી, સમશેર ખેંચી, તે મડ ભણી જવા નીકળીઆ;
મગર સાધુબાએ તેને જવા દીધો નહીં.

“અવાક્ષ પશેમાન ! અવાક્ષ પશેમાન !” હાથની
ટચકારી વગાડી સાંઘુબા ઊભીઆ, ‘ધરમનાં પવીત્ર

મકાનોમાં પનાહ પકડી બેઠેલાંને જતાં મુકવાનો પુરા-
તન કાનુન તોડાય નહીં—એકબારગી ખુનીખી તાંહાં
ભરાઈ બેઠો હોયતો શો મુજકો છે ? પણ તમો મારા
ખજાણુચી સાહેબ, તમો તથા તમારો અમીર આ
ઠગાઈ માટે વીલાયતના બાદશાહને શો જવાબ દેશો ?
કીનો લઈશું—હુમો કીનો લઈશું—કસમ છે ખુદાના
તમારો મુલક ઉજડ કરીશું ?”

ખજાણુચી સાહેબ ઘણા ચીરડાઈ, તાબુબ થઈ
ગયા હોય તેમ, તલવાર ઉપર હાથ નાખી, ભવાં ચઢા
વી, જરસમેત પોકારીઆ, “તમો ધરમગુર છે તેથી
બનચી જાઓ, સાહેબ ! નહીંતો, મકદુર કોણની કે મા-
રો યા મારા મુરખીની એકીનદારી સામે સખુન કાઢે ?
પછે બીજા એલચીઓ તરફ ગંભીરાઈથી જઈ બો-
લીઓ, ‘શાબાશ છે આ માનવંત ‘નાઈટ’ અને આ
સુધા નયાયાધીશને; એઓ તમારી પેઠે લોકોને ગલે
પડતા નથી; અને એક પળવાર ધીરા પડી અંદરો
કરશોતો તમારીઓ ખાતરી થસે, ગુરૂ સાહેબ, કે જે
કંઈ બનીઉંછ તેમાં મારો જરા વાંક નથી. ‘સર જાન’
શાહજાદાનો જાનો દાસત છે, તેનાં મનમાં કંઈ એવો
બેહુદો વેહેમ છે કે શાહજાદાને વીલાયત મોકલવામાં
સારું થશે નહી—અને એટલા માટે એ તેને મઠ-
માં બેંચી ગયો તેમાં મારો આટલો વાંક નથી !”

આઈનદે નયાયાધીશ સાહેબે ચુકાદો કીધો. “ખજા-
ણુચી સાહેબ સારું બોલેછે. નથી એમાં એમનો કે

નથી એમના મુરખીના વાંક. વાંક સંધો 'શુલટ' ના નજર આવેછે."

"વાંક ગમે તેના હોય; મગર આ કામ પાછળ ખરચેલા હજારો રૂપીઆનું નષ્ટોત વળીડંની !" સાધુબા હાથ પર હાથ ઘસી ઊભીઆ.

"એમના સમજતા, કે નષ્ટોત વળીડં, સાહેબ તમારું ધારમીકુપણું તથા ઉદારતા જોઈ હુમારી રૈયત છક્ક થઈ ગઈછે, તેથી તમારો પાછળ તમારી વાખવાખીતો પમરતી રેહશેજ; પણ ખુદા કરશે તો એથીબી કંઈ સારી વાત બનશે. યાદ રાખજો, સાહેબ, કે વીલાયતના વડા ગુરૂ વતરોએ બીજી જગા તમને જાજતી નથી તે મેલવવાનું તમો કોઈવાર મન પર લેશો, ને તેમાં મદદની જરૂર પડશે, તો હુમારી આખી સલતનત તમારી આકરીમાં હાજર છે."

ગુરૂજી લગાર થંડા પડી ઊભીઆ, 'તમારાં ઊલવા ઉપર હવે મને ઈતિબાર આવેછે, સાહેબ; મગર હુમારા રાજની ખાતરી થવી જોઈએ કે શાહુજદાની હીલચાલ ઉપર તમો લોકો અગાઉના જેવીજ નજર રાખતા રેહશો. ત્યારે મને વચન આપો, સાહેબ, કે તમારો અમીર તેની પુરતી સંભાળ લેશે.'

"એવી કપુલાત આપવાની મને અમીરની સત્તા છે, સાહેબ," ખજાણચી છાતી ઠોકી ઊભીઆ, "તેનામ-વરની વતી હું વચન દઉંછ કે શાહુજદાની હુમો પુરતી સંભાળ લેશું."

‘ઠીક તયારેતો,’ સાધુઆ ખજાણચી જોડે ‘શોક-
હેન્ડ’ કરી ઝોલીઆ, ‘આપણું સંપજ સાથે છુટા
પડ્યેં. પવનનો ઝપાટો નરમ છે તેટલાં હમો નીકળી
જઈએ.’

‘સલામ ! સલામ ! માનવંત ગુરૂજી. ખજાણચી
જમીન સુધી નમી ઝોલીઓ, ‘સલામ તમને, તથા
તમો નામવર ‘નાઇટ’—તથા મેહેરબાન નયાયાધી-
શને ! ખુદા તમોને સલામત રાખો ! શાહુજીદા પા-
છળ હમો પુરતી દેખરેખ રાખીશું—તે વીશે તમોએ
ઝેફીકર રહેવું.’

એટલો વચન લઈ ઇંગરેજ એલચીઆ વાહાણે
ચઢીઆ, અને પવન સારો હોવાથી મેહેજ વારમાં ભર
દરીએ પોહાંતા.

હવે, ‘વાનસ’ શહેરમાં, અમીરની પનાહ હેઠળ,
શાહુજીદા પાછો સુખ તથા છુટાપાછું ભોગવવા લા-
ગો ; મગર મોહોળતમાં પાર પડવાની તથા બાદ-
શાહી મેલવવાની તેની આશા તો હજી હામાડોલજ
હતી. રાજા એવરડે અમીર ઉપર કાગળ લખી
તેના ઝેશી શાહુજીદાએ વીલાયત આવવાની આના-
કાની કીધી તે માટે પોતાની દલગીરી જણાવી, પોતાની
મતલબ તેને બીલકુલ ઇજા આપવાની ન હતી એમ
જણાવી. શાહુજીદાએ ‘રીચમંડ’ ઉપર કાગળ લખી,
તે તેણીને આવી મળીઓ નહીં તેને માટે દલગીરી
જણાવી; પણ રાખેતા મુજબ, મીઠા ઝોલોમાં પોતાની

મોહોબતની ખાતરી આપી. એ રીત થોડા મહીના વહી ગયા.

અમીરની તબીબત હવે સારી રહેતી નહીં, ને જઘડીના સખખથી રાજકાજનો માથાદુખાણ તેને ભાવતી નહીં, તેથી સલતનતનો તમામ કારોબાર વડો ખજાણચી ચલાવતો. પણ, એ અમલદાર હાલ વીલાયતના રાજ જોડે છુપા સંઘેસા ચલાવતો હતો તે શાના હશે? શાહજહાનાં છુટાપાણાં ઉપર તરાપ મારવાની આ કંઈ નવી મસજત તો નહીં હોય? આ વળી શાહજહાનાં મનમાં નવી ઘાસતી ઉભી થઈ. સર જને વતીક તેની ખાતરી કીધી કે વડો ખજાણચી જોકે ઘણો ચંચલ ને માયાળુ હતો તો પણ પઈસાનો લોભી હતો. તે ઊભીઓ, “સંકટ યા મુસીબતથી એ ડરતો નથી; તેમની સામે એ હીંમતથી ટકશે, પણ ‘એડવરડ’ રાજની સોના-મોહોર આગળ એનાથી ટકાવાનું નથી.” પણ ‘એડવરડ’ રાજનો આટલામાં મરણ પામ્યો. અને તેનો બાળક ઊંટો ગાદીએ આવ્યો. ‘રીચમડ’ ની પડીભાગેલી આશા હવે લગાર પાછી સજીવણ થઈ; સખખ કે વીલાયતનાં લોકોને એ રાજનો અમલ ભાવતો ન હતો. વળી, એ બાળક રાજનો કાકો. ‘ગલાસટર’ નો અમીર, જે તેની વતી રાજકારોબાર ચલાવતો, અને જેના ઉપર રાજ છઠ્ઠા ‘હેનરી’ તથા તેના ઊંટાને, તેમજ એના પોતાના ભાઈ ‘કલારનસ’ ના અમીરને ઠાર મારવાનો શક હતો. તેના ઉપર પણ રૂચત નારાજી

હતી. હવે શું બનયું તે તવારીખના અભયાશીઓ જાણેછે. બાળક રાજ તથા તેનો ભાઈ, ‘યારક’ નો અમીર, એકાએક ‘લન્ડન ટાવર’ માં મરાણ પામેલા સંભળાયા. એમને મારી નખાવવાનો દોશ પણ એમના કાકા, ‘ગલાસટર’ ના અમીર ઉપરજ મુકાયછે. ‘ગલાસટર’ નો અમીર હવે ‘રીચરડ’ ત્રીજા નો એલકાબ લઈ ગાદીએ બેઠો.

એ ખુની રાજાએ, ઉપર મુજબ, પોતાને નહતી સંધી નડ દુર કરવા પછે, બાકી રહેલી ફક્ત એકજ નડ— આપણો જવાન શાહુજદા—તેનો નાશ કરવા પાછળ, તખતે આવવા પછે, ચીતલગાડ્યું. એણે વળી શાહુજદાને સહુથી નાનુક વાતમાં દુઃખ આપ્યું. એની જોડે પરાણવા થકી શાહુજદા ‘એળીઝબેથ’ ને સમજાવવા એણે તેણીની મા, આગળા રાજાની વીધવા રાણીને વચ્ચે નાખી, અને ભાઈની બેઠી જોડે પરાણાય નહીં એટલા માટે ‘રોમ’ શહેરથી ‘પોપ’ ની રજા લાવવા જસુસ દોડાવયા. તોપણ, શાહુજદાનાં કાગળ શાહુજદા ઉપર આવતાં તેમનામાં તે પોતાની પુર મોહોબતનો ખાતરી આપતી; ને ‘રીચરડ’ જોડે પરાણવા વીશે જો પુછાતો તે કહેતી કે “મારા ભાઈઓનું ખુનરેડ. નાર જોડે પરાણવા કરતાં મોહોબત મને વધારે પ્રસન્ન દે છે.”

આથી શાહુજદાને મોહોબતની બાબદમાં લગાર નીરાંત વળતી; મગર તેનાં છુટાપણાંનીતો હજી તેને

ધાસતીજ હતી. વડા ખજાણચીની હોલચાલ ઉપર તેણે ઘણો ખારીક નજર રાખવી પડતી—તેજ ખજાણચી કે જેને એકવાર તે પોતાના વફાદાર દાસ્ત સમજતો હતો તે ખોલતો, “એજ—એજ—‘હેનરી’ બાદશાહ વરતેલો ખેવફ દાસ્ત ! આ ખુદા ! એનાથી તું મને બચાવજે !” આ વખતે ‘રીચરડ’ રાજા જોડે વડા ખજાણચીને દરરોજ સંઘેસો ચાલતા. તે વીજાયત દરબારેથી ‘ખ્રીટની’ દરબારે રોજાંદાં કાગળ આવતાં. વળી આદલામાં વીલાયત દરબારેથી ‘ખ્રીટની’ ખાતે જસુસો આવયા. જેઓ કોઈઘણાં ખારીક ને છુપાં કામસર આવયા હોય એવું દીસતું હતું. ખજાણચી સાહેબ વળી હાલ મોટા ભપકાથી રહેતા. તે જેવો ઠાઠમાઠ નીભાવવા ‘ખ્રીટનો’ જેવી ગરીબડી સલતનતના ખજાણચીને પઈસા મળી શકે નહીં તેવો ઠાઠમાઠ રાખતા. તયારે, આ ‘રીચરડ’ બાદશાહ સોડે શ્રી મળતી લાંચ નહીંતો બીજું શું ?

એવા એવા નાખુશ ખયાલમાં ખચારો શાહજાદો ગીરફતાર રહેતા તેટલાં એક દાહાડે ‘સર જાન’ કોઈ અનજાણ્યા ધરમગુર જોડે તેના ખાનગી ઓરડામાં દોડી આવ્યો. તે ભલો ‘નાઈટ’ પોતાની સાથે આવેલા ગુરના હાથ શાહજાદાના હાથમાં આપી ખોલ્યો, ‘આ ગ્રહસ્થ, નામવર ‘અરલ’, ‘સર ફીસદોફર અરસવીક’, તે તમારા વફાદાર આશનાવ ‘મારદન’ તે ‘એલી’ ના ‘ખીશપ’ તરફથી તમો પર કંઈ છુપો સંઘેસો લાવયાછે”.

શાહુજાદો 'સર અરસવીક' ને 'શેકહેન્ડ' કરી ઓલચો, "ભલે પધારયા, તમે, માનવંત ગુરૂ. 'મારટન' તથા બીજાઓને માઢેથી હુમ્મોએ તમારી ઘણી તારીફ સાંભળી છે. ઓલો, સાહેબ; મારા 'સારહ બીશપ' તું હાલ કેવું ચાલે છે?"

"હીક ચાલે છે, મહામલીક". 'અરસવીક' ઓલચો, "દેશનીકાલ, મુફ્લીશી, ને તમે માનવંત રાજા ઉપર ગુજરતી બેઇનસાફીના બજાયા ઉપરાંત જેટલું હીક ચલાવ તેટલું ચાલે છે, સાહેબ. 'ફ્રાન્સ' માં ના કોઇ આશનાવ કે ના કંઈ જોગવાઈ સાથે, તેઓ મુફ્લીશ પાણુ સંતોશી હાલતમાં એક ગરીબડાં ઝુપડાંમાં વસે છે, સાહેબ; જ્યાં તેમના દુશ્મનો તેમને સતાવી શકતા નથી. તોપણ, જે ઘડીએ તેઓ પોતાનાં વતનથી બાતલ થયા તે ઘડીને આશીરવાદ દેવાને હાલ તેમને સગમ મળ્યો છે, મહામલીક; કાંકે નહીં તો, તમે નામવરનાં મુખ તથા છુટાપણાં ઉપર તરાપ મારવા હાલ જે કમકમાટભરેલો કસદ કરવામાં આવ્યો છે તેની ખબર તેમને મળત નહીં."

"ઓલો, સાહેબ; ઓલો. કેવો કસદ? તેમની વખત સરની ચેતવાણીથી ઘણીવાર મારો છવ બનચી-ઓ છે."

'અરસવીક' ઓલચો, "આજ રાતેજ, ખુદાવંદ, અમીરનો બેવફા ખજાણુચી તમને 'રીચરડ' બાદ શાહનાં આદમીઓ હુસતક આપી દેનાર છે. 'સીમાર'

હજીરચા વતરોગે મેહલનાં તમામ આદમીઓને હાથમાં લીધાંછે. બરાબર મધરાતે ફીતુરીઓ તમારા ઓરડામાં પેસશે, ને તમારા હાથ બાંધી, મોઢે હાથો દઈ, તમને 'સેંટ મેલોજ' થઈ વીલાયત લઈ જશે."

શાહુજદા ઘણો તાન્તુબ થઈ ઓલચો, 'શું એ માનવા જેવી વાત છે ! એજ ખજાણુચીએ આગળ એકવાર મારો છવ ઉગાર્યો હતો. ત્યારે, જે છવ તેણે ઉગાર્યો તે ઉપરજ હાલમાં તે કસદ કરે એમ કેમ બને ?"

'અરસવીક' ઓલીઓ, "એવું સમજતા ના, એવું માનતા ના મેહરબાન; તે વખતેતેને પાની લાલુચ્ય ન હતી; પણ હાલતો તમારો નાશ કરવા થકી તેનાં ગજવાં ભરવામાં આવ્યાંછ. ખાતરી રાખજો, નામવર, તે એટલો લોભી છે કે વીલાયતથી વાહાણમાં ભરાઈ તેને માટે જે ખજાણો આવ્યોછ તેમાના દસમા હીસ્સાને સાડ તે પોતાને સેતાનને વેચી આવે."

"પણ, ત્યારે, તમે શું કરવા માગોછ, મારા દોસ્ત?" શાહુજદા ઓલચો.

"કે તમે શહેર છોડી નાહાસો—વગર ઢીલે વટી જાઓ."

"કાંહાં નાહાસું ? કાંહાં વટી જઉં ? આ સલતનત બાહર મારો દોસ્ત આશનાવ કે મુરખી એકે નથી."

"તમે 'ફરાનસ' નાહાસો, નામવર;" અરસ-

વીક' બોલ્યો, "મારતે ઘોડે જશોતો બારકલાકમાં જઈ પુગશો. તાંહાં 'લૉરડ એલી' ને તમારો નામવર કાકો 'પેમબરોક' તમને મળશે, જેઓ આ કસદની વાત સાંભળતાંજ, 'ફ્રાન્સ' માં આવી રહેવા થકી તમારે માટે રાજની રજા મેલવવા, 'લૉયર' નદી કાંઠે, 'લાન-જસ' માં, 'ચારલસ' બાદશાહની દરબારે દાડી ગયા, અને મને મારતે ઘોડે, તમને ચેતાવવા હ્યાં મોકલ-યો. 'ચારલસ' બાદશાહની રજા તેઓ સેહેજમાં મેલ-વશે એમાંતો કસો શક નથી; અને તે મળતાંજ તમ-ને સરહદ પાસે આવી મળશે. ત્યારે તમે વખત ખોશો ના, મેહેરબાન; અને નક્કી જાણુને કે એક વાર 'ફ્રેંચ' સલતનત ઉપર તમેએ પગ મુક્યો, કે પછે ખજાણીચી ગમે વીસ હજાર સવાર લઈ તમારી પુઠે આવે; પણ તેની મક્કર નથી કે પોતાના મુલુકતી બાહેર ડગલું ભરે."

"હાલ આઠનેા અમલ થયોછે," શાહુજદા બોલ-યો, "ને તમે કહોછ કે બાર કલાકમાં આપણુ આ સલતનત આજાંગી જશું. તોપણ, 'મારે ઘણી સાવ-ચીત્તી રાખવી જોઈયે; સખખ જે મારી હીલચાલ ઉપર નજર રાખનાર ચાડચા ચુગલયા હ્યાં થોઠા નથી, તેમને આપણી વાત જાહેર પડવી ન જોઈયે. મારો દાસ્ત 'સર યુસુફસ', 'લવેલીચે' નાં ગામડાંમાં માંદો પડેલોછે તેને જાણુ હું જોવા જાઉંછ. 'સીમાર', જેના ઉપર તમે કહોછો કે મારે ભરોસો રાખવો, તે હજુ-

રચા તરીકે મારી સાથે આવશે, ન શહેરથી થોડે કટકે જવા પછે હમે કપડાં અદલખદલ કરીશું, કે આપણુ વક્ત્રી રાખીએછ તે આગમન કોઈ પુઠે આવે-
તો, મારી જગાએ ‘સીમાર’ ને ઠોકી ઝેસડાય. ખજાણીની પુછડાં ઘણું કરી મને તો ઝોળખશેજ નહીં: ‘સીમાર’ ને માથે કલગીર ને કંમરે જરી કંમરખંધ બેઠ તમે તને પોતાનો ખોવાઈ ગયલો શાહુજદા સમજશે—ને શાહુજદાની સંભાળ લેવામાં એટલા રોકાઈ જશે કે હું ગરીબ હજુરચાની કોઈને યાદ પડવાની નથી.”

“એ ઠીક જોડવાણ છે, નામવર,” ‘શુલટ’ ઝોલયો, “અને હું ધારૂં આ છેલ્લી તાલ પાણુ આપણને કામે લગાડવી પડશે. મારાં સંભળવામાં આવયુંજ ને, તમે નાહાસી નથી ગયા એવી ખાતરી કરવા, ખજાણી સવાર પડતાં તમારી પાસે આવવા ધારૂંજ તેનાં ધ્યાનમાં તમે ‘લવેલીએ’ ગયા એ વાત ઉતરી નહીંતો તે તમારી પાછળ સવાર દોડાવવા વીના રહેશે નહીં. તથાપી, હોંમત પકડો, નામવર. “સારા પવન” ની આકૃત જેમ વહી ગઈ તેમ “ઝેદીલ દોસ્ત” ની એ આકૃત ખી વહી જશે.”

‘ફરાનસ’ ને ‘ખીટની’ વચ્ચેની સીમા ખતલાવનારું, ટેકરી ઉપરનું, ગંજવર ‘ઝોક’ નું ઝાડ વટાવી જેવા તમે આગળ વધશો, તેવા દુશ્મનના દાર-માંથી છુટશો; પછે તમે ગમે એટલા પાસે કાં નહીં

હોય; ખજાણચીની તાકાત નથી કે 'ફરેચ' સરજમીન ઉપર કોઇને આંગલી લગાડે." 'અરસવીક' ઓલચો.

"તે ગંજતવર 'ઓક' હું ઓળખું છું," 'રીચમંડ' ઓલચો, "આહા! એક વખત એવોબી હતો કે જ્યારે હાલ તેની પેલીમેર જવા હું જોતો ખાએ-શમંદછું, તેટલીજ તેની આનીમેર રહેવાની હું સંભાળ રાખતો હતો. મારું તકદીર કંઈ અન્યથા ને હુબક-ભરયું સરજયલું છે; મગર તેનો મુજકો નથી. ખુદા ઉપર મારું એકીન ઓસતવાર છે; તે કરીમો રહી મ કોઈ નહીં ને કોઈ દાહાડેબી મારા દોસ્તો તથા મુસી-ખતમાં ભાગ લેનાર મારા મદદગારોનાં હેસાનનો બદલો વાળવાનું મને સામરથ આપશે."

શાહુજદાએ 'નાઈટ' તથા ગુરૂનેડે બગલગીરી કીધી, અને આંખમાં આંસુ લઈ તેઓ છુટ્ટા પડ્યા. થોડા વખતમાં શાહુજદા તથા હુજુરચો કપડાં પેહેરી તક આર થયા. 'લવેલીએ' ખાતે દોસ્તને મળવા જવાની તાલ ઠીક બંધ બેઠી, ને કોઈએ કંઈ પુછ પરછ કીધી નહીં; જેથી શહેરના દરવાજા વટાવી તેઓ જલદીજ આગળ વધ્યા.

મારગમાં શાહુજદાએ હુજુરચાને પુછ્યું, "અગર કામ પડેતો 'અરસ' ની નકલ તું આંબેહુબ કરી શકશેની, દોસ્ત?"

"તે વીશે તમો નચીંત રહેજો, મહામલીક," હુજુરચો ઓલચો, "હું ગવૈયા પેઠે ગાઈ જાણું છું પેહેલ-

વાનની પેઠે છાતો કાઢી જાણુંછ, મોઢાંના જેવો લટ-
કો કરી જાણુંછ, અને કુદ્દત રીચમંડશાહની અસી-
લાઈભરેલી છટા વતરોગે તમામ વાતની નકલ કરી
જાણુંછ.”

શાહજહાં હસી ઊભો થયો. “એવો તું મને ચઢા-
વવાની વાત જોડેછ, ‘સીમાર’; મગર હેનરી ટ્યુડ-
ર’ ની નકલ તારે કરવીજ પડશે; પછે તેનામાં “અસી-
લાઈ ભરેલી છટા” હોય ચા નહીં.”

“મારાથી બનશે તેટલું કરીશ, સાહેબ,” હન્નુરચો
ઊભો થયો. “આજસુધી તમે એવા એકાંત વસેલાછો
કે હું ધારતો નથી કે ખજાણીના સવાર તમને
જાણખતા હોય; પણ વખતે કમનસીબ જોગે તેઓ
આપણું બંનેને પકડી જશે, ને તેમ થયું તો કદાચ
આપણી જોડવાણ ભાગી પડશે.”

“તોપણ, હું એ સાંભળ્યુંછ,” શાહજહાં ઊભો થયો,
“કે ખજાણી તથા તેનાં પુઝડાં તને ‘ફ્રાન્સ’ હાંકી
કાઢવા ધારેછ; અને તેથી મારા આંગમાં હન્નુરચાનાં
કપડાં જોઈ તેઓ છેતરાયા, તો પછે તને પોતાની જોડે
લઈ જવાની તેઓ ઝાણ જોહોસ કરશે નહીં.”

“ડીક, ડીક,” હન્નુરચો ઊભો થયો, “ત્યારે આપણી
જોડવાણ ખરાબર બંધ છેસશે, અને તેમ થતાં અગર
મારો જીવ જાયતો તેની પરવા નથી.”

“તારું કંઈ જશે નહીં, દોસ્ત,” શાહજહાં ઊભો થયો,
“ઘણું થશેતો થોડો વખત આસાન કેદ રહેવું પડશે.

હું 'ફરાનસ' પુગતાંવાર તને છોડવીશ, પછે તારા છુટકારા માટે બાદશાહી દોલત માગવામાં આવેતો શો મુજકોછે. પણ, આ જગા, પોશાક બદલવા થકી પુરતી એકાંતછે; ચાલો તયારે, આપણુ પોશાક બદલી લઈએ. એજ ઉપાય ઉપર આપણો સંઘો આધાર છે”.

તેઓ પોશાક બદલો પાછા ઘોડે ચઢ્યા, ને ફરી મારતે ઘોડે નીકળી ચાલયા. એ રીતે નજદીક પાંચ કલાક સુધી તેઓએ મંજલ કાપી તેટલાં તેમની પુઠે કોઈ આવતું દેખાયું નહીં; પણ આટલા વખતમાં તેઓ તેમજ તેમના ઘોડા થાકી સુસ્ત થયા હતા તેથી હાલ તેઓ એક ઝાડીવાળાં જંગલમાં આવી લાગા હતા તેની અંધવચમાં, ઝાડોના છાયડો શોધી, ઘોડા ઉપરથી તેઓ નીચે ઉતરયા, અને પોતાની જોડે 'વાનસ'થી ઉતાવળમાં જેવું મળી આવીઉ તેવું ખાણું બાંધી લાવયા હતા તે ખાવા બેઠા. હાલ તેમની અરધી મંજલ પુરી થઈ હતી, અને હુમાણાં સુધીતો, તે ફતેહમંદી સાથે તમામ થશે એવો વચ્છી હતી. તોપણ, વખત ઘણો કીંમતી હતો; જેથી ઝડપમાં બે નીવાલા ખાઈ લઈ તેઓ પાછા ઘોડે બેઠા, ને જંગલ વચ્ચેથી આગળ નીકળી ચાલયા. પણ આટલી ઝડપમાં લાંબી મંજલ કાપેલી તેથી, તેમના ઘોડા જલદી દોડી શકતા ન હતા એ વાતથી દલગીર થઈ, શાહુજદા આંખમાં આંસુ લાવી બોલીઓ, “અફસોસ ! અફસોસ ! ‘સીમાર,’ જેમ દીવશ જતો જાયછ

તેમ મારી ઉમેદ ઢળતી જાયછ; જો મારો તેજ ઘોડો ફેટલો થાકી ગયોછ; અને સાંભળ ! સાંભળ ! જો, તને કાંઈ અવાજ સંભળાતો નથી ?”

“મનેતો, આપણા ઘોડાનાં પગલાં, ને નદીના મો-જના પોકાર વતરોગે, કાંઈ સંભળાતું નથી, ખુદાવંદ.”

“નહીં નહીં; અફસોસ ! અફસોસ ! એવા અવાજ સાંભળવાની મારા કાનને લઘણ પડી ગઈછ. એ આપણી પુઠે આવતા સવારોના ઘોડાનાં પગલાં છે એમ હું નક્કી જાણુંછ. ઓ ચાલો, જલદી દોડાવો; નહીંતો જીવ જશે !”

ઘોડાને કાંટા મારી ઝડપથી વટી જવાનો તેઓએ કોશીશ કીધી. શાહજાદાને એકલાનેજ પેહેલાં જો અવાજ સંભળાયો હતો તે ‘સીમાર’ ને પણ હવે બરાબર સંભળાવા લાગો, અને પાછું ફરી જોતાં, રસતા વચેની વળાણ તરફ પોતાથી સૌ એક વારને છેટે તેઓએ છ હથચારબંધ સવાર દીઠા, જેમના ડગલા ઉપરથી માલમ પડતું કે તેઓ વડા ખજાણચીના સવાર હતા.

“આજ, આજ, આજ તે !” પુઠે આવેલા સવાર માહેલો એક પોકારી ઉઠ્યો, તેના ડગલા ઉપર ચીતારેલા અજદાં તથા તેના જરી કંમરબંધ ને ટોપ ઉપરની કલગીરપરથી હું તેને ઓળખુંછ. ચોખ્ખો, ઓ તમો, શાહના હુકમથી હું કહુંછ !” તે ભાગે તાકી બોલ્યો, “અગર નહીંતો ઓએ માર્યા જશે.”

‘સીમાર’ ગરદન ઉડાવી, શાહુજીદા પેઠે છાતી કાઢી ઓલચો, “ઓ તમે ઐઅદબ લોકો, મારા દરજ્જા તથા મારી આખરના એક શાહુજીદારો એવી તુંદી કરવાની કોણે તમને સલાહ આપી? તમારો શાહ, મારો સરવેમાં વફાદાર આસનાવ, તેણેતો આપી ન હોય?”

સવારોનો સરદાર ‘સીમાર’ ગમી ફરી ઓલચો, “તું ‘હેનરી,’ ત ‘રીચમંડ’ ના ‘અરલ’ ને, શાહ ‘ફરા નસીસ,’ જેણે ઘણું સુધી તારું રક્ષણ કીધું, તેની સામે ફીતુર ઉડાવનાર ફીતુરી તરીકે હું કેદ કરું છું. તે નામવરે કરેલા ગુણ તથા મેહરબાની વીસરી જઈ તેના કદા વેરો ‘ફરાનસ’ ના રાજાની સલતનતમાં તું નાહાસતો હતો, કે તારાં જઈ બંને રાજ વચ્ચેની તુરતની થયળી સુલેહ તોડાવી નવાં તડાં પડાવે.”

“તમારો શાહ એમ કેહેતો નથી; કે નથી એવું ઓલવાની તેણે તમને સત્તા આપી.”

“મને મારા ‘લૉરડ પીટર,’ વડા ખજાણચીની સત્તા છે.”

“વડો ખજાણચી, નીચ, ફીતુરી, તાએદાર છે.”

“છટ! છટ! મારા હીં ગુજી,” સત્તાર ઓલચો, “હમે હ્યાં તકરાર લંબાવવા આવયા નથી.” એમ ઓલીતેણે તથા ખીજ એક સવારે મળી ‘સીમાર’ ના હાથ મજબુત સીકરી બાંધ્યા; અને પછે શાહુજીદો, જે આ તમારો ગુપચુપ જોતો ઉભો હતો, તેની તરફ ફરચો.

‘સીમાર’ ઊલથો, “હું આશા રાખું છું, ભાઈઓ, કે અગર તમે મને ‘વાનસ’ ખાતે પાછો લઈ જશો. તો મારા હજુરચાને સાથે આવવા દેશો. મારી જોડે એક હજુરચો આવેલો જોઈ ખજાણચી સાહેબ ઘભરાશે તો નહીં?”

સવાર જાણે આ વાતની હા પાડતો હોય તેમ લગાર થોડો વખત તેનો ચેહેરો શાંત રહ્યો. જેથી ‘સીમાર’ ઘભરાયો કે રખેને હા પાડશે તો પંચાતી થશે.

અંતે સવાર ઊલથો, “મારા ‘લોરડ રીચમંડ’ હું તમને જરૂર કરતાં વધારે નાખુશ કરવા માગતો નથી; મગર, હજુરીઆ ભાઈ, જરા તમારું નામતો કેહેશો?”

શાહજાદો ઊલટીઓ, “નામ સાહેબ, મારું, સીમાર”.

“સીમાર, સીમાર,” સવાર ઊલથો, “હા, હવે મને યાદ પડી. તમને તો ‘ફરાનસ’ હાંકી કાઢવા છે. હું તમને, અમીરની સાંમે ફીતુરે લડાવવા, ફરી ‘ખ્રીટની’ લઈ જતો નથી. તમે ‘ફરાનસ’ની મંજૂલ અરઘી કાપી ચુકાછો, ત્યારે તો તે પુરીજ કરો, અને તમને શાહે ‘ખ્રીટમી’ થી દેશનીકાલ કીધા છે; માટે જેમ જલદી વઢી જશો તેમ સારું.”

શાહજાદો ખુલંદ અવાજે ઊલથો, “વાર, નામ-વર; અગર મારા સરદારથી તમે મને છુટ્ટોજ પાડો છો, તો મરજી તમારી; મગર ખુદા કરશે તો ચંદ-સેનમાં હમે એકઠા મળશું.”

“સલામ, સલામ ! ત્યારે મારા લાયકીવાળા નોક-

ર.” સીમાર યોલયો. પણ આટલામાં સવારને વળી કંઈ યાદ આવ્યું. તે યોલીઓ, “થોઓ, થોઓ, એટલા વહેલા વટી જશે ના. આ હુન્નરચો તેજ ઘોડા ઉપર ખેઠેલો છે તે તેના સાજ પરથી અમીરનાં ગોવાલાં માનો હોય એવો દીસેછ; મગર એ લગાર તાજુખીની યાત છે કે હુન્નરચો વધારે સારા ઘોડા ઉપર ખેઠા છે.”

આ કહંજો શક પડવાથી શાહુજદાનો ભરમ કુટી જવાની ગોયા ટોંચ ઉપર આવેલો હતો. તથાપી, ‘સીમાર’ ચીત્ત ઠેકાણે રાખી, જાણે કંઈજ થયું ન હોય તેમ, ઝટ યોલયો—“તમે ખરું કહોછ, સાહેબ, ઘોડો ઘણો જાતવન છે; પણ તે જાતવન છે તેથીજ હું તે ઉપરથી ઉતરી પડ્યો; સખખ જે મારા જીવને સારું નહીં તેથી તેના ધસારા આગળ મારાથી ખેઠક ઉપર ટકાયું નહીં.”

“તે ગમે તે હોવો,” સવાર યોલયો, “મગર, હું ધારુંછ, એક હુદપાર કરેલો ફીતુરી પગે ચાલીજ ‘ફરાનસ’ જશે, તો વધારે સારું. ઉતરે, સાહેબ, તયારે; નીચે આવો, હુન્નરચા ભાઈ ! રસતામાં તમને તમારે લાયક કોઈ ઘોડું ગમેકું જડશે.”

હવે શાહુજદા પાસે ખીન્ને ઇલાજ શો ? તે લાચાર થઈ ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતર્યો. સવારો તેની ઠક્કા કરતા ‘સીમાર’ ને લઈ ‘ખ્રીટની’ ભણી ચાલ્યા, અને તે બચારો જેમ તેમ ‘ફરાનસ’ ભણી ચાલવા

લાગો. આ વખતે તેને તરેહવાર રીતની ગમગીની ઉપજી, ને ઘણીવાર તેણે પોતાના જીવની આશા છોડી. હવે 'ફરાનસ' પુગવા ચાલીસ માઇલનો રસતો વચ્ચે હતો તે પગે ચાલી શી રવેશ વઢાવવો ? માથે તડકું ટીટચાસ પડતું, જેના તાપથી જોયા માથું ફાટી જતું. મગર જીવતું જોખમ ટાળવાનો આ ફક્ત એકજ ઇલાજ હતો. વળી, એવી પણ વધી હતી, કે વખતે 'સીમાર' ને લઈ સવારે વખતસર 'પ્રીટની' જઈ પુગશે, અને તેમ થયુંતો, તેને ઓળખી, ખજાણચી, શાહુજાદા પાછળ પાછા સવાર દોડાવી, 'ફરાનસ' પુગવા પેહેલાં તેને પકડી લેશે. આવા ધાસતીભરેલા ખયાલમાં, તોપણ હોંમત રાખી, શાહુજાદાએ આગળ વધવા માંડ્યું. વખત જતાં તડકું ઓછું થતું ગયું, અને સાંજ પડતાં તડકાંતો જગાએ થંડી લેહેકી વાગવા લાગી, આસમાનની સુઈદી બદલાઈ તે ઉપર ફાળાં વાદળાં દીસવા લાગ્યાં. રફતે રફતે એ વાદળાં વધારે ફાળાં થતાં ગયાં, અને અંતે અંધારી ભંમર રાત પડી. મોડી રાતે વળી અંધારૂં નાખુદ થઈ સુઈદ ચંદની પડવા માંડી. પગે પગ 'રીચમંડ' ની આશા વધારે કાયમ થતી કે આ બીજી વારની આફત તેણે સલામત વઢાવી હતી. ચંદ્રમા હવે પુર મિરમાં પ્રકાશતો હતો, અને શાહુજાદા વગર હૃદની આતુરતાથી 'ફરાનસ' અને 'પ્રીટની' ની હૃદ ખત-લાવનાર 'ઓફ' ગાડ શોધતો હતો. હજી તેનું મન

શાંત ને માથું ઠેકાણે હતું. ‘નાઈટઈંગલ’ પક્ષી તેની સામેની ઝાડીમાં મધુર ગાયણ કરતું હતું, નદીને કાંઠે કાંઠેથી તે ચાલતો હતો તેના મોજા ઉજાળા મારતા હતા, અને શાંત, થંડો કુંકતો પવન, ઝાડોનાં પાતરાં ફફડાવતો કુંકતો હતો તેની દરેક લેલેકી, શાહ-જનદાનાં મનમાં સુખ તથા છુટાપણાંના નવા ખચાલ લાવતી. આટલામાં તેનાં મનમાં એકાએક પાછી દેહે-સ્ત પેડી. તેની ધાસતીનું મંડાણ કરનાર, સવારોના ઘોડાનાં પગલાં, જેમનો અવાજ ઓળખી કાઢવાની તેને ટેવ પડી ગઈ હતી, તે તેને પાછાં સંભળાવા લાગ્યાં. તે ઓલચો, ‘આટલું’ કરતાંબી, ઓ તું બેઢીલ દોસ્ત—‘પીટર’ખન્નાણચીનું બેઢીલ મન ફાવશે. મગર હું એક બીજી કોશેશ કરીશ—જીવ ને છુટાપણાંનું જોખમ ટાળના થકી, ફરી એક કોશેશ કરીશ.”

આમ ઊભી, છતી મક્કમ રાખી, પેલોજ ટેકરી કે જેને મથાળે ‘ફ્રાનસ’ ને ‘પ્રીટની’ વચ્ચેની સીમા બતલાવનાર નહીં, મગર તેનાં મોહાત તથા હયાતી વચ્ચેનો અંતર બતલાવનાર, ગંજવર ઓકનું ઝાડ હતું, તે ઉપર તે અડપ સમેત ચઢવા લાગો. પુઠે લાગેલા સવારો નજદીક આવતા ગયા. એક સવાર, જે તેના અવાજ પરથી વડો ખન્નાણચી દોસતો હતો. તે મોઢું ઘાંઢું કાઢી બીજાઓને ફેરેતા સંભળાયાં, કે શીકાર નજદીકમાં હતો. એ સાંભળી, સવારોએ વધારે જોરથી ઘોડા દોડાવ્યા. આટલામાંજ શાહજનદાએ

ગંજવર ઓકની ખુલંદ ડાળીઓ તેનાં માથાં ઉપર ગુમતી જોઈ. શીકારીના ફાંદામાંથી છુટી, જીવનું જોખમ ટાળવા થકી નાહાસનું હરણ દોડે, એટલી ઝડપથી તે તેની ભણી નાહાદો—એકઘોડાનો આગલો પગતો છેક તેની એડીસે ઘસાયો; મગર, જેવો સવારે શીકાર પકડી લેવા હાથ લંબાવ્યો, તેવોજ તે હાંફતો-કાંપતો, થાકેલો, સુસ્ત, નાતવાન, ને છેક મુએલા જેવો, ‘ફરાનસ’ ની જમીન ઉપર તુટી પડ્યો.

“પાછળ હટો, પાછળ હટો, ખજાણચી સાહેબ;” (પેમબરોક, જે એલીના ખીશપ ને પાંચચાર ખીદમતગાર સાથે સરહદ પાસે આવી શાહજીદાની રાહ જોતો ઉભો હતો, તે જોલ્યો.) ખબરદાર ! અગર ફરેંચ સક્તનત ઉપર જરા કોઈને આંગલી લગાડશો તો કીના તથા લડાઈનું એવું ભયંકાર ભડકું તમો સળગાવશો કે તે જોલ જોલતાંમાં તમારાં શહેરના દરવાજા સુધી ચાલી આવશે. શાહજીદો ‘હેનરી’ હવે ફરેંચ બાદશાહનો પરોણો લેખાઈ ચુકોછ; જીઓ, મારા હાથમાં, આસે નામવરનું ફરમાન, જેમાં શાહજીદાને પોતાના દેશના કોઈબી ભાગમાં આવી રહેવાની છુટ આપવા ઉપરાંત, તેણે, શહેરે શહેર ને મુલુકે મુલુકના તમામ હોદ્દેદારોને તેને તેના દરજ્જા લાયક માન આપવા ફરમાવ્યુંછ.”

ખજાણચી ઘણો ખીજવાઈ નાસીપાસ થઈ જોલ્યો, “ઓ તમો તયાં આવયાછો શું? વાર, તયા-

રેતા, સાહેબ મેહેરખાન ! હમારી સલતનતમાંથી વાંક કરી નાહુઠેલાંનેખી છાંથી પકડી જવાનો અમને અખતયાર નથી. મગર તમો લોકો યાદ રાખજો કે હાલ જેમ તમો છટકી ગયાછ તેમ ઝાઝા દાહાડા ચાલશે નહીં, ને વીલાયતી બુંડની ડાહાર† આ તમારા હારમાર થતા ટાંગણ્યાનું પેદ મોડે નહીંતા વહેલે ફાડ-શેજ !”

આમ બોલી, સવારોને પોતાની પાછળ આવવાની એસારત કરી, તે ‘ખ્રીટની’ ભણી વળ્યો, ને થોડાજ વખત આગમજ જે ટેકરી ચઢી શાહજહાની પુઠે આવીઓ હતો તે પાછી ઉતરી ચાલતા થયો. શાહજહા હજી બેભાણજ પડેલો હતો તેને ‘એલી’ ને ‘પેમખરોકે’ મળી સંભાળથી ઉંચકી ઘોડા ઉપર મેલ-યો, ને ધીમે ધીમે ઘોડો ચલાવી, તેના ઉતારા માટે ઠરાવેલી જગાપર તેઓ તેને લઈ ગયા. એ રીતે રી-ચમંડની ખીજ આકૃત વહી ગઈ.

હવે, એ શાહજહાની બાકીની, ત્રીજી ને છેલ્લી આકૃતની હકીકત તો હમો હુંકમાંજ કહીશું; સખખ જે એતા તવારીખને લગતી બાબદો છે; જેથી ઘણાખરા વાંચણારાઓ વાકેફ હશે. ફરેચ બાદશાહે એના સારો આવકાર કીધો, ને ‘હીચરડ’ રાજા જોડે પોતાને અંદરખાનેથી સાફ નહીં તેથી તેની સામે લડાઈ ઉઠાવવા

† ‘શીચરડ’ બાદશાહની નીશાન ઉપર મોટી ડાહારવાળો સફેદ બુંડ ચીતારેલો હતો તેને આ ધશારો કરેલો સમજવો.

થકી એ શાહુજીદાએ ફાજ ભેગી કરવા માંડી તેમાં તોણે એણે છુપી મદદ આપી. વળી આટલામાં એક બનથું કે 'ઝાકસફરડ' ના મોઠો અમીર, જેને 'રીચરડ' કેદ રાખેલો હતો, તે કેદખાનામાંથી નાહાસી એને આવી મળ્યો; ને એ અમીરે ઇંગરેજ રઘચિતની બેદીલી તથા રાજા તરફની સરવે કોઈની નાપસંદગીના જે હવાલ કહ્યા તે ઉપરથી એને વધારે ઉસકેરાણી મળી. એ વળી એક બીજી ઘણી દીલખુશ ખબર લાવ્યો, કે શાહુજીદા 'એલીબેથ' તેને હજી હંમેશા જેટલોજ આહાતી હતી, ને 'રીચરડ' જેડે પરણવાની માગણી હજી તે ધીકારથી રદ કરતી હતી.

આઈનદે, જે હજાર આદમીનું જીજ્ઞ લશકર લઈ, 'નારમંડી' ને મારગેથી 'હારફલીઉ' બંદરે થઈ, એ શાહુજીદા વાહાણે ચઢ્યો, ને ઇ દાહાડા તથા છ રાત સુધી વાહાણ હંકારી સાતમે દીવશે 'વેલસ' મધે 'મીલફરડ હેવન' નાં બારામાં લંગર કરી વગર હરકતે કીનારે ઉતર્યો. એ રીતે, 'વેલસ' ને મારગે પસાર થવામાં એની મતલબ એટલીજ હતી કે, 'વેલસ' લોકો જેઓ એને પોતાના સ્વદેશી દાખલ ગણી આહતા હતા તેઓ એની જેડે સામેલ થાય. નસીબ સંજોગે આ તરફ પુરતી રીતે પાર પડી. દરરોજ સેંકડો આદમી એની ફાજમાં ઉમેરાતાં ગયાં, અને વળી એવીબી વધી દીસવા લાગી કે 'લોરડ સ્ટાનલી' જે બંને ધોરડુનાં લશકરની વચ્ચેવચ્ચમાં છાવણી મારી પડેલો હતો તે ઘણું

કરી રાજની સત્તાનો ઇનકાર કરી એમની ઊંચાઈએ આવશે. એવી રીતના સમાગમ હેઠળ 'લીસટર' શહેર પાસે, 'એસવરથ' નાં મેદાનમાં 'રીચરડ' છાવણી મારી પડ્યો હતો; અને પોહોર ફાટતાંજ દુશ્મન ધસી આવશે એવી તેનાં લશકરમાં સરવેને વફ્ફી હતી.

અંતે, પોહોર ફાટો, ને અંધારી ભંમર રાત, ધીમે, આસતે, નાખુદ થઈ. 'લાંકસ્ટરીઅનો' ને ખખર મળી કે તેમની ફોજ કરતાં ખમણી ફોજ લઈ 'રીચરડ' ખાદ શાહ તેમની સામે આવતો હતો—કે 'લોરડ સ્ટાનલી' ને 'સર વીલયમ સ્ટાનલી' જેમની સરદારી હેઠળ આઠ હજાર આદમીનું લશકર હતું તેઓ જલદીજ 'રીચરડ' ની ફોજમાં મળી જનાર હતા—કે લોરડ સ્ટાનલીની વફાદારીની જમીનગીરીમાં રાજાએ ઉમરાવના ખેટા 'લોરડ 'સ્ટ્રેન્જ' ને નજર કેદ રાખ્યો હતો, ને 'સ્ટાનલી' ને ધમકી દીધી હતી કે તેની ઊંચાઈથી ઊંચીલીની લગાર જરાખી નીસાની જણાતાં વાર તેના ઊંચાનું માથું છંટાઈ જશે. એ સંધી નાખુશ અફવાઓની પરવા ન કરતાં, પોતાની મક્કસદની સચ્ચાઈ, સરદારોની ખાહોશી, સીપાઇઓની હીંમત, ને 'રીચરડ' જોડે મળી જવાની વતી સ્ટાનલીએ એની ફોજ સાથે મળી જવાની વફ્ફી ઉપર ઉમેદ ખાંધી, એણે પોતાનાં લશકરની તમામ તુકડીઓ એક જગ્યાએ એકઠી કીધી, અને તેમની વચ્ચે એમર ફરી, સીપાઇઓને હીંમત તથા દીલાસો આપવા પછે, એક

ઉંચી ટેકરી, જેની ટોચ ઉપરથી એની આખી ફાજ નજર આવતી હતી, તે ઉપર ઉભો રહી, એ નીચે મુજબ પોકારી બોલ્યો:—

“ નેક મકસદ તથા સાચી મનઃમનીથી લડતાં આદ
 “ મીએને અગર ખુદાએ કપી ફતેહ બખ્ષી હોય, અથ-
 “ વા દેશની દાજને ખાતર કંમર બાંધી શુદ્ધ ઉઠાવનારા
 “ એને કપી મદદ આપી હોય, અથવા રાંક લોકો ને લા-
 “ ચાર આદમીઓની સંકટ ટાળવા થકી જીવનું જોખ-
 “ મ કરનારાઓ તરફ, કપી તેને મેહરબાની ભરી નજરે
 “ જોયું હોય, તો નફી માનજો, તમો, મારા દોસ્તો તથા
 “ મદદગારો, કે, આજને દોવશે તે બાદશાહનો બાદશાહ
 “ આપણને પુરી, પક્કી ફતેહ બખ્ષી, દુશ્મનની ગરૂરી
 “ તોડશે. મારીતો ખાતરીજ છે, કે તે પરમદયાળુ કીરતા-
 “ ર, એવા નાતરસ, પાપી, જીલુમગાર લોકો, જેઓ તેને
 “ તથા તેની જાનાંને ઓળખતા નથી, તેમને ફતેહ બખ્ષ-
 “ શવા કરતાં આપણનેજ ફતેહ આપશે—એટલુંજ નહીં,
 “ મગર એક બારગી આપણી વતી લડશે. આપણી મકસ-
 “ દ એટલીતો સાફ, ને, કાયદાસર છે, કે તેની તપાસ ગમે
 “ ખુદાના યા ગમે આદમીના કાનુનથી કરીએ; મગર તેમાં
 “ સરચાહ તથા સદગુણ વતરોગે ખીમ્તું કાંઈ નજર પડ-
 “ વાનું નથી. અને વળી, મારા દોસ્તો તથા મદદગારો,
 “ ધનશાનીઅતનો જે દુશ્મન—પોતાના ખેશીઓનું ખુન
 “ રેડનાર—ઉમરાઓની ધોરનો બાદનાર—રહઅતની પીડા,
 “ ને દેશ તથા સલતનતનો વેરી—એવો જે શખ્સ—
 “ તેનો જીલમી દોર તથા દસ્ત તોડવા કરતાં વધારે નેક
 “ તે ખીમ્તું કયું કામ હોય ?”

“ વળી, વીચારજો, તમો, નામવરો, કે તેના દોસ્તો
 “ તથા મદદગારો કોણુ આદમીઓ છે?—તેઓજ નહીં ની,
 “ કે જેઓ ખુનામરકી તથા શીતુર ઉઠાવી આપણી મીરાશ
 “ લુટી બેઠાછ?—તેઓજ નહીં કે જેઓ મને મારો સજ-
 “ તનતથી ખાતલ કરી મારું તાજ છીનવી બેઠાછ? વળી,
 “ તેમની વચે પોતાને “રાજ” નાં નામથી ઓળખાવનાર
 “ કોણુ?—તેમ આદમીની કે જે સરચાઈ તથા રાસ્તીથી
 “ ઉત્તરો બઢી, જોર જીલુમથી મારાં તખ્ત ઉપર ચઢી બે-
 “ ઠેઠા ? તેમ આદમીની કે જેના દોસ્તો તથા પુછડાંઓ
 “ આપણી જમીન તથા જગીરો ઉપર આવી વસી આ-
 “ પણી શેકારગાહિ ને બાગ બગીચા ઉજડ કરેછ ? સતની
 “ ક્રતેહ સતથીજ થાયછે, ને ખુદા હંમેશ સરચાઈનેજ
 “ ક્રતેહ બખ્શેછે; માટે, તમો, મારા તમામ દીલાવરો, એક-
 “ દીનીથી એકઠા મળો, ને સંધા પકડું ઠરાવો, કે આજને
 “ દીવશે મારવું કે મરવું. ક્રતેહનો આધાર લશકરની સંખ્યા
 “ કરતાં મનનાં મુસતકીમપણાં તથા હુછડાંની મજબુતી ઉ-
 “ પર વધારે હોયછે, ને શીપાઈઓની સંખ્યા આ જેમ થો-
 “ ડી તેમ તેમની ક્રતેહ થયલી વધારે ગવાયછે; ત્યારે એક
 “ બારગો આપણુ હારમું તોપણુ દુશ્મનની નામદારી તેથી
 “ વધશે નહીં—સખખ કે તેઓ આપણાં કરતાં ત્રણધણા
 “ વધારેછે. અને આટલી એક વાતનીતો મારે તમારી
 “ ખાતરી કરવી જોઈયે, કે આજની લડાઇ હારી જીવતો
 “ રહેવા કરતાં, મોહિતનું કફન ઓઢી, આ થંડી જમીન
 “ ઉપર મુકું, હું વધારે પસંદ કરેછ. ત્યારે, આટલું જાણી
 “ આગળ વધો, તમો દલેરો. —અસીલા તમો, દગાબાજો
 “ સાંમે—રાંક આદમીઓ ખુનીઓ સામે—માલ ને મીરાસના
 “ હુકદાર માલિકો, શીતુરીઓ સામે! ફેડો ખુદાની એજબબી

“લાકડીઓ તે જીલુમગારે તરફ—સાચી હીંમતથી મારે
 “ઝુંડો ઉડારે—બહાદુર લડાયકો પેડે મેદાન પડો—ને
 “ખરા કૃતેહમંદો મીસાલ કૃતેહ મેલવો. લડાઈનો આ
 “હીંગામ છે, ને કૃતેહ ઘણી છેટે નથી; મોટે હીંમત ભી-
 “ડી મેલવો તમા, કૃતેહ; સગવળ જે અગર જંગનાં
 “આ મેદાનમાંથી આપણને નાહાસવું પડશે, તો આપણે
 “જન તેમજ માલ ખરબાદ થશે. લડાઈનો આ દીવ-
 “સ છે ને કૃતેહનો પણ આજ વખત છે. કૃતેહ આજ
 “મેલવશો, તો કૃતેહમંદમાં લેખાશો, ને હારશો, તો તાપે-
 “દાર થશો; ત્યારે, ખુદનું અને “સેંટ જૉર્જ” નું ના
 “મ લેઈ, દરેક દીલાવર પોતાના ઝુંડને છાજતો મ-
 “રનાગી બતાવો !”

લશકરના સીપાઈઓ, જેઓ હુમણાં મુઘી મુગા
 ઉભા રહી શાહજાદાનું બોલવું શાંત પણે સાંભળતા
 હતા, તેઓએ આ બોલો પુરા થતાંજ ખુશાલી તથા
 હુરરેના પોકારોથી આખું મેદાન ગળતી નાખ્યું,
 સેંકડો સમશર મેયાનમાંથી ખેંચાઈ, ને હજારો ભા-
 લાની નોક હવામાં ઉંચકાઈ આટલામાંજ, સામી
 ટેકરીની કોરે કોરેથી રાજ ‘રીચરડ’ ની ફાજનો આ-
 ગલો ભાગ દરીઆવના મોજ મીસાલ રેલાઈ આ-
 વતો નજર પડ્યો; અને તેનો ઝુંડો, જે ઉપર મસ
 મોહોટી ડાહ્યારવાળો સફેદ ભુંડ પાડેલો હતો, તે દુર-
 થી હવામાં ઉંચે ઉડતો દીસવા લાગો. એ ભયંકાર
 નીસાની તરફ જતાંજ, શાહજાદાનાં મનમાં દહેસ્ત
 પેઠી. તે બોલીઓ, “આહા ! એતા હેનરી બાદશાહે

વરતેલી, મારી ત્રીજી ને છેલ્લી આફત દેખું ! એમાંથી હું છુટો, તો ખચીતજ માથે તાજ પેહેરીશ. વાર તયારે, એ પરમસામરથવાન પ્રમેશવર, તારી મદદ મને હોજે ! અને, ચાલજે, હવે, તમે, મારા દલેરો; ખુદાનું નામ લઈ દુશ્મન ઉપર જીપલાવજે !”

હવે ખંને ઊરદુ લડાઈ માટે તઈઆર હતી. ખંને ખાનુતાં લશ્કરની વચોવચમાં મોટી જંગલી ઝાડી-ઝોની એક હાર ઉગેલી હતી તે ઝોળાંગી, એ ઝાડી-ઝો સામે રીચમંડે પોતાનાં લશ્કરને એવી રીતે ઉભું કરીયું કે તેમની પીઠ સુરજ ગમી આવી. સામી ઊરદુવાળાઓને એવો કંઈ ઝોથો નહીં તેથી તેમનાં મોઢાંસામે સુરજ ચમકી તેમની આંખને જેટલી ઈજા કરવા લાગો, તેટલુંજ, દરેક ચીજ દેખાઈ શકે એવું સાફ, સફાઈ ભરેલું અજવાળું લાંકેસ્ટરીઅનેને મળ્યું. આટલામાં ‘રીચરડ’ રાજાએ હુલો કરવા ફરમાવીઉં. રાણીગંડાંના અવાજ અને સીપાઈઓના પોકર વચે રાજાના તીરંદાનેએ રીચમંડનાં લશ્કર ઉપર તીરોનો વરસાદ વરસાવવા માંડ્યો. શાહુજાનાં લશ્કરમાંથી પણ એમના ઉપર એવાજ વરસાદ વરસાવવામાં આવીઓ; અને તેના શીપાઈઓ વળી બરાબર ખુલ્લું જોઈ શકતા હતા તેથી તેઓ બરાબર નેમ તાકી શક્યા. એથી કરી, સામી ઊરદુવાળાઓના તીરથી એમને જે ઈજા થઈ તેના કરતાં એમના તીરથી તેમને વધારે થઈ. હવે પછી થનાર

ભારી ખુનામરકીનું એ રીતે મંડાણ કરવા પછે, બંને બાજુના સીપાઇઓ એક બીજા ઉપર તુટી પડ્યા, ને તેય વખતે, બંને, વખતે વખત, આતુરતાથી, ઉત્તર દીશા, જે ગમથી 'રટાનલી' નું લશકર ધીમે, આસતે, અને કઈ ઊંચાઈએ મળી જવું તે જાણે હજી ઠરાવયું ન હોય તેમ ચાલી આવતું હતું, તેની ભણી જોવા લાગા. આટલામાં, 'ઓકસફરડ' ના અમીર શાહજહાની ફાજની આગલી સફનો સરદાર હતો તેણે રાજા 'રીચરડ' ની ફાજના વચલા ભાગનું જખરું જોર જોઈ વીચારયું કે વખતે દુશમન તેઓ સંધાને ઘેરી લેશે. એવું વીચારી, તેણે લશકરને ફરમાવી કે જે વાવટો છોડી કોઈબો સીપાઇએ દસ કદમથી દુર જવું નહીં; જે હુકમ એકવાર જાહેર થતાંજ સંધા સીપાઇઓ એકમેકની અજોઅજ આવી ઉભા; અને એ રીતે તેઓ અણીદાર હથથારોની મસ મોટી દીવાલના આકારમાં થઈ, થોડો વખત હલ્લા કરતા અચકી, દુશમનના ઘસારાની વાત જોતા ઉભા.

સામે વાજાઓનો આ હીકમત જોઈ, દુશમનનું લશકર ઓચંપો પામી, તીરો ફેંકતું અચકી, જરા પાછળ હટી ઉભું. આટલામાં, 'ઓકસફરડ,' એક ચોકસ ઊંચાઈ તરફ પોતાનું તમામ કુચ્છ વાપરી, સીપાઇઓને હીંમત આપતો તથા ઉસકેરતો, દુશમનનાં લશકરની વચે ધસી આવીઓ, અને તેમની સફા તોડી નાખી, તેમને કેટલાક કદમ પાછળ હટા-

ડયા. આજ વખતે “ફતેહ ! ફતેહ ! ‘લાંકસટરીઅનો’ ની ફતેહ !” એવા પોકારોથી લડાઈનું મેદાન શાહો-રભરેલું થઈ ગયું, અને ‘લૉરડ સ્ટાનલી’ મેદાન વચ્ચે ધસી આવી પોતાની ફાજ સુધાં ‘લાંકસટરીઅનો’ નાં લશ્કરમાં મળી ગયો. “કાપો ! મારો ! ‘જનરલ સ્ટ્રેન્જ’ નું માથું છાંટી નાખો !” એવા ઓલો રાજના મોટા ડરામણા અવાજમાં ઓલાયા, જેમનાં જોરથી તમામ મેદાન થરથરી રહ્યું. ‘સ્ટ્રેન્જ’ ના કમનસીબ બાપે આ હુકમ સાંભળ્યો; મગર તેતો જે કરનાર હોતો તે એકવાર કરી ચુકો હોતો; તેથી રાજના આ હુકમથી ડરવાને બદલે એથીતો તેનો તથા તેના સીપાઇઓની નસોમાં લડવાનું કુઅત વધ્યું, ને જીલમી ‘રીચરડ’ રાજના દોર તથા દસ્ત તોડવાનો જે ખયાલ તેમનાં મનમાં રમતો હોતો તે વધારે પક્કા ડરાવથી પાર પાડવા તેમનાં દીલ ઉસકેરાયાં.

‘રીચરડ’ રાજ મોટો જોદો હોતો તેણે આ વખતે જખર શુરાતણ દેખડાવ્યું. એના જોરાવર હાથના ભારી જરખે, જેબી એની સામે થતા તે સંધા પાયામાલ થતા, જેબી દુશમન ઉપર એ ધસી જતો તે ઓલ ઓલતાંમાં એના ઘોડાના પગ હેડળ અટવાઈ મરતો, જેબી માથાં ઉપર એની તલવાર ઉતરતી તે ભોહીથી ગદગદતું જમીન ઉપર પટકાઈ ખાકમાં લોટતું. જેબી શીકાર તરફ એ નેમ તાકતો તેનું મોહોત તતકાળ આવતું. એ રવેશનું રાજનું જખર જોર

જેઠ બંને બાજુની ફાળે તરાહિ તરાહિ કીધી. વળી જેવું જખરું તેણે કુચ્છત બતલાવીઁ તેવીજ ઝડપ વાપરી, લડાઈનાં મેદાનના જુદા જુદા ને છેટે છેટેના ઘણા ભાગોપર તે એકજ વખતે નજર પડતો, ને જાં-હાં તે જતો તાંહાં મેહોત ને ખુન ઉભાઈ જતાં; જેથી તેના ઘાભરા થઈ ગયલા દુશમનોને મનસે તે કોઈ એજગબી બસા આકાશમાંથી તેમની વચે ઉતરો આ-વી હોય તેવો લાગતો. જ્યાંબી જરા સીપાઈઓ અચ-કતા કે હુથીઆરો થોબતાં, જ્યાંબી ધસી આવતા દુશ-મનોને અટકાવવાનું અથવા પાછળ હટતા દુશમનો-ને હડાવવાનું કામ પડતું; જ્યાંબી નાસીપાસ થયલા સીપાઈઓને ઉસકેરવાનું; અથવા જીવનાં જોખમની પરવા ન કરવે પોતાની ફાજની હુદબાહેર દોડી જતા સોપાઈઓને થોબાવવાનું કામ પડતું; તયાં, તે, લોહી-થી ભરાઈગયલી પોતાની લડાઈની કોદારી સર ઉપ-ર ધુમાવતો, પોતાનાં સુનેરો તાજ ને પોલાદી બખ-તર સાથે, કબી મારતો, કબી બચાવતો, કબી થોબા-વતો, કબી ઉસકેરતો, પોતે જાણે લડાઈનાં મેદાન ઉપ-ર સરદારી ભોગવનાર કોઈ દૈત્ય હોય તે મોસાલ એકજ વખતે સંઘે ઠોકાણે, ને એકજ હુમલામાં સંધું કરતો જણાતો. તેનાં બખતર ઉપરનાં રાજચીનહો ઓળખી, સંઘા તેનીજ ભાણી તીર તથા છુટ ભાલ-ડી તાકતા; મગર તેનો કાયા તો ગોયા અમરજ હતી, દુશમનોએ ફંકેલાં હુથીઆર તેની ડાબી તથા જમ-

ણી ઝોરદુએ ને કોઈવાર છેક તેનાં અંગને અથડી ઉડી જતાં પણ તેમનાંથી તેને ઈજા થતી નહીં. જેખી કોઈની તલવારનો અટકો તેની ટોપ ઉપર પડ- તો તેના હાથમાંથી તલવાર હવામાં ઉડી જતી, જેખી ભાલો તેને ભોકાવા આવતો તેના જરબ પોતાની ઢાલ ઉપર ઝીલી તે ભાલાના તે તુકડે તુકડા કરતો. જમણા હાથના એકજ ફટકાથી તેણે ‘નારફક’ ના અમીરને ખાકમાં રગદાળ્યો, ને હાથે હાથે ‘સર થામસ લાવર’ ને ચીરીનાખીઆ. એ રીતે, જેજખમોથી રાજાને બીલકુ- લ હાંણી પોહાંચતી નહીં તેમનાથી તેનો સવારીના અકે- ક પછે ત્રણ ઘોડા રેહિસાઈ ગયા, તોપણ તેટલોજ વખત જેખી ઘોડો હજુરચાઆ લાવી પાસે મુકતા. તે ઉપર, અથવા સવાર વીનાના જે સેંકડો ઘોડા ખાલી પીઠે મેદાન વચ્ચે દોડતા તેમનામાંથી જે હાથ- માં આવે તે ઉપર, તે અટપટ ચઢી બેસતો.

એ રીતે લડાઈ લાંબી ને જખરદસ્ત ટકી રહી. ‘સ્ટાનલી’ સામી ઝોરદુમાં મળી ગયો તેથી ઘટી પડે- લું કુચ્છત રાજાનાં જખરાં શુરાતણશી પાછું વળ્યું.

“ભુંડના દાંત પોતાની વચ્ચે મને ચીપલાવી બેઠા- છ,” રીચમંડે વીચાર્યું, “તેથી, આ તું દયાળુ કીર- તાર ! તું એવું કર, કે આટલી એક આકૃતમાંથી હું છુટું, ને આજના દીવસની કૃતેહ તથા નામદા- રી મને મળે.” એજ વખતે, કાનના બેહર ફાડી ના- ખનાર એક પોકાર તેની ફીજમાંથી ઉડ્યો,—કુશમ-

નનાં લશકરમાંથી એક મોટો જથ્થો તેમને આવી મળીઓ હતા, અને ‘નોરથમખરલાંડ’ ના અમીરની સરદારી હેઠળના બીજા તથા મોટો જથ્થો રાજાની ફાજમાંથી જુદા પડી, કામ પડવે તુરત દોડી અવાચ એટલે છેટે ચાલી, શાંત ઉભો રહી, લડાઈનું શેવટ કેવું આવશે તે જાણતો હતો. રાજાના મળતયાઓએ જાણ્યું કે હવે તો નક્કીજ તેમની હાર થશે, અને એવું જાણ્યું એક તેજ ઘોડા ઉપર સવાર થઈ મારતે ઘોડે નાહાસી જવાની તૈયારી રાજાને સલાહ આપી.

“નહીં ! નહીં ! કબી એક ડગલું હું પાછળ ભરનાર નથી. આજનોજ દીવસ મારી તમામ લડાઈઓનું યા નહીંતો મારા જીવનું શેવટ લાવશે. મરતાં પાણુ હું વીલાયતનો રાજા રહીશ ! આ ‘વેલશમન’ ને—આ ‘હેનરી ટ્યુડર’ ને—મને સામે સામે મળવા દો ; એટલે તલવારના એકજ ઝટકાએ હું આજની તમામ લડાઈઓનું શેવટ લાઉં છું.”

“ત્યારે તો જુઓ ! જુઓ ! નામવર ; આ રહ્યો તે !” આમ બોલી, તેમનાથી થોડે છેટે એક સવાર પોતાના સીપાઈઓ વચ્ચે અંહી તંહી દોડી તેમને આગળ વધારતો હતો તેની બાજુ ‘કેટસબી’ એ આંગળી ખતલાવી. તાંહાં જાણતાં રાજાએ તુરત ‘હેનરી શીચમંડ’ ને બોલ્યો.

“હે ખંડખોર ! ફીતુરી !” આમ બોલતા, ‘શીચમંડ’ તરફ બાલો તાકી, રાજા પોતાનાં લશકર વચ્ચેથી ધસી

આવીઓ. ‘રીચમંડ’ ને નીસાણુથી ‘સર વોલીઅમ
 ખ્રાનડન’ તેની આડે આવીઓ ; પણ રાજની કોદા-
 રીના એકજ જરખે તેતા જમીનપર પડકાઈ પડ્યો.
 પછે ‘સર જૉન શીની’ કરી ‘રીચમંડ’નાં લશકરમાં
 મોટો પેહેલવાન હતો તેની સાથે તેણે હાથ મેલ-
 વીઓ, ને ફતેહ કોણુની થશે એ ઘોડો વખત માલમ
 પડ્યું નહીં ; પણ જલદીજ એખી ખાકમાં પડ્યો.
 “મારો ! મારો ! દેશ ને સલતનત ખાતર, દુશમનને
 મારો !” આમ પોકારતો, તે ‘રીચમંડ’ તરફ બલાની
 મીસાલ રેલાઈ આવીઓ. શાહુજદા રેકાબ ઉપર ઓસ-
 તવાર ઉભો રહી પોતાના કટા વેરીસે લડવા તૈયાર
 ઉભો, પણ લડવાની તક એમને મળી નહીં ; ‘રીચ-
 મંડ’ સાથે જીપલાવવાની ઉલટમાં રાજ પોતાના મળ-
 તીઆઓથી જુદો પડી, દુશમનના મોટા જમાવ
 વચ્ચે એકલો પડી ગયો હતો. ઘણો વખત સુધી સર
 ઉપર લડાઈની કોદારી ધુમાવી, કબી કોઈને ફટકો
 ચુકાવતો તો કબી કોઈને આરપાર ચીરી નાખતો તે
 ટડ્યો ; પણ આખરે સેંકડો હુથીઆરોથી વીંધાઈ તે
 લોહીમાં ગદગદતું મહકું થઈ, ઘોડા ઉપરથી ખાકમાં
 પડ્યો. “ફતેહ ! ફતેહ ! રાજ મારોઓ ગયો !”
 “ભુંડા ભુંડનું નખોત વળ્યું !” “ફતેહ ! વીલાયતની
 ફતેહ !” એવા પોકારોથી આખું મેદાન ગાજ રહ્યું,
 જેમાં ‘લારડ સ્ટાનલી’ એ ‘રીચમંડ’ પાસે દોડી
 આવી, “ખુદા હેનરી બાદશાહનું રક્ષણ કરજે !”

એ યોલો ઉમેર્યા. આ છેલ્લા યોલ લોકોએ તુરત ઉંચકી લીધા, ને આખું મેદાન એમનાથી ગાળ રહ્યું. પછે ‘સ્ટાનલી’ એ વાંકો વળી, ‘રીચમંડ’ ને માથેથી તાજ લઈ ‘રીચમંડ’ ને માથે મુક્યું, ને પીડ ફરવી નાહાસી જતા કુશમનોની કળાંપીતના પોકાર તથા કૃતેહનાં રણશીંગડાંના અવાજો વચ્ચે સરવ રૈયતે પોતાના નવા રાજને સેજદા કીધો.

એ પ્રમાણે ‘રીચમંડ’ ની ત્રણે આકૃતો પાર પડી, ને ત્રણેમાંથી છુટી તેણે માથે તાજ પેહેર્યું. અશો બાદશાહ ‘હેનરી’ ની ભવીશવાણી એ રીતે સારચી પડી. થોડા દીવસમાં અત્યારસુધી ન દીઠેલી પોતાની વાહાલી શાહુબદીને એણે નજરે દીઠી, લગણના પવિત્ર ગાંઠથી જલદીજ એઓ જોડાયું, ને ‘ચારક’ અને ‘લાંકસ્ટર’ ના લાંબી મુદતથી ચાલતા આવેલા જંઘડાઓનું એ રીતે શેવટ આવીઁ.

‘સેંટ જોરજ’ નો ઝુંડો.

ઈ૦ સ૦ ૧૩૮૦ ના સાલમાં જ્યારે વીલાયતનું તાજ ‘રીચરડ’ બીજને માથે હતું, તથા ‘પોરટુગલ’ માં ‘ફરડીનાંડ’ પેહેલો રાજસત્તા ચલાવતો હતો તે વખતે, ‘ફરડીનાંડ’ તથા ‘કાસટીલ’ નાં રાજ વચ્ચે લડાઈ ઉભી થઈ, જે ફરડીનાંડે એટલીતો બેદરકારીથી ચલાવી કે દુશ્મન એનાથી હારવાને બદલે સામા એના મુલુકમાં ધસી આવીઆ. આ વાતથી લાચાર થઈ એણે ઇંગરેજને પોતાની મદદ લશકર મોકલવાની અરજ કીધી, જે ઇંગરેજ પારલીઆમેંટે બહાલ રાખી ‘ક્રમબરોજ’ ના અમીરની સરદારી હેઠળ એની કુમકે આશરે બે હજાર આદમીની એક નાહની ફાજ મોકલી. પણ આ ફાજનાં આવવાની વાત સાંભળતાંજ ‘કાસટીલીઅનો’ ‘પોરટુગલ’ માંથી વટી ગયા, જેથી એ ‘પોરટુગલ’ આવવા પછે કેટલુંક સુધી પાયતખતે નકામી પડી રહી ; ને સીપાઈઓ તેમજ સરદારોને શહેરમાં ફરવાની તથા જેવી જોઈએ તેવી મઝા મારવાની પુરતી કુરસત મળી.

આ ફાજમાં ‘સરજન સાઉનડર’ નામે મોટો લડાયક પેહેલવાન હતો. જે પોતાની જવાંમરદી તેમજ નમનતાઈથી આખાં લશકરનો માનીતો થયો હતો. એણે ‘ફ્રાન્સ’, ‘ફ્લાન્ડરસ’ તથા ‘સ્પેન’ માં જેવી

નામદારી મેલવી હતી તેવી ‘પોરટુગલ’ માં મેલવ-
વાની એને ઘણી હોંસ હતી; જેથી, જોકે રાજની તેમજ
પોતાના સરદારની મેહેરબાની એના ઉપર ઘણી હતી,
તોપણ, ઇંગરેજ ફ્રીજ જોડે પાયતબ્તમાં સુસ્ત પડી
રહેવું એને ઘણું અકારૂં લાગતું. પણ આટલામાં એવું
બનીયું, કે અત્યાર સુધી જેટલો ‘પોરટુગલ’ માં રહે-
વાનો એને કંઠાજો હતો તેટલું હવે ત્યાં રહેવું એને
પીઆરૂં લાગવા લાગું.

રાજના મેહેલમાં રાણીની સાહેલીઓમાં, ‘લેડી ઇસા-
બેલા ડી મેદીના’ નામે બાદશાહી તોખમની એક ઉમ-
રાવજદી હતી, જેણીને રાજ્યે તોણીની મરજી વીરધ
‘કાસ્ટીલ’ ના રાજના ભાઈ ‘ડોન ગઝમન’ જોડે
અદરાવી હતી. એ વાતનો એ ઉમરાવજદીને ઘણો
બળાપો હતો; જેથી હાલ બંને રાજ્ય વચ્ચે જે તડાં
પડ્યાં હતાં તેથી તે ઘણી ખુશી થઈ હતી. એ કુળ-
વંતી નારને જોતાંજ બહાદુર ‘સર જોન સાઉનડર’
એણી ઉપર મોહી પડ્યો. મગર ‘પોરટુગલ’ નાં બાદ-
શાહી કુટુંબની એક ઉમરાવજદીને વોલાયતના એક
ગરીબ ‘નાઈટ’ જોડે કોણુ પરાણુવા દીધે? એક
બારગી એ ઉમરાવજદી ‘સર જોન’ ને પસંદ કરે
તોપણ રાજને કોણુ સમજવે? આવા શોકભરી આ-
વીચારથી ‘સર જોન’ ગમગીન રહેતો તેટલાં એક દાહા-
ડે એમની મોલાકાત થતાંજ એણે હેત તથા પીઆ-
રના ખોલોમાં પોતાની મોહોબતથી એણીને જાણી-

તી કીચી, જેના જવાબમાં એણીએ લથરતા હોટ ને ધકધકતી છાતીએ કબુલ કીધું, કે એમની વચેની મોહિ-
ખત એકજ ધોરદુની નહીં પણ અરસપરસનો હતી.
આ વાતથી રાજ થઈ, તેના પતરોગે બીજા કોઈસે
પરણવું નહીં એવો વચન લઈ એ બહાદુર 'નાઈટ'
પોતાની છાવણી તરફ ચાલીઓ.

હવે, એઓ વારંવાર એક બીજાને મળવા લાગાં;
મગર હાહાપણ વાપરી, પોતાની મોહિખતની વાત
હજી એઓએ કોઈને જાણાવી નહીં. ઇંગરેજ 'નાઈ-
ટ' તો મનમાં મગન થયા કરે, અને એ ઉમરાવજી-
દીને શી તદબીરે મેહેલમાંથી લઈ જઈ તેણીસે પર-
ણવું તેના ખયાલમાં આઐ. દીવસ ગુજરે; તોપણ,
એક સાંજે એઓ મેહેલના બાગમાં એકઠાં મળીઓ તે
વખતની એના ચેહેરાની ઉદાસી ઉપરથી માલમ પડ-
તું, કે એનાં મનમાં કોઈ નાખુશ વાત લમતી હતી.

ઉમરાવજીદીએ 'નાઈટ' નો હાથ હેતથી દાબી, આ
ગમગીનીનું કારણ પુછ્યું તો માલમ પડ્યું કે એ
ઉદાસીતો તેણીથી જુદા પડવા માટેની હતી. તે નાસી-
પાસ થઈ બોલીઓ, "આપણને છુટું પડવું જોઈ-
એ, ઈસાબેલા."

"નહીં, વાહાલા; એમ તું બોલતો ના. આપણા-
થી જુદું પડાય નહીં, ને એકમેક વગર જીવાય પણ
નહીં. હું દુનીઆને છઠે ખુણે તારી પુઠ લટકીશ, ને
આ મેહેલ ને તેની મજા તજીશ; મગર સુખમાં કે દુઃખ-
માં કબી તુંથી જુદી પડીશ નહીં."

“ નહીં, આપણને જીવું પડવું જોઈશેજ. પાણુ ઘણું મુઘી નહીં. થોડા મહીનામાં, થોડા અડવાડ્યાં-માં, ને ખુદા કરશેતો થોડા દીવસમાંજ, આપણુ એ-કઠાં મળીશું.” સર જૉન લગાર ખુશ થઈ ઊભીઐ.

“દીવસો, અડવાડ્યાં, ને મહીના !” ઇસાએલા રડી પડી ઊભી, “ વખતના એ કંટાળાભરેલા ભાગોની તું મને યાદ આપતો ના. આજસુધી તેમની મને યાદ પડતી ન હતી; તું મારી પાસે હતો તેટલાં વખત શી રીતે જતો તે હું જાણતી ન હતી.”

“વાહાલી, તારાં આંસુ લુંછી નાખ.” સર જૉન ઊભીઐ. “ આજ રાતે હું મારે સરદાર કાસટીલીઅના સામે કુચ કરનારછે. તેની ફોજમાંના મારો એકો એકો જોખમનો છે; માટે મને તેની સાથે જવું જોઈશે. હું પાછો ફરીશ, ઇસાએલા; જલદીજ પાછો ફરીશ; ને નામદારીની કંઈ વધેની સાણી તારે માટે લેતો આવીશ. હું નામદારી મેલવવા તથા રાજ ફરડી-નાંડના હુકમે માટે લડવા જઈએછ; માટે, તેનાં રાજનાં રક્ષણમાં મારું લોંહી નીચવી તથા મારી તલવાર ઉડાવી જ્યારે હું પાછો ફરીશ ત્યારે મારાં મનની મોરાદ, જેને હાલતો એશક તે તુચ્છકારી કાઢશે, તેને તે વખતે કદાચ તેની તરફથી થોડું ઘણું ઉત્તેજન મળશે.”

આ ઉમેદ જે પાયા ઉપર રચી હતી તે જોઈ ઘણો નબળો હતો, તોપણ વખતે એ પાર પડશે એવી આશાથી સંતોશ પામી, ‘ઇસાએલા’એ સર જૉનને તેણી-

થી જુદો પડવાની રજા આપી. આજ વખતે લડાઈનાં રણુશીંગડાંના અવાજથી મેદાન ગાજી રહ્યું; જે અલખતાં ‘કેમખરીજ’ ના અમીરના મળતીઆઓને એકઠા મળવાનું તેકું હતું.

“હવે મારે જવું જોઈએ, વાહાલી,” સર જન જોલીઓ, “સલામ, સલામ ! હું હંમેશ સુધી તારોજ છું; અને ઇસાએલા, તુંખી——”

“તારીજ, તારીજ,” તે જોલી, “હંમેશ સુધી તારીજ !”

અરસ પરસ એ રોતે એક બીજને વચન આપી, તેઓ હેતથી ભેટી, છુટાં પડ્યાં.

દીવસો, અઠવાડિયાં, નેમહીના એકેક પછે વહી ગયા, પણ સર જન યા તેના કંઈખી સમાચાર પાચતખતે આવીઆ નહીં. લડાઈ, જે પુર જ્ઞરમાં ચાલવાની પેહેલાં વક્કી હતી તેએઓ કુચ કરી જવા પછે તુરતજ નરમ પડી ગઈ. પોરદુગલનો રાજ કાસટીલીઅનો જોડે લડવાની વતી તેમની જોડે અંદરખાનેથી મુલેહ રાખતો હતો; જેથી એમના ઉપર ધસી જવાની તેણે ઇંગરેજને મનાં કીધી. એ ઉપરાંત વળી એણે ઇંગરેજ સીપાઈઓને ડરાવેલો મુસારો કે પુરતી ખાધ ખોરાકી આપી નહીં, જેથી આખી ઇંગરેજ છાવણીમાં ખેદોલી ફેલાઈ. તોપણ, શેવટે પાચતખતે ખખર આવી કે ઇંગરેજએ નકામા પડી રહેતાં કંટાળી જઈ કાસટીલીઅનો જોડે બે ચાર છુટી છવાઈ લડાઈઓ કરી તેમને હરાવી તેમનો સરવેમાં

જખરદસ્ત કીલો લઈ મુક્યો હતો. આ લડાઈઓમાંની એકમાં કેટલાક સો કાસટીલોઅનોએ પાંચ પચીસ ઈંગરેજોને ઘેરો લઈ થોડાકને કાપી નાખી બાકીનાને કેદ પકડ્યા હતા. સર જન સાઉનડર આ જઘડામાં સામેલ હતો ખરો; પણ તેનું શું થયું તેની ચોકસ ખબર મળી ન હતી. લડાઈના પુર હીંગામમાં તે જમણી તથા ડાબી બાજુ તલવાર ઉઠાવતો ને ભારે હીંમતથી લડતો દીસ્યો હતો; જેથી સંધાંએ ધારીઉં કે તે દુશ્મનોને હાથે કપાઈ મુઝ્યો હશે. ખચારી ઇસાએલાએ આ તરફ ઝોટી પડવાની ઘણી રાહ જોઈ; પણ અંતે જ્યારે તેમ થયું નહીં ત્યારે, હવેતો સર જૉન નક્કીજ મારીઓ ગયો હતો તેથી પોતાનો ભરમ છુપાવવાની અગત ન હતી એવું માની, તેણીએ રાજ તથા તેનાં કુટુંબનાં બીજાં લોકોને પોતાની મોહોબતથી જાણીતાં કીધાં. આ વાતથી રાજ પેહેલાં રીશે ભરાયો ખરો; પણ પછે સર જન મારીઓ ગયો હતો એ વાતની તેને યાદ પડવાથી તેણે ઇસાએલાની તકસીર માફ કીધી. તે ઝોલીઓ “સર જૉન ઘણો બહાદુર હતો ખરો; પણ, એ છતાં, તે મારીઓ ગયો તેથી હું દલગીર થતો નથી; સખખ જે પોરટુગલનાં બાદશાહી કુટુંબને (તેની જોડે તમોએ કરવા ધારેલી સગાઈથી) જે હાથ લાગત, તે તેનાં કવખતનાં મરાણથી મટી ગયોછે.” પછે તે ઝોલીઓ, કે તેણીને લાયકનું કારજ સોધવામાં તેનું મન ઘણું થયું રોકાયું હતું; પણ શેવટે

તણીને લાયકનો એક ખાવંદ તેણે સોધી કાઢ્યો હતો.

“અફસોસ! મારા મુરખી,” ઇસાએલા રડી પડી બોલી, “કારજની તથા ખાવંદની તમે મારો આગળ વાત કરશોના. મારું જીવન વીલાયતના બહાદુર નાઇટ જોડે ઘોરમાં દટાઇ રહેલું છે; જેથી તે કોઈ બીજાને હું આપી શકતી નથી.”

રાજા કોપાયમાન થઈ બોલીઓ, “ખબરદાર, એમ બોલતી ના, છોડી! મારાં બાદશાહી કુટુંબની તું પેહલીજ સ્ત્રી છે કે જેણે હુલકાં કુળમાં પરાણવા માગ્યું છે, ને મુએલાંનો પાછળ રદન કરી હીચકારાપણું ખતલાવીઉંછ.”

“હુલકાં કુળનાં કોઈબી આદમી માટે હું રડતી નથી, નામવર. હું તો ‘એડવરડ’ બાદશાહની આલાદથી ઉતરેલા બહાદુર સર જૉન સાઉનડરને રડુંછ.”

રાજા વધારે રીશે ભરાઈ બોલીઓ, “છોડી, સર જૉન બહાદુર હતો ખરો; મગર તેનાં નામ સાથે નામોશીનો છાપ જોડાયલો હતો. એડવરડ બાદશાહનાં તોખમથી તે ઉતરેલો હતો ખરો, મગર તેની મા શાહજાદા એડવરડની પરણેલી નહીં પણ રાખેલી સ્ત્રી હતી. ત્યારે, જો, હવે; દેશ ને સત્તતનતનાં ભલાંને ખાતર, તથા આપણાં કુળની લાજ સાચવવાને ખાતર, હું તને વાત કહું તે ધીઆનમાં ઉતારજે. કાસટીલ જોડેના જઘડાઓનું હવે અંત આવવું જોઈએ, ને આ ઇંગરેજ ક્રીકટ આપણા દેશમાં પડી રહી ખીચ-

ડો ખાયછે તેઓ હવે જવા જોઈએ. એટલા માટે આવતી કાલે કાસટોલનો શાહુજદો, ઝૉન ગઝમન, મારી જોડે સુલેહના કોલકરાર કરવા થકી દરબારે આવનારછે, તે વખતે, હુમોએ ઠરાવીઉંછે કે તેણે તારી મોલાકાત લેવી. જો તયારે તેની જોડે તું અદખથી ચાલજે, ને તેના બાદશાહી દરજ્જા લાયક તેના આદરસતકાર કરજે; નહીંતો મારી મેહેરબાની તું ખોઈ દશે.” આટલું બોલી, રાજા ચાલી ગયા.

રાજા તેણીની હજુરમાંથી જતાંજ, મરતાં કે જીવતાં સર જૉન સાઉનડર ઉપરજ એકીન સાબુત રાખવાના ઇસાબેલાએ ફરી કસમ લીધા. બીજે દાહાડે કાસટોલનો શાહુજદો એણીને મળવા આવીઓ. તેજવાન, ખુબસુરત ને ભણેલો હતો તેથી ઇસાબેલા તેને ધીક્કારી શકી નહીં. ત્રીજે દીવસે તે પાછો આવીઓ, જે વખતે ઇસાબેલાને લાગ્યું કે અગર સર જૉનને તેણીએ કબ્બો દીઠો ન હોત તો કદાચ એ તેણીને પસંદ પડત. ચોથીવાર શાહુજદો પાછો આવીઓ તયારે તેણીને લાગ્યું કે સર જૉનનો મરાણ પામીઓ હતો મગર એતો જીવતો હતો. અંતે શાહુજદાની કાકલુદીથી લોભાઈ, તથા રાજાના ગુસ્સાથી ડરી, તોપણ પોતાનાં મનમાં અંદરખાનેથી ઘણી કચવાઈ, તેણીએ ‘ઝૉન ગઝમન’ જોડે પરાણવાની હા પાડી, અને તેમનાં લગણને માટે એક દીવસ મુકરર કરવામાં આવીઓ.

આણી તરફ, ઇંગરેજ સીપાઈઓનો બેદીલીમાં અ-

તયારસુધી ઘણો વધારો થયો હતો; તેમના પગાર પોરદુગલ દરબાર ઉપર ચઢી ગયા હતા, ને રાજાએ તેમના સરદારને પુછવા વીના દુશમન જોડે સુલેહ કરી દીધી હતી. સુલેહની વાત પેહેલાંતો તેઓએ માની નહીં, પણ અંતે જ્યારે પોતાને હસતકના તમામ બંધવાઓને ખલાસ કરવાનો તેમના ઉપર હુકમ આવીઓ, તથા તેમનામાંના જે કોઈ દુશમનના હાથમાં કેદ હતા તેઓ સલામત પાછા ફરીઆ, તયારે તેમની પુરી ખાતરી થઈ. આ સલામત પાછા ફરેલા ઇંગરેજોમાં સર જૉન સાઉનડર પણ પાછો આવીઓ હતો; જેથી સરવે સીપાઈઓ ઘણા મગન થયા હતા.

તે બોલીઓ, “નામવર નાઇટો, આ અપમાન સંધાને એકસરખું થયુંછે; મગર મારા ઉપર બીજાઓ કરતાં કંઈક વધુ બેઇનસાફી ગુજરીછે. એ બે ઇમાન રાજા, બેઇમાનીને બારણે, મારી જોડે પરાણવા બંધાયલી અબલાનો ભોગ આપવા માગેછ, મગર, આપણ સંધા તરફનું અપમાન ટાળવાનો એકજ ઇલાજ છે.”

“બોલો, બોલો, તે ઇલાજ કહી દા.” સીપાઈઓ સંધા એક અવાજે બોલીઆ.

“પાયતખતે ‘લીસખો,’” ‘સાઉંડર’ બોલીઓ, હાલ બેફીકરાઈમાં પડેલુંછે. દુશમન જોડે સુલેહ થઈછ એવું જાણી, ચોક્કી પેહેરા આંધા પાછા થઈ ગયાછ; ને સરવે કોઈ ‘ઇસાબેલા’ ને ‘ડાન ગજમન’ વચ્ચે થતાં

લગણની ધામધુમમાં રોકાયાંછે. આપણુ છાં પાંચસો તીરંદાજ ને તેટલાજ ભાલેદાર મળી એક હજાર ચુનંદા સીપાઈઓ છીએ; માટે આપણને પાયતખતે ધસી જતા કોઈ અટકાવી શકનાર નથી. આજ આપણુ નીકળ્યા, તો લગણ માટે ઠરાવેલે દીવસે, રાતપડતાંને શુમારે, ત્યાં આપણુ જઈ પુગશું. પછે હું વેશ બદલી મેહેલમાં પેશીશ, ને તમે માઈ રણશીગું કુંકાતાંવાર શેહેરના દરવાજા ભાંજવા તૈયાર રહેજો. કેમ, હું ડીક ઓલીઓની, જવાંમરદો?”

“ડીક—ડીક,” “હા—હા” ના પોકારો વચ્ચે આ ઠરાવ એકમતથી પસાર થયો.

“ચાલો, તયારે,” તે ઓલીઓ, “સંધ્યા એકસપે એકડા મળો, ‘સેંટ જૉરજ’ નો ઝુંડો ચકાવો; ને ચા હોમ નો હવાલો લઈ, મેદાન પડો; સખખ જે દુશમનનાં મનમાં દહેસ્ત પેસાડવા વગર કબી આપણુ ફાવશું નહીં. પાછા “ડીક—ડીક,” “હા—હા” ના પોકારો મચી રહ્યા, ને સરવે સીપાઈઓ ખુશી થતા ‘સાઉનડર’ પાસે એકઠા થયા. પછે ‘સેંટ જૉરજ’, નો ઝુંડો હવામાં ઉંચે ચકાવતા, ફતેહ તથા ખુશાલીના પોકારો વચ્ચે, તેઓ આગળ વધીઆ.

આણીમેર, પાયતખતે, ભારે ધુમધામ મચી રહી હતી. ઠરાવેલે દીવસે રોશની તથા આતસખાજીથી શેહેર ઝકઝકી રહ્યું હતું. ભાંત ભાંતનાં પકવાણા ને તરેહવાર મેવા મીઠાઈથી ટેબલો લુભાઈ જતી હતી, ને

શેહેરનાં સરવે મોહોટાં ને જાણીતાં લોકો રાજમેહેલમાં
ચિઠ્ઠાં થયાં હતાં. પરણતું જોડું. રાજ પોતે, તથા
મોહોટામાં મોહોટા થોડક ઉમરાઓ, ને લગાણનો ગાંડ
ખાંધનાર ગુરૂ, એક મોહોટાં દીવાનખાણાંમાં તૈયાર હતાં;
તેટલાં માથાંથી પગવેરના મોટા કાળા ડગલામાં સંતા-
યલો કોઈ રાખસ હલવે હલવે દીવાનખાણાંમાં પેકો
ને લોકોતી અન્નયખીના પુર હીંગામમાં ડગલો ઉઘા-
ડી નાખી, ‘સર જૉન સાઉનડર’ તરીકે લોકોને જા-
હેર થયા.

અન્નયખીના પોકારોથી દીવાનખાણું ગાજી રહ્યું;
‘ધસાખેલા’ મોઠાં ઉપર હાથ ઢાંકી દધ ખેસુધ જેવી
સાહેલોઓના હાથમાં ટુટી પડી; વરરાજાએ તલવાર
ખેંચી; મગર તાન્નુખીથી તેનો હાથ અકડી મચ્યો.
રાજા હેરતમંદ તથા કોપાયમાન થઈ હલવે હલવે ઇંગ-
રેજ ‘નાઈટ’ પાસે ચાલી આવીઓ.

‘નાઈટ’ પોકારીઓ, ‘કાસટીલના શાહુજદા, ‘હૉન
ગઝમન’ જોડું, તારો હરીફતું સામો આવી ઉભોછા’

હૉન ગઝમને ફરી તરવાર ઉંચકી; ને ‘ખખરદાર !
મારો ગુસ્સો ઉસકેરતો ના !’ એમ પોકારતો ઇંગરેજ
‘નાઈટ’ તરફ ધસી આવીઓ.

‘નાઈટ’ ઘાંડું પડે તાંહાંસુધી મોહોટે બખારીઓ,
‘હું’ કસાંથી ડરતો નથી. નામોશી ને અપમાન વત-
રોગે કોઈ ચીજની તમાહ રાખતો નથી. આ સુંદર
અબલાનો હજારો વચનો સહીત આપેલો દસ્ત, જે

સડાઈ તથા ખુનામરકીના પુર હોંગામ, ને બીમારી તથા બુખમરાના ભર દારમાં, સદા મારી બાબુએ હતો, તે મારે માગવોછે.”

રાજ વચ્ચે આવી બોલીઓ, “જરા ધીરો પડજે, ‘સર જૉન’; ઉમરાવજીદી ઇસાએલા ‘હાન ગઝમન’ જોડે અદરાઈ ચુકીછ.” પછે ‘કાસટીલ’ ને ‘પોરદુગલ’ ના ઝુંડાઓ તરફ ખતલાવી તે બોલીઓ, “બંને જોરદુના આ ઝુંડા, જેઓ ઘાઝુંથયું એકબીજાસે અથડી રહ્યા હતા, તેઓ, હાલ, તેણીને ખાતર, સાથે મળી ગયાછ; જેથી બંને વચ્ચેની સુલેહટકી રેહવાની વક્કી છે.”

“બળી એવી સુલેહ !” ‘સર જૉન’ ધીકારસાથે બોલીઓ, “બળીઓ એવો સંપજ, જેનો પાચો અધરમ ઉપર રચાયલો હોય ! પણ, વારં, કંઈ નહીંતો, ઇંગરેજ સીપાઈઓના હક્કતો જળવાવા જોઈએ; પછે આ વાવટા ગમે એટલા પાસે મળેતો શું ?”

‘હાન ગઝમન’ દરેક અવ્યયમાં ધુજ પોકારીઓ, “એ ઝુંડાઓ વીશે લગાર આખરથી બોલજે, તુંદ ઇંગરેજ ; અને, અંગર નહીંતો, કયો ઝુંડો એની સામે સામે ઉડવાની મક્કદુર રાખેછ ?”

“વીલાયતી ઝુંડો—‘સેંટ જૉન’ ને ઝુંડો !” સર જૉન વાદળ ગગડે એટલો મોહોટે પોકારી બોલીઓ. પછે એણે જમીન ઉપર જોરથી પગ ઠોકી રણશી-ગડું કુક્તાંવારજ બાહરથી ઘોણાંક રણશીંગડાં વાગ્યાં; જેથી તમામ શેહેર થરથરી રહ્યું; ને ઘોડાનાં પગ-

હાંની અથડાઅથડી ને તલવારોના ખાણખાણાટ વચ્ચે
 “ફતેહ! ફતેહ!” “સાઉન્ડરની ફતેહ— ‘સેન્ટ જૉન-
 ન’ ના ઝુંડાની જય!” એવા પોકારો એમર મચી
 રહ્યા, ને શેહેરના દરવાજા ગખડાવી નાખી, સેંકડો
 હથીઆરબંધ સોપાઇઓ ઇંગરેજ ઝુંડો ચકાવતા રાજ-
 ની સનમુખ ધસી આવીઆ.

ઇંગરેજ નાઇટો તથા સરદારોને ઝાળખી, રાજ
 હેરતમંદ થઇ ઊભીઓ, “હા! એ શું?”

“મારા મુરખી,” ‘સર વીલયમ હેલમન’ ઊભી-
 ઓ, “જાહેર તથા ખાનગી બંને અપમાનો અમને ત-
 મારી સનમુખ લગાર અનગમતી રીતે ઘસડી લાવીઆંછ.
 તમારા મુલુકમાં આવવાપછે, નથી અમને ઠરાવેલો
 પગાર મળ્યો, કે નથી પેટ ભરતો ખોરાક મળીઓ.
 ઇંગરેજ સોપાઇઓના તો રવૈયાજ છે કે જેઓ તેમની
 કદર બુજે તેમને ખાતર જીવ આપવો, ને જેઓ અપમાન
 દીધે તેમનો જીવ લેવો. મગર, તમે નામવરના મુલુકમાં
 તો ફાઇ હમારી દાદ લેતુંજ નહીં, ત્યારે હમારો ઇલાજ
 તોખી શું? જુઓ, નામવર, ત્યારે, હું ખરૂંકહુંછ, કે
 તમે હમારો પગાર ચુકવી આપો, નહીં તો હમે
 હમારી મેજે તે ચુકવી લેશું.”

ઇંગરેજ અમલદારનાં આ સાદાં તોપણ જોસભરયાં
 ઊભાવાથી રાજ ઉપર કંઈ થોડી અસર થઇ નહીં: થોડો
 વખત નીચે જોઇ અંદેશો કરી તે તુરત ઊભીઓ, “ના-
 મવર નાઇટો, તમારો પગાર તમને મળશે. તમેજી

મારા હુકમ વીરૂધ્ધ કાસટીલીઅનો ઉપર વખતે વખતે હુમલો કરી હમારી વચ્ચે થતી સુલેહમાં હરંકત કીધી હતી તે મને પસંદ નથી; તો પણ, આજથી પંદર દીવસમાં, હું તમારો દોકડે દોકડો ચુકવી આપીશ. એ વાતની ખાતરી આપવા મારે બાદશાહી વચન બસ છે.”

“પણ, નામવર બાદશાહ,” સર વીલયમ હેલમન બોલીઓ, “એક લડાયક સોબતી તથા ભાઈબંધ ઉપર ગુજરતી બેઇનસાફી, તથા એક નાનુક અબલા ઉપર પડતો બુલુમ, ઇંગરેજ જવાંમરદો મુજે મોઢે જોઈ શકશે નહીં.—ને તમે, કાસટીલના ‘હોન ગઝમન’ સાહેબ; હમે તમારા વેરી તરીકે આ સલતનતમાં પેઠા હતા; મગર, નાનુક અબલાઓના પવીત્ર વચનો તોડાવે તથા જોર બુલુમથી તેમનાં જીગર લુટી લીધે એવા નાતરસ દુશમનને મળવાની હુમને વક્કી ન હતી.”

“પણ, નાઈટ સાહેબ, તમારી તે વક્કી પાર પડનાર નથી.” ‘હોન ગઝમન’ બોલીઓ, “અગર એ નામવર બાનું પોતાની પુર ખાએશથી તણીનો દસ્ત મને બખ્શતી ન હોય, તો મારે તે લેવો નથી, અથવા જેને તે બખ્શવામાં આવે તેની જોડે દુશમની રાખવી નથી.”

વરરાજના આ જવાબથી લોકોના જમાવ વચ્ચે વાખવાખીના પોકારો ઉડ્યા. રાજાએ જોયું, કે વરરાજા કરતાં હું આણું મોહોડું મન બતલાવીશ તો ઠીક લાગશે નહીં; તથી, તે ઇસાબેલાની પાસે આવી, નરમાશથી બોલીઓ, “બોલ, ત્યારે, ઇસાબેલા, તું કાણની જોડે

જવા માગેછ? આ નામવર શાહુજદો તને ષસંદ પડેછ, કે આ બુખેમરતા ઇંગરેછ 'નાઈટ' સાથ તને જબુંછે?"

“બુખી, નામવર, તયારે તો; હ્યાં મારે જબુંછે!” તે સર જોન પાસે દોડી જઈ ઊભી, અને તેને ગલે વળગી તેની માફી માગવા લાગી, કે “બહાદુર નાઈટ મારી ઊંઘમાની બુલી જશે; હું તને મુએસો સમજતી નહોત, તો તારા હરીફની કાકલુદીની કબી પરવા કરત નહી.”

નાઈટ ખુશી થઈ ઊભીઓ, “મીઠી ઇસાએલા, ઇશવર તને નવાજજે! આવ, આપ, આ હાથોમાં, ને હું મેશની વાહાલી થઈ મારાં જગરસે જોડાઈ રહે!”

“અમીરો, ઉમરાઓ શાહુજદા ને શાહુજદીઓ,” સર વીલાયત હેલમન પોકારીઓ, “તયારે, આજની રાતની હુમારી મકસદ પુરતી રીતે પાર પડીછ. — ને ચાલ, હવે, તું, સર જોન તારી સુંદર અબલાને આપણા રાજને પગે લગાડવા લઈ ચાલ; અને ‘પોરદુગલ’ ને ‘કાસટીલ’ ને આખા ‘યુરોપ’ ને જાણવા દે, કે ‘સેંટ જોરજ’ ના કુંડા હેઠળ લડનારાઓ કબી અપમાન અથવા ઇજ્જત સહણ કરતા નથી.”

આમ ઊભી, રાજ તથા લોકોને હૈરતમાં રાખી, ઇંગરેજે ચાલતા થયા. ડરાવેલે દીવસે તેમને મુસારે પોરદુગલ દરબારે મોકલી દીધો; જે પછે, ત્યાં રહેવાની વધુ અગત ન જોઈ, તેઓ વીલાયત પાછા ફરી-આ, જ્યાં વીલાયતના રાજ તથા તેની નવી પરણેલી રાણીએ ‘સર જોન’ તથા ‘ઇસાએલા’ ના સારો આદરસતકાર કીધો.

‘આફ્ટન’ ની ગગરણા.

દીવસે કાઠવખત સખત પશીના-ટપકાવનારી ગરમી પડવા પછે, સાંજે, શીતલ, થંડા-કુંકતા પવનની લેહેકી વાગતી કેવી મીઠી લાગેછે ! એવીજ મીઠી લેહેકીને વખતે, એક ઉનહાળાની સમીસાંજે, સીધા સરવના છોડ જેવી એક સુંદર અમલા નદીકાંઠે ચાલતી હતી. એણીની સાથે એક ઢાસી તથા આશરે નવ દસ વર-શના એક ખુબસુરત છોકરો ચાલતાં હતાં. એ કદે ઉંચી ને શોભાયમાન હતી. એણીની મોંઘાટી કાળી ભંમર આંખોમાં મીઠાસ મગમગી રહ્યા હતાં ને એણીનાં જુલફાં જે તેટલાંજ કાળાં ને ચક્રતાં હતાં તે છેક એણીનાં ખખાંવેર લટકતાં હતાં. એ સ્ત્રીનાં મોઢાંના રંગ, સફેદ—છેકજ ફીકો લાગે એટલો સફેદ દીસતો હતો ; અને એણીની ઉંમર જોકે માનમાન વીસ વરશની માલમ પડતી હતી ; તોપણ, એણીના ગાલ ઉપર ગરગર ગળતાં આંસુપરથી, તથા એણીની આંખોમાંની ઉદાસી, જે ખચીત કરીને એણીની જોડેના છોકરા ઉપર જ્યારે એણીની નજર પડતી ત્યારે ઘણી વધતી હતી, તે ઉપરથી, તેમજ એણીનાં આંગ પર વીધવાના પોશાક હતા તે ઉપરથી માલમ પડતું, કે એ એટલી નાહુની ઉંમરની છતાં, મુસીખતે, પોતાનો રાખે-તાનો વખત ચુકાવી, લગાર જલદીજ, એણીની છંદ-ગીના મીઠાસ લુટી લીધો હતા.

“એડીલેડ,” એ પોતાની જાડેની દાસી તરફ ફરી જોલી, “પેલું સામું આડ તુંએ દીકું—સુરજનાં કીર-જોનાં તેજ હેડળ તે કેવું ઝકઝકી રહ્યું છે ! પણ, સુરજ હાલ અસ્ત પામે છે—આ આતસયાં વાદળાં જે દરી-આવના મોજા મીસાલ ઉછળી રહ્યાં છે, તેમની વચ્ચે તે થોડા વખતમાં ગુમ થઈ જશે ; અને પછે એ આડ જે હાલ આટલું ઝકઝકી રહ્યું છે, તે કેવું અંધકારમાં દટાઈ જશે !”

“પણ, વળી, આવતી સવારે, બાઈ—” દાસી જોલી.

“સવારનો, ઓ તું —,” એ સ્ત્રી વચમાં જ જોલી, “હું, કે જે કબી સવાર જાંઘશ નહીં, તેની હજુર વાત કરતી ના. અફસોસ ! એજ સામાં આડ મીસાલ હું ઝકઝકી રહી હતી ; ને ખુશાલી ને ખુશ-બખતીમાં સદા દટાયલી રહેતી; મગર, જે સુરજ માહારે માથે દીપતો હતો તે અસ્ત પામીઓ—ખુન ને ખુના-મરકીના દરીઆવમાં કુબી ગયો !”

“મીઠાં બાઈ, દાસી ધીરજથી જોલી, “તમે ગમે તે કહે; મગર હું તો સવારનીજ વાતો કરીશ; કાંકે હજી ખુશબખતી તથા ખુશાલીની તમારી સવાર પડશે. ‘એડવરડ’ બાદશાહ માયાળુ ને ઉદાર મનનો છે, તેથી, જોકે ‘સરજન ઝે’ તેની સામે લડતાં કપાઈ ગયો હોતો, તોપણ, તેના ગુનાહની સજા, તે તેની નાનુક વીધવા તથા નીરદાશ બાળકને દેશે નહીં.”

“અને, ખરું પુછો તો, વાહાલી ‘એડીલેડ,’ આશ-

તા થોડી ઘણી મનેખી છે. ભોગ જોગે, અગર, ખુદા કરશે તો, તે નામવર આજ આ જંગલમાં શીકાર કરવા આવીઓછ તે ફરતો ફરતો હ્યાં આવી લાગ-શે, ને વખતે મને તે નામવરને પગે પડી, મારી અ-રજ પોતે જાતે ગુજારવાની તક મળશે. એજ કારણ સર, મીઠી એડીલેડ, હું આ ઠેકાણે રાખેતા કરતાં લગ્ગર વધારે ખોટી રહીછ.”

“પણ, બાઈ, હવેતો સાંજ પડવા આવી, ને શીકારતો કેવારનો ખલાશ થયોખી હશે. ચાલો, તયારે આપણુ ઘરે જઈએ, નહીંતો રાજની દરબારમાં ખે-શુમાર ઠોલીઆઓ છે તેમનામાંનો એકાદ હ્યાં આવી આપણને હેરાન કરશે. તમારી અરજબાહાલ રહેવાની આશા તો, બાઈ, તમે તમારાં માતાજીના કાલાવા-લા ઉપરજ રાખો. તેઓ નામવર બાનું ઓલકણાં ને મીઠાસવાણાં છે તેથી તેમની કાકલુદીથી રાજનાં મનપર અસર થવા વીના રહેશે નહીં.—ને, ચાલો હવે, આપણુ ખુદા ઉપર ભરોસો રાખી, ઘરે જઈ, કીસમત થું કરેછે તેની વાટ જોઈએ.”

આમ ઓલતાં તેઓ પાછાં ફરી આગળ ચાલીઆં. પણ, આઠલામાં કોઈ આદમી તેઓ નહોં જાણે તેમ તેમની પુઠે આવીઉં હશે તેણે, તે સ્ત્રીને પકડી લીધી, ને લાગલુંજ તે તેણીને ઓસા લેવા મંડી ગયું.

આ આદમી એટલું બદશીકલ હતું કે તેને જો-તાંજ તોહાડ વાગે. તે ધીંગણાં કદનું, ચીમપાનજ વાંદ-

સ જેડું, ખુંડું, લાંબા ટુંકા પગ, ને ઝેડોલ મોઢા દાંત વાળું હતું. તેણે રેસમી અસતરનો, આસમાની મખમલનો, ઉચી કીંમતનો ડગલો પહેરેલો હતો, કંમરે તલવાર લટકાવેલી હતી, તથા માથે પીંછની કલગીર વાળો, હીરાના જડાવની ટોપી, લગાર પતરા-લથી છેકજ વાંકી મુકેલી હતી.

આવાં ભયંકાર પ્રાણીની ગોદમાં પોતાને સપડાયલી જેઠ પેલી સ્ત્રી ભયભરેલી ચીચયારીઓ પાડવા લાગી. પેલું બદશીકલ આદમી તલવાર ઉપર હાથ નાખી પોકારીઠું, “ચુપ, ચુપ; મોઢું પકડજે, નહીં તો તલવાર ભોકી દઈશ!” પણ પછે લગાર થંકુ પડી ઝોલીઠું, “માફ કરજે, માફ કરજે, આજો વખત લગાઈ તથા ખુનરેણમાં ગુન્નરતાં હું એટલો ઝેપરવા થઈ ગયોછ, કે સ્ત્રીને તલવાર ભોકાય નહીં તેનીબી યાદ રાખતો નથી.”

“દુર થા, મને મુકી દે, આ દૈતય, રાક્ષસ!” એડી એ પોકારી ઝોલી.

“મીડી અબલા,” તે ઝોલીઠું, “તને કેમ કરી મુકી દેવાય?”

“નીકળ! દુર થા!” પાછળથી એક પોકાર સંભળાયો, “અથવા નહીંતા છવ ઝોશો!”

આમ પોકારતો, કોઈ સુંદર જવાન હાથમાં સમશર લઈ પેલાં બદશીકલ આદમી સામે ધસી આવી-ઓ; મગર, તેને જોતાંજ, યાતો તેની બદસુરતીથી

કમકમી, અથવા નહીંતા તેને કોઈ ઓળખાવું આદ-
મી જાણી, તે લગાર હચકી ગયો. ગમે તે હોયો;
મગર પેલું બદસુરત આદમીતો તેને જોતાંજ, હસવા
થકી પેહેલાં જરા હાથું વકાસી, પછે, ભાંડની પેઠે
એકદમ હસી પડી, જંગલ વચ્ચે નાખુદ થઈ ગયું.”

પેલી સ્ત્રી બચારી ધાસતીથી એસુધ જેવી થઈ
ભાંય ઉપર પડી ગઈ હતી, જે જોઈ પેલો જવાન
શખસ તેણીની મદદ દોડી આવીઓ. છોકરો બચારો
ધભરાઈ ગયો હતો તે ગરગર રહી રચકાં ખાતો તેણીનો
હાથ પકડી તે ઉપર ઓસા લેવા મંડ્યો, ને દસીએ
નદીમાંથી પાણી લઈ તેણીનાં મોઢાં પર છાંટ્યું.

એ રીતે, તે જ્યારે પાછી સુધીમાં આવી ત્યારે
તેણીની નજર એક અત્યંત ખુબસુરત જવાન શખ-
સ ઉપર પડી, જે તેણીને થોડા વખત આગમજ સતા-
વનાર બદશીકલ આદમી કરતાં તેદન જુદોજ ક્રીસ-
મનો હતો; એનું મોઢું હસતું ને આંખો મીઠાસભર-
લી હતી, તથા પેલાં બદશીકલ આદમીએ ભપકાદાર
પોશાક પહેરેલો હતો તેને બદલે એના પોશાક તેદન-
જ સાદો હતો.

પેલી સ્ત્રી હુશચાર થવા પછે તેણીનો હાથ પકડી
તેણીને ભાંયપરથી ઉઠારી એ તેણીની રજથી તેમને
મેહલ સુધી મુકવા આવીઓ, ને તેમને મેહલમાં પો-
હાંચાડી જ્યારે એ પાછો ફરીઓ ત્યારે તે સ્ત્રીએ આં-
સુભરી આંખોસાથે તથા છોકરાએ એને ગલે લાગી એના

ઉપકાર માનીઓ ; મગર, તે સ્ત્રીનું નામ 'લેડી ઐ' હવું એવું સાંભળતાંજ એ લગાર નાખુશ થતા હોય એવો લાગો.

“અફસોસ ! અફસોસ ! ‘ઐ’ નું નામ સહુનેજ અનગમતું છે ! ” તે સ્ત્રી કચકાં ખાતી ઓલી.

“ના, ના, મીઠાં બાઈ,” તે જવાન નરમાશથી ઓલી-ઓ, “તે નામ એવું છે કે જેને દાસ્તો તેમજ દુશમનો તરફથી એકસરખું માન ઘટેછ; ને જે, જેટલું તેની નામદારીથી, તેટલુંજ, (તે લગાર શરમાઈ ઓલીઓ) તેની ખુબસુરતીથી, વાહાલું લાગવું જોઈએ. પાણુ, બાઈ, તમે થોડુંક થયું રાજાને કંઈ અરજ કરોછો-ની ? જોવા મેં, તમે તમારી જગત થયલી મોલકત પાછી માગતાં હશે ? ”

“અરજ તો હું ઘાઁ થયું કરેછ,” તે ઓલી, “મગર, રાજા કંઈ સાંભળતો નથી.”

“પાણુ, બાઈ, રાજાના મળતીઆઓમાં એવાંબી આદમીઓ છે કે જેઓ ‘લાંકસ્ટર’ ના પડી ભાગેલા વંશના કમતાલેના મળતયાઓની કદર ખાએછ. હું બી, રાજાનીજ નોકરીમાં છું; માટે, હું, એકવરક રૂબ નથી, જો તમારે થકી કંઈ બનશે, તો મોટી ખુશી-થી હું તમને મદદ કરીશ.”

“ખુદા તમારું ભલું કરજે ! ઉદાર દીલના સાહેબ અગર તમેથી હમારે થકી કંઈ બનશે તો સદાનાં હમે તમારાં ઉપકારી રહીશું.”

“કંઈ ફીકર નહીં, બાઈ, મારાથી બનશે તેટલું કરીશ.” આમ કહી, ‘એડવરડ રૂબન’ ચાલતો થયો.

ફક્ત આટલીજ વાતથી એ બંનેનાં દીલમાં એક બીજાં વીશે ઝેહુદ મમતા ઝેડી. ‘એલીઝબેથ ગ્રે’ નાં મનમાં પોતાના ખાવંદની જાગીરો પાછી મેલવવાનો ખ્યાલતો ઘણું થયું ભમતોજ હતો; મગર, હાલ તેણીનાં જીગરમાં કંઈ નવોજ ખ્યાલ ઉભો થયો, જેમાં તે એટલી બધી રોકાઈ કે બીજી સંધી વાત એકકારે રહી.

બીજે દીવસે, ‘એડવરડ રૂબન’ પાછો આવીઓ તયારે, તેમની પેહેલી મોલાકાતે ઉસકેરાયલો પીયાર બંનેનાં મનમાં વધારે કાયમ થયો, ને અંતે બંને વચ્ચે એવું ઠરીઉં કે એડવરડ રૂબન રાજને સમજાવી તેણીની જપત થયલી જાગીરો પાછી અપાવતાં વારજ એલીઝબેથ ગ્રે એ તેનીસે પરાણુવું. પછે, એક બીજાંને હેતથી ભેટી, તેઓ છુટાં પડ્યાં.

‘એડવરડ રૂબન’ જવા પછે હુવેતો ‘એલીઝબેથ’ ને તેણીના મેહેલ છેકજ ઉજડ જેવો લાગો. તે ગયો તે વખતે તેણીએ તેને પોતાની માતા ઉપર કાગળ લખી આપીઓ હતો, કે તે ઘણો ભલો ગરહસથ હતો, તથા રાજને સમજાવી તેમની જાગીરો પાછી અપાવનાર હતો; પણ આ કાગળનો તેણીને ફક્ત એટલોજ જવાબ મળીઓ હતો, કે પોતે જાતે આવી તે કાગળ પોહીં-ચાડવાની વતી, એડવરડ રૂબને તે કોઈ બીજાં આદમીને હાથે મોકલાવીઓ હતો, અને તયાર પછે તેની

તરફથી કંઈ વધુ સંધેસો મળીઓ ન હતો. દીવસો, અડવાડયાં ને મહીના, એકેક પછે વહી ગયાં; મગર, તે છતાં, પોતાની જાગીરો પાછી મેલવવાની 'લેડી ગ્રે' ની આશાતો ડામાડોલજ રહી. રાજા હવેતો, તેણીની માતાની મોલાકાત વતીક લેવા ના પાડતો હતો, ને જો કોઈવાર અકસમાતથી તેમનો મેલાપ થતો, તો તે તેણીને કોકું આપતો નહીં.

“અફસોસ ! અફસોસ !” લેડી ગ્રે બોલતી, “શુ મુસીબત મારી પુઠ કબી મુકશેજ નહીં, કે આટલી એક આશા મેં એ સુંદર જવાનના પીઆર તથા મેહરબાની ઉપર બાંધી હતી તે વતીક ફેકટ ગઈ? પણ, એવી તકલીદી આશા તે કાંહાંથી પાર પડે? એડવરડ રૂબન, હવે હું નક્કીજ જાણુંછ, કે એઈમાન નીવડ્યોછ, ને તેથી, મારે હવે તેને ભુલી જવો જોઈએ.”

એક દાહાડે પોતાના બાગમાંની એક પર એસી, તે સુંદર અબલા ઉપર મુજબના વીચારોના બજાપામાં હતી. નદીનાં પાણી તેણીની સામે સામાં ઉછળતાં હતાં; અને, ‘એડવરડ રૂબન’ જોડે તેણીની પેહેલો ઓળખાણ થઈ તે વખતે બનેલી હકીકતો એકેક પછે તેણીનાં મનમાં રમતી હતી, તેટલાં પાછળની ઝાડીનાં પાતરાંમાં કંઈ અખરાટ સંભળાયો, ને પાછું ફરી જોતાંજ, તેણીએ ધારીઉં હતું તેમ, ‘એડવરડ રૂબન’ નહીં, પણ, તેણીનો નામદારી તથા જવાંમરદી માટે મશહુર થયેલો નામવર કાફી ‘સર વીલયમ કુડગીલ’ તેણીની સામે આવી ઉભો.

“આવો, આવો, મેહેરબાન કાકાજી ! ભલે તમે પધારીઆ; મગર, મારાં માતાજી કનેથી શો ખખર લાવીઆછ ?”

“નાખુશ, દલગોરીભરેલી ખખર લાવીઆછ, બેટી.”
તે કપાળે હાથ ધરી બોલીઆ.

જે બેઠક ઉપરથી, પોતાના કાકાને જોતાંવાર, તે બા-
નું ખુશીથી ઉછળી ઉભી થઈ હતી, તે ઉપર નાસીપા-
સીથી પાછી પડી, તે ગમગીન અવાજે બોલી, “કહી
દો, કહીદો, તયારેતો, નામવર; જે જાણુતા હોવો તે
તુરત કહીદો; હું નક્કીજ માનુંં કે મારી છાતી અ-
ત્યારથીજ બળાપાએ ગુંગળાઈ રહીછ તે એકેક પછે
આવતાં દુઃખોનાં દબાણ હેઠળ હવે જલદીજ કુટી
જશે !”

“મીઠી અબલા,” સર વીલયમ બોલીઆ, “હું તને
કહેવા આવીઆછ, કે રાજ આપણું કંઈજ સાંભળ-
તો નથી. ‘એડવરડ રૂબન’ નામના કોઈ જવાને વગર-
કારણે આપણાં કામમાં માથું ખોસી, સંઘો ખીગા-
ડ કીધોછે. એ જવાનને હાથ આપણું કામ સોંપ-
વાથી તો, રાજ વધારે કોપાયમાન થઈ ગયોછ; સખબ
જે, તે નામવર થોડુંક ઉપર આ જંગલમાં શીકાર
કરતો હતો તે વખતે, એજ આદમીએ ‘ગલ્લોસટર’
ના અમીરને તલવાર બોકવાની ધમકી દીધી હતી.”

“અરે, અરે !” તે સ્ત્રી હાથપર હાથ ઘસી બોલી,
“શું તે ઉદાર મનનો સખી જવાન, જેની ઇમાનદા-

રી ઉપર હમણાંજ હું શક લાવતી હતી, તે મારે ખાતર એટલા બધા જોખમમાં આવી પડ્યોછ; અને પેલું કદરૂપું, બીહામણું આદમી, જેની નજીસ ચુંગાલમાંથી તેણે મને છોડવી હતી, તે શું ‘ગલ્લોસટર’ નો અમીર હોતો ? ત્યારે તો, હું પાયતખતે દોડી જઈશ—રાજને પગે પડીશ—ને તે નામવરની ખાતરો કરીશ, કે તે બહાદુર જવાને પોતાની તલવાર નીર-દાશીઓની કમકે ને દુઃખીયારાંના બચાવમાં ખેંચી હતી. હું તેને બચાવીશ—ગમે તે થતાંબી તેનો જીવ ઉગારીશ!”

‘એલીબેથ,’ આમ બોલી, લાગલીજ પાયતખતે ધસી જતી હોય તેમ ઉડી ઉભી થઈ હતી, તેણીને થોભાવી, તે ઉમરાવ નરમાશથી બોલ્યો, “થોબ, થોબ, બેટી; હવે કંઈ વળણાર નથી—એડવરડ રૂબન’ નો જીવ તો કેવારનો લેવાઈ ચુકો.”

“લેવાઈ ચુકો !” તે ચીસ પાછળ ચીસ પાડી, દરેક અવીયયમાં ધ્રુજી, પોકારી, “તમો ગાંડા થઈ ગયાછો—કે મારેજ માથું ઠેકાણે નથી?”

“હું સાચુંજ કહું છું, બેટી; પણ તું જરા ધીરી પડ. વધુતો હું કંઈ જાણતો નથી; પણ એટલું મને ખબર છે, કે જે જનસુસ દરબારેથી સંઘસો લાવીઓ કે રાજ આપણી અરજ નામનજીર રાખે, તેજ એ વાતથી ફેટેતો ગયો.”

“અરે, અરે! તે બેરેહેમ, બદમસ્ત ખુનોતું ન-

ખોત વળજે!” એલીઝબેથ કોપાયમાન થઈ પોકારી. “અરે—રે! એકવરડ રૂબન નાં માથાંના એકકો બાલ હજાર હજાર ‘ગલ્લોસટર’ ને તોલતો હતો! અરે! એ એતમાહ, એસલુક, બદસુરત દૈત્યનું—એ આદમીની સુરતના ઘઉલનું—સદાનું નખોત વળજે! કાકાજી સાહેબ, તમે તલવારતો વાપરી જાણો છો ની?”

“અલખતાં, ખેટી, મારી તેજ તલવારે મારી જવાની ના વખતમાં કંઈ થોકું કરીઉં નથી.”

“તયારેતો, ખેંચો, નામવર, તે મારી તરફથી! નીર-દાશીઓનું દુઃખ નીવારણ કરવા ને લાચાર આદમીઓની સંકટ ટાળવા, તે મેયાનથી ખેંચો—ને એ આદમીની સુરતનાં હેવાન, ગલ્લોસટરના અમીરને પકડી કાઢી એનું કાળજી વીંધો!”

“કેમ, કેમ, ખેટી?” તે ઉમરાવ પોતાની ખેશીની એ ચાલથી તાજુબ થઈ લગાર હસી ખોલીઓ, “રાજ તમારી અરજ નામનજુર રાખશે એમ શું તમે આગમજથી ધારતાંજ ન હતાં, કે હમણાં છેકજ એટલાં બાહાવરાં બની જાઓછ!”

“અરે, પાણુ, મારા નામવર કાકા,” તે સ્ત્રી રડી પડી ખોલી, “આપણું કામ બજાવતાં તે પરોપકારી મહસ્થ મારીઓ ગયોની!”

“ખુદા તેને બેહસ્ત બખશજે!” તે ઉમરાવ ગંભીર થઈ ખોલીઓ, “મગર, મીઠી ‘એલીઝબેથ,’ હવે, મઘ ગુજરીના બળાપો કરવો બેજ છે. તે કરતાં હજી,

આવતા વખત સાડ કંઈ બને, તો સાડં. રાજ, હજી બી, વખતપર, સમજશે. માટે, ચાલ, તું, વેહેલી, રાજ મંદીરે; તેને પગે પડ; તારાં બાપ વીનાનાં બાળકો તેને બતલાવ, તારો વીધવાનો પોશાક તેને જોવા દે, સહુથી વધારે—તારો નીરદાશ, પવીત્ર ચેહરો તેને દેખાડ; એટલે, હું નક્કીજ માનુંં, કે ‘ઝોબી’ ની ઓહોળી જાગીરો ફરી તારી થશે.”

“શું, ખુનીને પગે તમો મને પડાવોછો?—ઝિડ-વરડ રૂબન’ નાં ખુનથી જે હાથ ખરડાયા, તેમને જોસા લેવા ફરમાવોછો? બળીઉં, માડં જીવતર!” તે ડચકાં ખાતી જોલી.

“તયારે, મરજે, ‘સર જાન ઝે’ નાં ફરજંદા!” તે ઉમરાવ જોલીઓ, “મરજે, તેની વીધવા! ને તેના ખુલંદ મેહેલમાં કંગાલીયત ને લુખમરાનો વાસો થજો!”

“નારે, નહીં!” ‘એલીબખેથ’ વચમાંજ જોલી, “હવે મુજ ઉપર પુરતી અસર થઈછ. ખચીતજ હું જીલતી હતી. હું એ સીતમગાર રાજને પગે પડોશ—મારાં આંસુ લુછી નાખીશ—માડં મોઢું હસતું કરીશ—મારાં ફરજંદાનો લુટાઈ ગયલો વારસો પાછો મેલવીશ, અને પછે—”

“પછે, સુખે જોશીશ?” તે ઉમરાવ જોલીઓ.

“નહીં, નહીં, પછે ઘોરમાં દટાઈશ!” તે રડતી રડતી બડબડી.

સર વીલયમે જેવું જોયું કે તેની ભતરી જ તેનાં કંદે-

વા મુજબ રાજમંદીરે આવવા તૈયાર હતી, તેવોજ, વધુ ઢીલ નહી કરવે, તે તેણીને પાયતખતે લઈ ચાલીઓ.

મારગમાં, કંઈળી નાંધી લેવા જોગ બનાવ બનવા વીના, તેમની મંજલ પુરી થઈ. ‘એલીઝબેથ ગ્રે’ જલદીજ તેણીની માતાની જોદમાં ચંપાઈ, ને એ બંને બાનુઓએ સાથે પોતાનાં દુઃખના વીલાપ કીધો. પછે, એ બંને બાનુઓ, તથા એમના બેહુ બાળક છોકરા, ને સર વીલયમ બુડવીલ, રાજની મોલાકાતે મંદીરે ચાલીઆં.

રાજ પોતાનાં બાનગો દીવાનખાણાંમાં ખીરાજેલો હતો, જ્યાં તેની જોડે થોડાક ચુનંદા ઉમરાઓ વતરોગે ખીજ દરબારીઓ હતા નહીં.

દરબારનાંએ એમનાં આવવાની ખબર કરતાંવારજ, તે બોલીઓ, “અરે, એ વઢકણી વીધવા શું હજી મા. રો પીછો મુકતીજ નથી ? આજેવેર એની માતાએ મને સતાવીઓ, ને હવે એ પોતે જાતે મને ચેહેરો દખાવી લલચાવવા આવીછ, શું?”

“અને, તેમાં કસો શક નથી, નામવર;” ‘માન-ટોગ’ નો અમીર બોલીઓ, “તે એટલી ખુબસુરત છે કે માહુતાબ તેને જોઈ લરજી જાય !”

“શું તું સાર્યું કહેછે, ભાઈ?” રાજ બોલીઓ, “તયારેતો, તેણીને આવવા દા !” પછે પોતાના જરી જમાનો ઘેર સરખી કરી, જરા તરો થઈ, તે લગાર દમામથી તખત ઉપર અઢેલાયો.

દીવાનખાણાંનું બારણું ઉઘડ્યું, ને અરજદારો અંદર પેઠાં. 'લેડી ગ્રે' નો હાથ તેણીનો કાકો ધરી ચાલતો હતા, ને તેણીનાં બાળકોના હાથ તેણીની માતાએ પકડ્યા હતા. એ રીતે તેઓ દીવાનખાણાંમાં પેસતાંજ, 'લેડી ગ્રે' ની ઓચંબો પમાડનારી ખુબસુરતી જોઈ સરવે છક્ક થઈ ગયાં. તે માથું નીચું કરી, રાજ તરફ જોવાની બીલકુલ હીંમત નહીં કરતાં, બીહીતી બીહીતી આગળ વધી.

“મારે બખ્શીશ માગવી છે—કંઈ અરજ કરવી છે, માહા મોહોટા રાજા!” તે તખ્ત પાસે પડી બોલી.

“ઉઠી જા, નામવર બાનું,” રાજા નરમાશથી બોલીઓ, “ને જે માગવું હોય તે સુખે માગી લે.”

“અરે!” એમ પોકારી, જાણે રાજાનો અવાજ બોળખાચો હોય તેમ, ‘એલીબ્રએથ’ જરા ડચકી ગઈ, અને પછે, ઉંચે જોતાં, રાજા ઉપર નજર પડતાંવાર, તેનો ચહેરો ‘એડવરડ રૂબન’ ના જેવો જોઈ, તેણીથી ખુશાલી તથા તાન્નુબીની એક ચોસ પડાઈ ગઈ. મગર, તે ખુશાલી જલદીજ વહી ગઈ, ને તે દેહેસ્તમંદ થઈ, માથાંથી પગવેર ધ્રુજ, પોકારી, “માફ કરજો! મહા મેહેરબાન મુરબ્બી—માફ કરજો!”

“માફ કરે! મીઠી ‘એલીબ્રએથ,’ રાજા તખ્તપરથી ઉતરી, તેણીને ઉઠારી, બોલીઓ, “શું માફ કરે—? પણ, સુંદર અબલા, તમે કંઈ અરજ કરનાર હતો?”

“અરજ કરવી છે, નામવર,” તે ઓલી, “કે, આ મારાં નીરદોશ બાળકોને, તેમના મરનાર મુરખીની જાગીરો પાછી આપો. નામવર બાદશાહ, મારી અરજ મંજૂર રાખજો; બાપના ગુનાહની સજા ફરજ દાને આપશો ના ; અને, નામવર બાદશાહ, તમને નહીં ઓળખવાને લીધે, એમની માતાથી કોઈ રીત ની બેઅદબી થઈ હોય, તો તેના કોપ, એમના ઉપર ઉતારશો ના!”

“તારી અરજ મંજૂર રહી છે, સુંદર અબલા,” રાજા ઓલીઓ, “ને ખુદા તમને આબાદાની બખશાને ! પણ, હવે, અરજ ગુજારવાની મારી વારી આવી છે. તમે એ ‘એડવરડ રાખન’ ને વચન દીધો હતો તે તમને યાદ હશે—એ વચન એક સરતથી આપીઓ હતો ખરો, મગર, તે સરત હવે પુરી પડી છે. તે બાપડા જવાનને—ખુદા બેહેસ્ત આપજો !—કાંકે, તે હસતીથી ના ખુદ થયો છે. રાજા ‘એડવરડ’ જેવો રાજમંદીરે પાછો ફરીઓ, તેવીજ તેણે ‘એડવરડ રાખન’ ની હયાતી ખતમ કીધી.”

“ફરી, પગે પડી, હું માફ માગું છું, ઓ બુલંદ બાદશાહ !” તે ઓલી, “તમે નામવર, જેઓ લાચાર વીધવા તથા નીરદોશ બાપ વીનાનાં ફરજ દાને માથે થયા છે, તેમના ઉપર હજારો હજાર દોઆ હોજો ! તમે એ જે જાગીરો સપુરદ કીધી છે, તેના મજ-તથાઓ સદા તમારાં રાજનાં રક્ષણમાં રોકાશે ; મગર,

તમે નામવરની દાસીની, એ રીતે, થકા કરશો ના' ને અબ્બાણપણે તેણીથી વાંક થયો હોય તેની ક્ષમા કરજો !”

“પણ, તારી રાજમંદી છતાંબી, હજી હું ‘લાચાર વીધ-વા’ તથા ‘બાપ વીનાનાં કરજંદા’ ને માથે થયો નથી. નામવર બાનું, જો, તયારે, ‘એડવરડ રૂબન’ ના એકલા હક્કદાર વારસ તરીકે, હજારો વચ્ચેનો સહીત તેને બખ-શેલો આ હાથ, હું માગી લઉંછ. મારા અમીરો ને નામવર મારા ઉમરાઓ,” તે, તાબુબથતા દરબારીઓ તરફ ફરી, બોલીઓ, “નમો, તમારી રાણીને !”

“ખુદા રાણી ‘એલીબ્રએથ’ નું રક્ષણ કરજો !” ઉમરાઓ સંઘા એક અવાજે પોકારીઆ, “ જુગ જુગ જીવજો, વીલાયતની નામવર રાણી !”

“અને, હવે મારા મુરખી, ‘ક્યાનટરબરી’ ના ગુરૂ, રાજ બોલીઓ, “આજના દીવસની તાબુખીમાં હજી તમારો ભાગ બજાવવાનો બાકી રહ્યોછ.”

આમ બોલતો, ‘લેડી ગ્રે’ નો હાથ ધરી, રાજ તેણીને રાજમંદીરનાં દેવળમાં લઈ ગયા. તેણીની માતા તથા કરજંદા, સર વીલયમ વુડવીલ, ને ‘ક્યાનટરબરી’ નો ગુરૂ તથા દરબારીઓ, પાછળ ચાલીઆં. તયાં, રાજ ને અરજદાર વચ્ચે, લગણનેા ગાંડ જલદીજ બંધા-ચો—તેજ અરજદાર કે જેણીની પાસે, થોડાજ વખત આગમજ, ખાવા પુરતું નાણું વતીક હતું નહી.

આ લગણ ગ્રાફ્ટનમાં થયાં હતાં; માટે, રાજના

સંઘા ધિરખાં દરખારીઆએ એને “આફ્ટનની ગંમત” એવું નામ આપીઉં; મગર, ‘વૉરવીક’ † ના અમીર તથા તેના મળતયાઓને, ખાનગી સખખોને લીધે, એ લગણ થપલાં પસંદ નહીં પડવાથી, તેઓ રીશના મારીઆ કોઈવાર એને “આફ્ટનની ગગરાણા” કરી કહેતા.

† એ અમીરને ચોથા ‘એડવરડ’ બાદશાહે, ઇ. સ. ૧૪૬૪ માં, ‘ફ્રાન્સ’ ના રાજાની ખેશો ‘બોના ઓવસે-વૉય’ નોડે પોતાનું કારજ કરવા યજ્ઞી મોકલીઓ હતો; મગર, એ પાછો ફરે તે આગમજ, તેણે, ઉપલી વારતામાં લખ્યા પરમાણ, ‘એન્જીઅમેથ ગ્રે’ નોડે પરણી, ‘વૉરવીક’ તથા તેના મળતયાઓને રીથ ચઢાવી હતી. એમ થવાથી; દેશમાં મોહોટ મોહોટાં ખંડ, ખખેડ તથા કીનુ-ર ઉઠ્યાં હતાં, ને ફેયતના જાન માલને હાણી પોંદોચી હતી; મગર, આકેખત, રાજાનીજ કતેહ નખી થઇ હતી, ને વૉરવીક ભગાઇમાં કપાઇ મુઓ હતો.

‘રીચરડ’ રાજાની રમત.

વીલાયતનો ‘રીચરડ’ બાદશાહ, જેને, ઇતીહાસકર-તાઓ “શીહની છાતીના ‘રીચરડ’ ” નાં નામથી ઓળખેછે, તેને, ‘જરસાલેમ’થી પાછો ફરતાં ‘ઑસટરીઓ’ ના શાહાનશાહે કેટલુંક સુધી કેદ રાખીઓ હતા.

‘રીચરડ’ રાજાનાં જોર તથા શુરાતણીની ચોમેર થતી તારીફ સાંભળી શાહનશાહનો એકપુરો ખેટો ‘આરથર’ એની જોડે કુચ્છત અજમાવવા ઘણું થયું આરજુમંદ હતો તેની ખાએશ પાર પાડવાની હવે તક મળી. ઠરાવેલે દીવસે, રાજાને બંદીખાનેથી લાવી, રાજમંદીરના ચોકમાં, શાહજદા સામે ઉભો કરવામાં આવીઓ. લોકોની મોહોટી ભીડ તથા દરબારીઓના ડાઠમાઠ વચ્ચે, શાહનશાહ તથા શાહનશાહજદી ને શાહજદી ‘મારગરેટા’ તમાસો જોવા ઉભાં. રાજાનું જખરું જોર તથા ખેદેહસ્ત ચેહેરો જોઈ, શાહજદી, જોણીએ એની ઘણી તારીફ સાંભળી હતી તે, હેરત રહી. એકગમથી રાજાની તેણીએ દયા ખાધી, ‘ને બી-છગમથી પોતાના એકપુરા ભાઈની સલામતીની આશા સુકી.

આટલામાં, ‘આરથર’ પોકારીઓ, “વીલાયતના રીચરડ, તું મારો સરસાઈ કબુલ રાખ; નહીં તો ના-હેક મારીઓ જશે.”

“ઝાસટરીઆ’ ના શાહુજદા,” રીચરડ પોકારીઓ,
“તાહરો નામવર બાપ મને તારાં મીણાં સંભળાવવા
હ્યાં લાવીઓ નથી. હું તારો હરીફ, તારા હાથનો જરબ
ઝીલવા તૈયાર ઉભો છું; માટે, તુમાં કુચ્ચત હોયતો દખ
હાવ.”

શાહુજદા વચ્ચે દોડી જઈ પોકારી, “થોખજે,
થોખજે, આરથર; રાજની સરસાઈ તું કબુલ રાખ.
મને તું થકી કંઈ અજાયબ ઘાસતી લાગેજ.”

“વાહાલી બેહેન, દુર થા.” એમ કહી, શાહુજદા-
એ પોતાનો જરેમંદ હાથ ઉંચો કરી, રીચરડનાં મા-
થાંપર જરથી એક જખરદસ્ત મુક્કી મારી. શાહુજદા
ચીસ પાડતી પાછળ હટી; મગર, તે જખરદસ્ત મુક્કી-
થી રાજપર કાંઈજ અસર થઈ નહીં એકું જોઈ હે-
રાત રહી.

‘રીચરડ’ હલવે બડબડ્યો, “કોઈએ મને કંઈ મા-
રીઉં શું?” પછે, પોતાના હરીફનો હાથ પકડી, મશ-
કરીને ખાતર તેની તારીફ કરી, બોલીઓ “તું તો જ-
ખરો પેહલવાન દીસેજ, બાઈ; માટે, મારે હવે જરબ
મારવો નથી.”

“નહીં, નહીં.” શાહુજદા બોલીઓ, “તુંજે જેમ
જરબ ઝીલીઓ તેમ હવે મારે ઝીલવો જોઈએ. ચાલ,
ત્યારે, તુમાં કુચ્ચત હોયતો, દખહાવ; નહીંતો, મારી
સરસાઈ કબુલ રાખ.”

રાજએ, લાચાર થઈ, પોતાની જરેમંદ મુક્કી હ-

વામાં ધુમાવી, લુહાર હેરણ ઉપર હથોડો ઠોકે તેમ, શાહુજદાનાં માથાંસે ઠોકી; ને, શાહુજદા તતકાળ મરાણ પામીઓ !

“ અરે-રે ! મારો કુંવર મારીઓ ગયો ! ” શાહુન-શાહુજદા સીસ પાડી ઊભી, ભાંયપર ટુટી પડી.

લોકો સંઘાં, શાહુજદાની મદદે દોડ્યાં; પણ, ગમે એટલું કરતાંબી, એકવાર ને જીવ ગયો તે પાછો આવીઓ નહીં. શાહુનશાહુજદા ભાંયપરથી ઉઠી, શાહુજદાનાં મુઠદાંપર પડી, વીલાપ કરવા લાગી, ને શાહુનશાહે દાંત પીસી, થરથર કૃજ, ફરમાવીઠં, કે બંદીવાનને વધારે ઉંડા ને બીહામણા ગારમાં ફેંકી તેના પગમાં વધારે ભારી ઊડીઓ ઠોકે. શાહુનશાહુના હુકમને ઊભેઊભા બળવવામાં આવીઓ; રાજાને મજબુત સાંકળો તથા વજનદાર ઊડીઓથી સોફરી, એક મેહિટાંડરામણાં ભાંયરાંમાં કેદ કરવામાં આવીઓ. પણ, આથી તેની હીંમત ઘટી નહીં. તેણે ધીરજથી પાતાનું દુઃખ સોસીઠં; ને આવાં ડરામણાં બંદીખાણાંમાં વતીક લાવણીઓ તથા દીલીખુશ ગાયનો ગાવા માંડ્યાં; જેથી તેના પેહેરાગીરો તેમજ લોકો, જેમના માં આ વાત આશ્ચર્યા થઈ હતી, તેઓ હેરત રહ્યાં.

એક રાતને છેટે, એ રવેશ રાજા લાવણી ગાઇ જરા મુગો ઊઠો હતો તેટલાં, બંદીખાનાંનો દારોગો હાથમાં મશાલ પકડી, કોઈ સુંદર અબલા જોડે, તેની સામે આવી ઉભો. રાજાએ હેરતમંદ થઈ એ અ-

ખલાનું મોહોડું તપાસી જોયું તો ‘મારગરેટ’ તેને ઓળખાઈ આવી. તે ઓલી, “નામવર રાજ, આવાં ડરામણાં બંદીખાણાંમાં પતીક તમને ગાવા વીના ચાલતું નથી શું?”

“સુંદર શાહજાદી, તું જેવી પરી, નજદીક હોય તયારે, કોણને ગાવા ગમે નહીં?”

આમ ઓલી, તેણે, શાહજાદી લગાર શરમાઈ નીચું જતી હતી તેણીની ગમી, ટીકી ટીકીને જોયું; અને તેણીની ખુબસુરતી જોઈ તે હેરત રહ્યો.

શાહજાદી લજવાતી લજવાતી ઓલી, “નામવર રાજ, હું તને છોડવવા આવી છું; મગર, હું તને બંધમાંથી છોડવું, તો, તું, મારો દયા ખાઈ, મને તારી જોડે લેતો જશેની?”

રાજ ઓલીઓ, “હા, સુંદર અબલા, આપણ વીલાયત જઈ, પરણી, મોજમાં દીવસ ગુજરીશું; માટે જલદી, તું, મને છોડવ.”

શાહજાદી ઓલી, “હાલ મધરાતનો વખત થવા આવીઓછ. મંદીરમાં તેમજ મંદીર બાહર સંધાં ભરઉંઘમાં પડેલાં છે; તોપણ કીલ્લાના મોહોટા દરવાજા વચ્ચેથી આપણાથી જવાશે નહીં; માટે, આપણ હાંથી નીસરણીવતે મંદીર ઉપર ચઢીશું, ને તાંહાંથી અગાશી ઉપર થઈ, પાછળા ચોકમાં ઉતરી, આ આવી મારી પાસે છે તે વતે બારણું ઉઘાડી, આપણા થકી, તથા આ વીશવાસુ દારોગા થકી, ઘોડા તઈ-આર છે તેપર બેસી, ઉગટ રાહે નીકળી જશું.”

“આફરીન, આફરીન, સુંદર શાહુનદી, મારતે ઘોડે દોડીશું તો સવાર પડતાં આગમજ ‘ફલાનડ-રસ’ નાં એકાદ બંદરે જઈ પુગશું, જ્યાંથી આપ-ણને વીલાયત જવા કોઈબી વાહાણ મળી આવશે.”

એ રવેશ એમની મસલત ચાલતી હતી તેટલાં બંદોખાનાં બહિર શાહનશાહ તથા શાહનશાહુનદીના અવાજ, ને પહેરાગીરોના હુથીઆરોનો ખખરાટ સંભળાઓ, ને “જતી રહી” ! “તે નાહાસી ગઈ!!” એમ પોકારતો શાહનશાહ તેમની સામે આવી ઉભો.

પોતાની બેઠીને રીચરડ પાસે બેઠેલી જોઈ તે દીવા ના મીસાલ પોકારીઓ, “અરે—રે, જુઓ, તે નાપાખ, હાં, આ ખુની રાજની ગોદમાં બેડીછ. મારો! મારો ! એ ખુની રાજને ઠાર કરો !”

પહેરાગીરો રીચરડને તલવાર ભોકવા દોડ્યા; મગર, શાહુનદી વચ્ચે પડી, “ના—ના—એને મારશો ના” ! એમ પોકારતી, તલવારોના જખમોથી વીંધાઈ, ભાંચપર પડી, મરણ પામી.

શાહનશાહુનદી ચીસ પાડી પોકારી, “અરે—રે! મારો બેઠી મરી ગઈ—તણીનું કાળજી નીકળી પડ્યું! ખુદાને! જોખી હાથ ઈંગરેજી રાજને માથે છે; માટે, એને છોડી દેવો જોઈએ—અરે—રે! મારાં બંને ફરજંદા ગુમ થયાં!”

શાહનશાહ, થોડો વખત, ઓચંબો પામી, ગુપ-ગુપ ઉભો, ને પછે દીવાનાની પેઠ અંહી તંહી આંખો

ધુરકાવી, લથરતે અવાજે પોકારીઆ, “આપણા કાફરી શીંહનું ભાંયરું એ ખુનીનાં ભાંયરાં સામુંજ છેની?”

“હા નામવર, બંનેનાં બારણાં સામે સામાંજ છે.”
પેહેરાગીરો પોકારીઆ.

“તયારે, એ ફીતુરીને પાછો ભાંયરાંમાં હનસેલીદો, ને તે જનવરને એનાપર છોડો. કે તે માફ વેર વાળે!”

શાહનશાહજીએ શાહનશાહને હાથ પકડી લીધો, ને જાણે ના કેહેતો હોય તેમ તેનાં મોઢાં ગમી થોડો વખત જોયું, મગર, તેના બેદરકાર, પક્કા ઠરાવથી ભરપુર ચેહેરો જોઈ, તે કંઈ બોલી શકી નહીં. આ-ટલામાં, પેહેરાગીરો રાજને પાછો ભાંયરાંમાં નાખવાની તૈયારી કરવા લાગા; મગર, તેટલાં તે પોતેજ, ધીકાર-ભરેલા ચેહેરાથી તેમની તરફ જોઈ, શાંતપણે ભાંયરાંમાં પેડો.

હવે, શીંહનાં ભાંયરાંનું બારણું ઉઘાડવામાં આવી-ઉં. શીંહ એક ડરામણો પોકાર મારી બારણાં પાસે દોડી આવીઆ. મશાલોની રોશનીને ઝલકાટ જોઈ તે લગાર થોડો વખત અચકી ગુસ્સા ભરેલા દેખાવ-થી ચોમેર આંખો ધુરકવા લાગે, ને સરવે લોક તેનું મોહોહું કદ ને ડરામણો દેખાવ જોઈ હેરત રહ્યાં. તે આશરે આડ ફીટ લાંબો ને નજદીક સાડાપાંચ ફીટ ઉંચો હતો. તેની લાંબી ગુછડાંદાર ચાલ છેક તેનાં ગુછણસે લાગી હતી, ને તેના પગનું એકકું નખ બળે તસુ પુર લાંબું હતું. એક ગમથી તેણે પોતાનો આ-

ગજો, જમણો પગ આગળ કરેલો હતો, ને બીજી ગમથી, તે પોતાની મોહોટી દુમ ભાંયપર જોરથી પટકતો, ઘણીજ આતુરતાથી, રાજનાં, સામેનાં ભાંયરાં ભણી જોતો હતો. એક પળવાર એ પરમાણે ઉભો રહી, તેણે એક ડરામણો પોકાર મારીઓ, ને પછે લાગલેજ રાજ ઉપર કુદી પડ્યો. શીંહે ઉંચેથીજ કુદી પડવા ધારીઉં; પણ રાજને એક મુક્તી એટલા જોરથી તેની છાતીમાં મારી, કે તે હાંકતો હાંકતો ભાંયપર ગરબડી પડ્યો, ને તેનાં નાખ તથા મોઢાંમાંથી ધુમાડા મીસાલ કુંકારા નીકળવા લાગ્યા. એકડા મળેલા તમાસગીરો ખુશાલી તથા વાખવાખીના પોકાર મારવા તોલ હતા; મગર, શાહનશાહનો કોપાયમાન ચેહરો જોઈ તેઓ ચુપ રહ્યા. શીંહે ફરી કુદવાની પેરવી કીધી; મગર, રાજને ફરી તેજ મીસાલ તેની ખખર લીધી. શીંહ, હવે, લગાર પાછળ હટી, પોતાનાં ભાંયરાં સુધી ચાલો, જાણે ધસી આવવા માગતો હોય મગર આવવા ગમતું ન હોય તે મીસાલ ઉભો રહી, પોતાના પંજ વતે જમીન ખોદવા તથા ભાંયપર પુછકું અફારવા લાગો, ને પોતાની ચાલના બાલ ઉભા કરી, ડાચું વકાસી, એક મોહોટો પોકાર મારીઓ-શાહનશાહ તથા સીપાઈઓ હેરતમંદ થઈ પાછળ હટ્યા, ને શાહનશાહ જોઈ થર થર ધુજવા લાગી; પણ, આટલામાં જ્યારે તેઓએ રાજને પોતાનેજ શીંહ ઉપર ધસી જતા, ને છેક તેની હલક સુધી પોતાનો હાથ ચલાવી દેતે!

જે થો, ત્યારે તેમનાં ઘભરાટ તથા અજ્ઞયખીનો શુમાર રહ્યો નહીં. એક પળવાર શીંદે લગાર અફડા તફડી કીધી, ને વાંકો સીધો થઈ પોતાના હરીફની જબર-દસ્ત ચુંગાલમાંથી છુટવા માગીઉં; જેનાં જોરે કીણાની મજબુત દીવાલો ગોચા થડમાંથી હીલવા લાગી! પણ, પછે જલદીજ, તેનાં ગળાંમાં ઘરટલો સંભળાયા! તેના પગ સેહેજવાર જરા તરફડી, લાંબા થઈ, વગર હીલવે ભાંયપર નખાયા; ને, રીચરડે તેનાં મોઢાંમાંથી હાથ ખેંચી લઈ તેનું લોહીથી ગદગદતું કાળજી લોકો ગમી ધરીઉં !

“આફરીન ! આફરીન ! ખુદા ધૈર્યવાન ‘રીચરડ’ રાજનું રક્ષણ કરજો !” સરવે કોઈનાં મોઢાંમાંથી હેરત તથા અજ્ઞયખીના આ શબ્દો નીકળ્યા ને સરવે ઝલકતી આંખો ને થરથરતા ચહેરા સાથે આશંકા પામી ઉભાં.

શાહનશાહ, ધુજતો ધુજતો રાજ સામે ચાલી આવી, પોકારીઓ, “ખુદાની મરજી સામે, ખેશક, કોઈનોજ ચારો નથી. ‘રીચરડ’ રાજ, મેં તને દુઃખ દીધું તેની સજા અત્યારમાંજ મને પુરતી થઈછા! માટે, હવે, ઇશ-વરનો કોપ, હું વધારે ખેંચી લેવા માગતો નથી. ખોલ, શું તાહરા છુટકારા થકી આપવા કબુલેલું નાહ્યું તૈયાર છે ? ”

“ત્રણ લાખ રૂપીઆજ તમે માગોછોની, મહા મોહિટા શાહનશાહ ?” ‘રીચરડ’ ધીક્કાર સાથે બોલીઓ.

શાહુનશાહજીદી વચ્ચે આવી, પોકારી, “અરે-રે ! હવે એના છુટકારા માટે પૈસા લેશો ના, નહીં” તો, મને ધાસતી લાગેછે, જે, વખતે, હજી આપણુ હ્યાં છીએ તેટલાંજ, આ મજબુત, જરેમંદ કીલ્લા લાંચ ઉપર ગરબડી પડી, આપણુને કચડી મારશે.”

“ના, નહીં, નામવર બાનુ,” રાજા નરમાશથી બોલીઓ, “વીલાયતનાં લોકો કંઈ એટલાં મખીચુસ નથી, કે પોતાના રાજાનું છુટાપણું વતીક ખરીદી શકે નહી—અને એક ખારગી તમો મને મુક્ત છોડી દો, તોયે મારેતમારો ઉપકાર લેવો નથી. હમારા એ-લચી હાલ તમારી સલતનતમાં આવી પુગાછ, તેઓ, છુટકારાનાં દામમાંના બે ભાગ હાલ ગાણી આપવા, તથા બાકીના, ત્રીજા ભાગ થકી, જામીનગીરી આપવા, તૈયાર છે. બોલ, તયારે, શાહુનશાહ, તેમની અર-જ મંજૂર રેહેશે ની?”

“હા, હીક છે.” શાહુનશાહ લગાર અચકી, જાણે હજીમી રાજાને છોડવા ગમતું ન હોય તેમ, બોલી-ઓ; ને પશીનાનાં મોહોટાં ટીપાં તેનાં કપાળ પરથી ગાલ ઉપર ગરગર ગળવા લાગ્યાં, તેના હોટ લથરી-આ, ને તેનાં મનમાં જે વેદના થતી હતી તેનાં દુઃખે તેના પગ ઝુજ્યા. તોપણ, ઇંગરેજ એલચીઓએ પો-તાની કબુલાત પુરી પાડતાં વારજ, તેણે, રાજાને બંદી-ખાનેથી છોડી દીધો.

પછે, ઇ. સ. ૧૧૯૪ ના મારચ મહીનાની વીસ-

મી તારીખે, 'રીચરડ' વીલાયત આવી પોહ્યાંચીઓ. જ્યાં એનાં કુચ્ચત તથા નામદારીની તારીફ, સંધ્યાં લોકો, નાહનાં ને મોહિટાં, ગરીબ ને તવંગર વચ્ચે, એક સરખી રીતે થવા લાગી; અને ખચીત કરી, કાફરી શીંહુ જોડેની એની લડાઈ, જે એને મનસે રમત સરીખી હતી, તેણે, એને માટે "શીંહુની છાતીના રીચરડ" નાં લોકોનો માનીતો ખીતાબ મેલવીઓ.

કમનસીબ કેદીઓ.

હાઈજેટનો મોહોટો કસબો, ઇ. સ. ૧૬૧૧ ના સાલમાં, જ્યારે એક નાહનાં ગામડાંમાં ખપતો હતો ત્યારે, 'સર વીલયમ રસલ' નામે, ત્યાં પેહલા 'જેમસ' રાજનો માનીતો કોઈ ઉમરાવ રહેતો હતો, તે, પોતાનું ખાનગી સંગરહસથાન, ગામડાંનાં ગરીબ લોકોનાં જોવા માટે, કોઈ કોઈવાર ખુલ્લું મેલતો હતો.

એક દાહડે, એ રીતે, સંગરહસથાન ખુલ્લું હતું, ને, વાડીમાં લોકોની ભીડા ભીડ હતી, તેટલાં કોઈ ગરીબ ફરીઓ, ભીડની વચ્ચેથી રસતો કાપતો, ખાગના દરવાજા પાસે આવી લાજો. એ ઘણો નાતવાન દીસતો હતો. એની લાંબી દાદી એની છાતીસે લાગી હતી, ને એ છેકજ એટલો ઘરડો લાગતો, કે એની ખીંકપર જે નાહની ગાંસડી હતી તે વતીક એનાથી મુશકેલે ઉચ્ચકાતી હતી. એક હાથમાં એણે મોહોટી,

લાંબી લાકડી પકડેલી હતી, ન બીજા હાથ આંખ આડે ધરી, જાણે કોઈ ઘરાક સોંધતા હોય તેમ, આનુબાનુ જોતો હતો. આટલામાં, પાસેથી કોઈ દાસી ચાલી જતી હતી તોણીને જોઈ, નાખપર આંગલી મુકી, જાણે શુપ રહેવા કહેતો હોય તેમ અસારત કરી, જાણે તોણીને પોતાની પાસે તેડી.

દાસી—કેમ ધરડા, તું શું માગેછે?

ફરીઆ—બાઈજી સાહેબ, મારી પાસે નાદર ચીજો વેચવાની છે. ઉંચી સાટીન, રેસમી મખમલ, સુંદર ચેરીંગો, હાથનાં તથા પગનાં જોડાં, ગરમ ગલેબંધ, ખેરાંના અંખોરા, ને મુસાફરીને બરની બીજી ઘણીક ચીજો છે.

દા—પણ, માહરે મુસાફરી કરવી નથી છુટાને હાલ કસાંના ખપ નથી.

ફ.—પણ તમારી સુંદર સેકાણી, ‘લેડી આરબેલા’ને, પોલોર ફાટતાં, ‘ડરહામ’ જવું છેની. તોણીને રસતામાં કામ આવે એવું મારી પાસે ઘણું છે; માટે, તોણીની હજુરમાં તમે મને લઈ જશોતો, તે ઘણી મગન થશે.

દા.—તયાં તને લઈ જાઉં, ધરડા ! તુંએ કેમ જાણીઉં, કે સવારે તે ‘ડરહામ’ જણાર છે? તોણીની હજુરમાં તુંથી જવાશે એવો ખેયાલ તને કાંઈથી આવશે. જા-જા-નીકલ, —માહરે ઘણું કામ છે.

આમ બોલી, દાસી ચાલી જતી હતી, પણ, ફરીઆએ તોણીની પુઠે જઈ, ઘણા કાલાવાલા કરી,

તણીને ઉભી રાખી. તે લગાર ખીજવાઈ ઊભી, “તું કહેછ તોખી શું, ઘરડા!”

ફ.—હું એટલું કહુંછ, કે આટલી વીટી તમે તમારાં સેઠાણી પાસે લઈ જાઓ ન તણીને કહો, કે જે આદમીની આ વીટી છે તે તમને મળવા માગેછ.

દા.—જા, જા, ખુદા; તું કોઈ ઘણો ગાંડો દીસેછ! એ વાત કેમ બને? ‘સર વીલયમ રસલ’ ની સખત મના છે, કે, બાહરનાં કોઈની આદમી સાથે માહુરાં બાંધને વાત કરવા દેવાં નહીં.

ફરીઓ, ગજવાંમાંથી સોનાંની બાંગડીની એક નાદર જોડ કાઢાડી ઊભીઓ, “જે, બાઈ, આ કેવી સુંદર બાંગડી છે! એવી કોઈ દાહડે કોઈએ દીડીબી ન હશે. એ, ‘પોરટુગલ’ ની રાણીએ પોતે ઘણી, પોતાના વજીરની બાનુને ભેટ આપી હશે, તે એ બાનુ, અતરે આવી તે વખતે, મને વેચી ગયુંછે.”

દાસીએ હાંસભરી નજરે એ ડાગીણા જોયા, ન, ‘પોરટુગલ’ ની રાણીની એ બાંગડી તણીને એટલી પસંદ પડી, કે ખુશાલીથી તણીની આંખો ઝલકવા લાગી. તે જાણે ભાવ કરતી હોય તેમ ઊભી, “એ શક, એ ઘણી નાદર છે, ને, અલખતાં ઘણી મોઢીબી હશે?”

“નહીં, નહીં, મોઢી નથી.” ફરીઓ ઊભીઓ, “ને સેહેજમાં તમારા હાથમાં આવી શકશે.”

“માહુરા હાથમાં આવી શકે!” દાસી ઊભી, “ના, ના, એમતો નહીંજ બને.”

ફ.—પણ તમારાં બાઈ સોડે મને લઈ જાઓતા હું તમને એ આપી દઉં.

દા.—નહીં. તે વાત કેમ બને? બાઈ, હુમણાંજ, આ લીડાલીડથી કંટાળી, આરડામાં જઈ, જરા એકાંત ખેડાંછે. એણે, આજ કેટલું થયું, એમજ એકાંત ખેસી, પોતાનાં દુઃખનો બજાવો કરેછ; તાંહાં તને શી રીતે લઈ જવાય?

ફ.—પણ, ત્યારે, આ વીઠી તેણીને દેખડાવો; તેમાં તો કંઈ ખોટું થશે નહીં ની?

દા.—હા, તેમાં કંઈ નહીં. લાવ, એ વીઠી ને બાંગડી મને આપ; હું તાહાર કંઈ કરીશ.

ફરીઆએ બંને ડાગીણ દાસીના હાથમાં મુક્યા; ને દાસી દાડતી મેહલમાં ગઈ.

ઉપલાં પાણાંઓમાં જે ઉમરાવજીનો વારંવાર નામ દેવાયું તેણીની હવે વાંચણારને ઓળખાણ આપવી જોઈએ. એ બાબુ પેટેલા 'જેમસ' રાજની પીતરાઈ બેઠેન, એટલે તેના કાકા 'ચારલ્સ સ્ટુઅર્ટ,' તે 'લેનાંકસ' ના અમીરની બેઠી હતી; જેથી, ઘણાં લોકો ધારતાં, કે રાજ કરતાં એણીનો ગાદી ઉપર વધારે હક્ક હતો. એ બાબુ કોઈ નહીં ને કોઈ દાહડેબી ગાદી ઉપર દાવો કરશે એવું માની, રાજ એણીની સામે હાથ રાખતો હતો. ઇ. સ. ૧૬૦૩ માં "શલ્લેનું ફીતુર" એવાં નામનો, રાજને ગાદી ઉપરથી હાંકી કાઢાડવાની મતલબથી જે બળવો ઉઠ્યો હતો

તમાં, એ બાનુ બીલકલ સામેત્ર ન છતાં, રાજ્યએ એ-
ણીને એ ચાર વરસ કેદ રાખી; પણ પછે, એ કાઠ
સાથ પરણે નહીંતા એણીનો હુકમ એણીની આલા-
દને ઉતરે નહીં એવું વીચારી, એણીએ જનમ મુખી
કુંવારી રહેવું એવા વચન લઇ, તેણે એણીને છોડી
દીધી.

ગરીબ બચારી આરાખેલાને ગાદીએ બેસવાની
બીલકલ હોંસ ન હતી; પણ, 'સર વીલયમ સીમાર'
નામના જવાન ઉમરાવ ઉપર તે ઘણું થયું મોહીત
હતી. આ મોહોખત અરસપરસની હોવાથી, જેવી
'આરાખેલા' બંદીખાનથી છુટો, તેવાંજ, એઓએ છુપી
રીતે લગાણ કરીઆં. આ વાતથી રાજ્યએ રીશે ભરા-
ઇ, એમને કચેરીમાં પકડી મંગાવીઆં, ને, એલગાણ
ગેરકાયદે થયલાં ને રદખાતલ હતાં એવું ઠરાવી, એમ-
ને છુટાં પડવા ફરમાવીઉ; પણ, એઓએ કંઈ માની
ઉં નહીં, ને પોતે લગાણના પવીત્ર ગાંઠથી બેઠાઇ
એકબીજાંનાં જનમનાં સાથે લેખાઇ ચુકાં હતાં, માટે
કાઠબી રાજને, એમને છુટાં પાડવાની સત્તા ન હતી
એમ કહી, તેની સત્તાનો ઇનકાર કીધો. આથી, રાજ્યએ
વધારે રીશે ભરાઇ, 'સર વીલયમ સીમાર' ને 'લન્ડન
ટાવર' માં કેદ કરીઓ, ને 'લેડી આરાખેલા'ને 'સર
વીલયમ રસલ' નામના પોતાના પુરાણા નોકર તથા
વીસવાસુ અમલદારની સંભાળ હેઠળ સોંપી, એ ઉમ-
રાવના મેહેલમાં નજર કેદ રખાવી. 'સર વીલયમ

રસલ' એ બાનુની ઘણી દયા ખાતો હતો; પણ પોતે રાજનો ઘણો વીસવાસુ નોકર હોવાથી, એણીની હીલ-ચાલ ઉપર ખારીકીથી તપાસ રાખતો, ને રાજના હુકમથી એણીને લગાર જરા પણ ઉલટી ચાલવા દેતો નહીં.

એ રીતે, 'સર વીલયમ રસલ' નાં ઘરમાં નજર-કુદ રહેવા પછે, ઉપર ફેરેવા મુજબ, 'લેડી આરા-ઝેલા' ઝોરડામાં એકાંત એસી, પોતાનાં દુઃખનો બળા-પો રહતી હતી તેટલાં, દાસી ઝોરડામાં પેડી.

તે બોલી, “બાઈ, હવે તમે જરા મન મુકી ફરો, ને બળાપો મુકી દો; જુઓ, હું કંઈ પેગામ લાવીછ.”

“પેગામ લાવીછે !” આરાઝેલા ભાંયપરથી ઉંચે જઈ બોલી, “એજ પેગામ લાવીછેની, કે મને ‘ડર-હામ’ હાંકી કાઢાડવાનો પોતાનો આગળો ડર વ બદ-લી, મારો પોતરાઈ, રાજ, મને ગરદન મરાવનાર છે ? ચાલ, જો એમ હોયતો, હુંબી તૈયારજ છું.”

“ના, નહીં; મીઠાં સેડાંણી.” દાસી નરમાશથી બોલી, “કોઈ આદમીએ આ વીટી મારી સોડે મોક-લાવી, તમે નામવર બાનુને ફેરેવડાવીઉંછ ને, જેની એ વીટી છે તે તમને મળવા માગેછ.”

વીટી ઉપર નજર પડતાંજ, ‘આરાઝેલા’ પોકારી, “અરે, એતો મારા નામવર આવંદની વીટી !— ને, હુંએ, લગણને દીવસે, તેની આ વીટી માહરી આંગણીએ છે તે લઈ, બદલી આપી હતી.—કાંહાં છે, કાંહાં છે, એ વીટી આપનાર?”

“તમારા હુકમની વાટ જોતો ખાગના દરવાજા પાસે ઉભેલોછે, બાઈ.” દાસી બોલી.

“તે, જવાન, ખુબસુરત, ને સરવનાં ઝાડ જેવો ડોળદાર છેની?”

“નહીં, બાઈ; ઘરડો, બેડોળ, મોઢોટી દાઢીવાળો, ને કંમરમાંથી વાંકો વળેલો, છેકજ ઘરડો જપ છે.”

“અરે—રે!” આરાબેલા બોલી, “તયારે, માહુર તરસયું મન ઠરશે નહીંજની ! વાર; પણ, તેને આ-વવા દે; કાંક, જે ઇલાણી તેણે મોકલીછે તે એકવાર હુંએ ભાગવેલાં સુખની રૂકત એકજ યાદદાસ્ત છે!”

સેઠાંણીના હુકમ થતાં વારજ, દાસી દોડતી જઈ, ફરીઆને તેણીની હજીરમાં તેડી લાવી. ફરીઆ ઘણા ઘરડો લાગતો હતો તોપણ ઝડપ સમેત ચોરડામાં પેટા. આરાબેલાએ તેનાં મોઢાંઠાંગમી લગાર થોડો વખત તાકીને જોયું, ને પછે ખુશાલી તથા અન્યબીનો પોઝાર મારી, તેને ગળે વળગી પડી.

“સીમાર.—માહુરા વાહાલા.—સહુથી વાહાલા સીમાર!” તે હચકાં ખાતી બોલી, “તમે શી રીતે હ્યાં આવી શક્યા?”

“વાહાલી આરાબેલા, જરા ધીરી પડ.” ફરીઆ પોતાની ખાંધપરથી ગાંસડી ફેંકી દઈ, નહીં ઘરડો કે નહીં નાતવાન, પણ સીધા સરવની મીસાલ તડો ઉભો રહી, બોલીઆ, તેની દાઢી નીકળી પડી, ને તેનાં સુનેરી જીલડાં તેને માથે પેહેરેલી, સફેદ, ખાલ-

ની ટોપી હેઠળથી સરી પડ્યાં. “આ વેશ લઇ હું બંદીખાણમાંથી વઢી આવીઓ, ન કીલ્લા બાહેર આપણા નોકર, ‘શંડની,’ ઘોડો પકડી, દીવાલને આગેથી ઉભો હતો તેની મદદથી, હ્યાંસુધી સલામત આવી પુગો. એજ વીસવાસુ નોકર, દરીએ કીનારે મછવો લઇ, હાલ આપણી વાટ જુએછ; માટે, તુંએ જલદી માહુરી નેડે આવતું નેઇશે, આરાખેલા.” તે હલવે રહી બોલીઓ.

આરાખેલા તેને ગળે લટકી બોલી, “અફસોસ ! મારાથી કેમ છુટી અવાશે ? ‘સર વીલયમ રસલ’ લગ્નજર જરા મને વીહીલો ચુકતો નથી. પણ, તું જતો રહે, સીમૌર; નહીં તો, કોઇ તને હરાન કરશે. અફસોસ ! હજી, જરા વાત કીધી નથી તેટલાં છુટું પડતું પડેછ !”

આમ કહી, ‘આરાખેલા’ ભાંયપર લથડી પડતી હતી તેણીને હાથના ટેકો આપી, ‘સીમૌર’, બોલી-ઓ, “સાંભળ, જો—મારું સાંભળ, ‘આરાખેલા’ ! આ સુંદર દાસી”—(આમ બોલતાં તેણે હીરાનો એક સુંદર હાર દાસીનાં ગળાંમાં પેહેરાવીઓ)—“મારી ખાતરી-છે કે, આપણાં જવું જીવેજનનનું સંપીલું નેકું, જેણે કોઇ દીવસે તેનું નરસ કીધું નથી, તેમના છુટકારાની આડે આવશે નહીં; ને એની મદદથી આપણો બચાવ થશે તો વળી બીજું આપણુ એને ધણુબી આપીશું. જો, તયારે,” (તે પોતાની ગાંસડી-માંથી, મોનાં, ડગલો, ઇજર, ગલેબંધ, ટોપી, બુટ,

કટાર, વગેરે, એક ગરહસથને બરનો તમામ સીન-ગાર કાઢાડી ઝોલીઓ.) “આ કપડાં તું પેહેરી લે, ‘આરાઝેલા,’ એટલે ખુદો ‘રસલ’ વતીક તને ઓળખવાનો નથી. પછે, તું બાગમાં સટી જાણે, ને તાંહાં, લોકોની બીડમાં થોડો વખત બેઝાઈ, બાગનાં બારણાં પાસે ચાલી જાણે. જો, તયારે; અરધા કલાકમાં, તું મને આવી મળજે જો! આપણને કીનારે લઈ જવા સાર, મેં પવનના જેવા તેજ ઊંઘાડા તૈયાર રખાવેલાછે; ખુદા કરશે તો, જલદી, ઘણાં જલદી ! આપણુ ‘ફરાનસ’ જઈ પુગશું.”

દાસીની જાત કારસતાનમાં હુશોઆર હોયછ તેથી, તેમજ પોતાને મળેલાં ઘરોણાંથી લલચાઈ, તથા પોતાની સેડાંણી તરફનાં હેતથી ઉસકેરાઈ, દાસી આ મસલતમાં સામેલ થઈ. તે ઝોલી, “એ ઠીક જોડવાણ છે; એમાં હુંબી, મારાથી બનશે તેટલી મદદ કરીશ.”

પછે, ‘સીમાર’ પોતાની ફેંકી દીધેલી ગાંસડી પાછી બગલમાં મારી, સફેદ બાલની ટોપી સરખી જોડવી, દાઢી સરખી બાંધી, હાથમાં લાકડી લઈ, પાછો વાંકો વાંકો ચાલી, મેહેલમાંથી બાહર નીકળી, બાગના દરવાજા પાસે આવીઓ.

દાસીની મદદથી ‘આરાઝેલા’ એ જલદીજ મરદનો પોશાક પેહેરી લીધો. માથે વાંકી ટોપી મુકી, કંમરમાં કટાર ઝોસી, ને બીહીકથી થથરી રહેલી હાવા છતાં, જેમ તેમ હીંમત રાખી, મેહેલમાંથી બાહર

આવી, બાગમાંની ભીડ વચ્ચે જરા થોળી, બાગનાં બારણાં પાસે સટી ગઈ. છાં, સીમાર, ચરવાદારનો લેબાશ પહેરી, બે ઘોડા લઈ, તૈયાર હતો. હવે ઘોડા ઉપર સવાર થઈ એઓ મારતે ઘોડે દોડવા લાગ્યાં. ઘોડે કટકે એ રીતે જવા પછે, 'આરાબેલા' થાક તથા ધાસતીથી છેકજ નાતવાન થઈ ગઈ, જેથી એમને રસતા વચ્ચેનાં એક પોંચખાણાંમાં કલાકેક વીસામો લેવો પડ્યો.

પછે, 'આરાબેલા' નો જીવ જરા ઠરતાંવારજ, એઓ, પાછાં ઘોડે બેઠાં ને મારતે ઘોડે કીનારે આવી પોહાંતાં. માઠાં ભાયજો, પવન કીનારા ભણી કુંકતો હતો; પણ તે છતાં, મછવા વાળાઓને બેવડું દામ આપવા ફેહેવાથી, તેઓએ મછવો હંકારીઓ.

પવન મોહોઈં સામેના હોવાથી, બેવડાં જોરે હલે. સાં મારવા છતાં, મછવો, ધીમે, આસતે, દરીઆના મોન્ન વટાવવા લાગો. એ રીતે, મોહોટી મુશકેલે એઓ 'એવેસેન્ડ' બંદરે આવી પોહાંતાં, પણ, છાં, વળી, કમનસીબ જોગે માત્રમ પચું, કે જે ફરેંચ વાહાણુ એમને 'ક્યાલે' ખાતે લઈ જનાર હતું તે 'લી' બંદરે જઈ, સારા પવન માટે ખોટી હતું. હવે જે ઢીળ થાય તે કેમ ખમાય? સીમારે મછવા વાળાઓના ઘણા કાલાવાલા કરી તેમને ઘણા સમજાવીઆ; ને, 'લી' બંદરે મછવો હંકારવા થકી મોહોટું ઇનામ આપવા કહ્યું; પણ, ફેટલોક વખત સુધી કંઈ વળીઉં

નહીં. તોળી, શેવટે, તમાણું દામ, તથા સો 'પાઉ-
ન્ડ'નું ઇનામ આપવા કેહેવાથી, કલાકેકનો વીસામો
લઈ, એઓ મછવો હંકારવા તૈયાર થયા. ને થોડા વખ-
તમાં એમને 'લી' બંદરનાં બારાંમાં લાવી, જે વાહા-
ણમાં એઓ 'ફ્રાનસ' જનાર હતાં તેપર સલામત
ઉતારીયાં.

- "મીઠી આરાખેલા !" સીમૉર તોળીને છાતીસે
દાખી ળોલીઓ, "અંતે આપણુ સંધી આફતો ટાળી
ચુકાંછ ! શું તે નાતરસ, ખુની, જીલુમગારો જાણતા
ન હશે, કે એક બીજાની પાકીજે મોહોબતમાં જોડાયલું
સંપીલું જોડું મોહોત વતરોગે કસાંથી છુટું પડતું નથી?"

'આરાખેલા'એ ધાસતી તથા ખુશાલીથી છેકજ
થાકી જઈ 'સીમૉર' ની છાતીપર માથું નાખી દીધું-
એ બાનુ ઘણી થાકી ગયલી છતાં, રસતા વચ્ચેની
દોડા દોડમાં એણીથી જેમતેમ ટકી રહેવાયું હતું ;
પણ, હવે, સંધી ધાસતી દુર થવા પછે, એણીથી ટકી
શકાયું નહીં, જેથી, એ વાહાણની 'ક્યાબીન' માં ગઈ,
ને ત્યાં, મીઠી, ભર ઉંઘના ગલબમાં, પોતાની સંકટ
તથા મુસીબતો ભૂલી જઈ, એણીએ આરામ કોધો.

વાહાણનો કપતાન 'સીમૉર' નો ખેરખાં હોવાથી,
મોહોડાં સામેના પવનને લીધે ખલાશીઓએ વાહાણ
હંકારવા ના પાડ્યું તે છતાં, તેણે જે એક કલાકને
આશરે વાહાણ ચલાવીઉં. આટલામાં, સીમૉર, જેનું
હૃદય તેને સોસેલી ધાસતી તથા ફીકરને લીધે બીજા.

ઓ કરતાં વધારે એકસ થયલું હતું, તેણે ફરથી એક મોહોટું લડાઇનું કોતીઉં એમની પુઠે આવતું જોયું, ન તે કપતાનને દખ્ખડાવી, તેનો હાથ પકડી, એ ઘભરાટથી બોલીઓ, “હી લાઇની” સરવે સડ ચઢાવો ! એ લડાઇનું કોતયું જોસમાં આપણી પુઠે આવેછ—માઠે, જલદી આપણને પકડી પાડશે !”

‘હી લાઇની’એ પાછું ફરી જોયું તો, સીમૌરે જે ધાસતી આપી હતી તે એનાં મનમાં કાયમ થઇ. એ બોલીઓ “જોઈએ વાર, આપણું વાહાણ વધારે દોડાવી જોઈએ; ન તેથી કંઈ નહીં વળેતો—આપણો આધાર આપણી તોપો ઉપરજ રહેશે.”

પણ, વધારેતો પુઠે આવેલું કોતયું દોડતું હતું, જથી તેણે એમને જલદીજ પકડી પાડ્યા. પાસે આવતાં વાર ‘સર વીલયમ રસલ’ કોતયાંપર ઉભો થઇ પોકારોઓ—“લેડી આરાબેલા સ્ટુઅરટ’ તથા ‘વીલયમ સીમૌર’ ને હમને આપી દા, નહીંતો, હમો તમારું વાહાણ દુબાડીશું !”

એના જવાબમાં ફરેંચ વાહાણે “બુમ” — “બુમ” — “બુમ !” કરી તોપો ફોડી; પણ ઇંગરેજ કોતયાંએ એથી બેવડો મારો પાછો વાળી, એમના કેટલાક ખલાસીઓને ઠાર કીધા. પછે, હાથમાં નાગી તલવારો લઈ ઇંગરેજો વાહાણમાં કુદી પડ્યા, ને ફરેંચો વચ્ચે જબરી માર-માર ને કાપ-કાપ ચલાવી. આરાબેલા ઘાલરી થઇ ‘ડયાબીન’ માંથી દોડી આવી; પણ, તેટ-

લાં, 'સીમાર' દુશમન સામે લડતાં, તલવારોના જખ-
મોથી વીધાઈ એણીની નજર સામે મારીઓ ગયો,
અને એ દુઃખ તથા ઘભરાટની એક ખેદકારક ચીચયારી
પાડી, તેનાં મડદાંપર દુટ્ટી પડી, એમુધ થઈ ગઈ.

આ દુઃખકારક વારતાનું શેવટ દુકમાંજ લાવી
શકાશે. આરાજેલા એમુધીમાંથી પાછી દુશીઆર થઈ
ખરી, ને એના હેવાની ખસલતના દુશમનોએ એણી-
ને 'લનડન' ના કીલામાં કેદ વતીક કીધી; પણ, એ
જ વખતથી એણીની અકલ ગુમ થઈ ! એવી હાલ-
તમાં, દીવાણુપણાના શોહોર બકોરથી, એણીએ આર
વરશ પોતાનું કેદખાણું ગળવયું; પણ, અંતે એ-
ધોરમાં દટાઈ; ને કોઈ તો વળી એવું કહેછે કે એના
પીતરાઈ,રાજાએ,એણીને ઝેર દેવડાવી મારી નાખાવી.

ભુંડી રાણીના ભોગ !

વીલાયતની તવારીખના અલીઆસીઆએ 'લેડી
કયાથરીન ગ્રે' નું નામ સાંભળીઉં હશે. એ બાનુ,
કમનસીબ 'લેડી જેન,' જેણીને રાણી 'મેરી' નાં
રાજ્યમાં ગરદન મારવામાં આવી હતી, તેણીની ઘણી
જેહેનોમાંની જીવતી રહેલી એક પુરી જેહેન હતી. એ
બાનુ વખતે તખ્ત ઉપર દાવો કરશે એવી ધાસતી-
થી, રાણી એલોઝબેથે એણીને પોતાની સાહેલી દા-
ખલ, પોતાની નજર સામે, નજર કેદની પેઠે રાખી
હતી.

એ બાનુ ખરીજ નીરદોશ હતી; પણ એણીને વાંક એટલોજ હતો કે એનામાં શરીરની તેમજ મનની શોભા રાણી કરતાં વધારે હતી; બીજા વાંક એ થયો ને, જે જવાન, ખુબસુરત ઉમરાવ પર રાણી મોહીત હતી તે એ બાનુ ઉપર મોહીત પડ્યો, ને એ-એ રાણીનો હૃદયે લગણ કરોઆં ! હવે શું પુછવું પડે ? — વીલાયતનાં આગળાં રાજા રાણીઆ કંઈ થોડાં આપખુદ હતાં, કે કોઈબો તેમની મરજી તોડવાની હીંમત ચલાવે ! રાણીએ પેહેલાં તો આ સંપોલાં જોડાંને એક બીજાંથી છુટાં પડવા કરમાવીઉં ; પણ એમ જ્યારે થઈ શક્યું નહીં, ત્યારે, એણીએ એમને મેહેલની નીચેનાં બે જુદાંજુદાં ભાવરાંમાં બંધ કરાવી; 'સર એડવરડ વોરનર' ને એમને ચોકીબાન કરાવીઆ.

બંને દુઃખીઆરાં બંધવાં તરફથી હવે એ અમલદારના દરરોજ કાલાવાલા થવા લાગ્યા, કે તેણે એમને એક બીજાંસે મળવા દેવાં. પણ રાણીને! હુકમ તોડવાની કોણથી હીંમત થાય ? સર એડવરડે કેટલુંક સુધી એમની ચારજ નામનજુર રાખી; પણ અંતે એમની ઉપરાસાપરીની કાકજુદીથી એનું મન પોગલીઉં. એક દીવસે નવરો વખત જોઈ, એ 'કયાથરીન' ના ખાવીંદને તેણીની હજુરમાં લઈ આવીઆ.

આટલામાં, 'કયાથરીન' નાં ભાંયરાંમાં આવવાનું, રાણીનું એકાએક મન થઈ આવીઉં ! 'સર એડવરડ

વારનરે' ફગલાઈ જઈ, માથાંથી પગવેર ફૂલ, તરેહ-
વાર બાહ્યાનાં કાઢાડ્યાં; પણ કંઈ વળોડું નહીં. રાણી
કોપાયમાન થઈ, એકલીજ ભાંયરાં પાસે દોડી ગઈ.
સર એડવરડે પુડે દોડી જઈ, ધુજતા ધુજતાએ સાં-
કળો ખસાડી બારણું ઉઘાડ્યું, ને થર થર કાંપતા
રાણીના પગપાસ પડ્યો. જે ઉમરાવપર પોતે ચીત
ગોઠવેલું તેની ગોદમાં ફરી એકવાર 'કયાથરીન' ને
જોઈ, રાણી દીવાની જેવી થઈ ગઈ, ને, પેહરાગી-
રો તથા નોકર ચાકરો, ગડબડ સાંભળી, ભાંયરાંમાં
દોડી આવીઆ હતા તેમને ફમાવીડું, કે એ ઉમ-
રાવને તેની તે ઘડીએ ગરદન મારે ! એકગમથી સીપા-
ઈએ આ હુકમ બજાવવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા, ને
બીજીગમથી ખચારી કમનસીબ 'કયાથરીન' રાણીના
પગ પાસ પડી, માફી માગવા, તથા પોતાના બીન-
તકસીર ખાવોદનો છવ ઉગારવાના કાલાવાલા કરવા
લાગી. પણ, રાણીનું કઠોર મન પીગત્રીડું નહીં—
તોણીએ એને ઠોકર મારી ઉડારી મેલી !

'કયાથરીન' દીવાની જેવી જમીનપરથી ઉડી ઉભી
થઈ; રાણીએ ઠોકર મારતાં જે ઓણ કહ્યા તે એણી-
એ સાંભળીઆ હતા—

“દુર થા—ભુંડી ચોરત ! તું નહીંતો હું, છવે
જયાવીના—કબી એ બનચવાનો નથી !”

“તું નહીંતો હું છવે જઈએ !” એ થરથર ફૂલ
પોકારો, “જો તયારે તો આવે એમ !” એ પરમાણુ

ખોલી, જોરથી એક ઝટકો મારી, 'સર એડવરડ' ની કંમરમાંથી કટાર ખેંચી લઇ, એ રાણી સામે દોડી આવી.

“ફીતુર!” “ફીતુર!” “બંડ!” “બંડ!” ના પોકારોથી મેહેલ ગાજ રહ્યો. ને ઘાબરા થયલા પેદરાગીરો એણીના હાથમાંથી કટાર છીનવી લીધે તે આગમજ તો, એણીએ પોતાનાં જીગરમાં તે આરપાર ચલાવી દીધી! ને રાણીના પગ પાસે ફટી પડી, તડફડતી તડફડતી બડબડી, “જો—તપારે—તાહુરો વચન પાલનું, એ રાણી! હું તો હવે વંચ જીવીશ નહીં—પણ મારા ખાવંદનો જીવ ઉગારને!”

આ મરતી વખતની અરજ કોણથી ના પડાય?—રાણીએ ઘણી પસેમાન થઇ, ઘણો પસતાવો કરી, એ અરજ કબુલ રાખી—ને, એ નેકજત બાતુ, તોણીને આશીરવાદ દેતી, પોતાના માફી પામેલા ખાવીંદની ગોદમાં મરાણ પામી!!

ભાગ ૧ લો સમાપ્ત.

૬ મુકુ હે કા ચા ત.
 ભાગ બીજો.

પરચુરણ વારતાઓ, નાટકો તથા રમુજ
 નકલીઆતો.

જમરૂદ્ધે હેકાયાત;
ભાગ બીજા.

ચાર નહીં પણ શાહ ચાર !

‘શ્રાનસ’ ના બાદશાહી મેહેલની ખાનગી નાટક-શાળામાં, રાણીના ખાનગી ‘બૉક્સ’ ની સામે, એક સાંજે, કોઈ માતખર નાણાંવટીની સ્ત્રી કીંમતી હીરા મોતીનું ઘરેણું પેહેરી બેઠી હશે તોણીને હાથે બે ઘણી નાદર હીરાની પોહોંચી હતી. આ પોહોંચીઓ રાણીની નજરે પાડવાની મતલબથી તે વારંવાર પોતાના હાથ ઉંચા નીચા કરતી, તથા એવી બીજી કોશિશ કરતી. અંતે, રાણીની નજર એ પોહોંચીઓ ઉપર પડી, ને તોણીનું ધીઆન લગાર થોડો વખત એમના ઉપર રહ્યું; જેથી નાણાંવટીની સ્ત્રી બહુ મગન થઈ. આટલામાં, કોઈ લપકાદાર પોશાક પેહેરેલા શખસે તોણીના ‘બૉક્સ’ નું બારણું ઠોક્યું, ને તે ઉઘડતાંજ, રાણીની તરફથી અરજ કીધી, કે તોણીની નાદર પોહોંચીઓ, જે જોઈ તમામ નાટકશાળા હેરત રહી હતી, તે માહેલી એક તોણીએ મેહેરબાની કરી રાણીને જોવા આપવી. એ સાંભળી, પુરીજ ખુશ થઈ નાણાંવટીની સ્ત્રીએ પોતાને હાથેથી પોહોંચી ઉતારી આપી. પણ, ખરેખર એ પોહોંચી કંઈ રાણીએ મંગાવી ન હતી; એતો કોઈ ચંચલ ચારે એણીનો હીલચાલ બારીકીથી તપાસી, તથા રાણીને પોતાની પોહોંચીઓ દખડાવવાની એણીની હાંસ પારખી કાઢી, રાણીને નામે તે

માગી લીધી હતી. આ ઠગાઇ, અલખતાં, તુરતજ, પોલીસમાં નોંધાવવામાં આવી.

બીજી સવારે, નાસતાની વખતે, નાણાંવટીની સ્ત્રીને પોલીસ કમીશનરનું કાગળ મળીલું, કે તેણીની પોહોંચી ઠગાઇથી લઇ જણાર ચોર પોહોંચી સુધાં સપડાયો હતો; માટે, તેની કનેથી મળી આવેલી પોહોંચી જોખખવા થકી, તેણીએ તે કાગળ લાવનાર અમલદારોને તેની જોડીની બીજી પોહોંચી આપવી, અથવા નહીંતા, પોતે અદાલતમાં આવી તે દખલાવવી. નાણાંવટીની સ્ત્રીએ પોતે જાતે જવા કરતાં પોલીસ અમલદારોનેજ હાથે બીજી પોહોંચી મોકલવાનું દુરસ્ત ધારી, તેની સંભાળ લેવાની તેમને ઘણી તાકીદ કરી, પોતાની બીજી પોહોંચી ઉતારી આપી ; પણ, કલાક બે કલાકમાંજ તેણીની ખાતરી થઇ, કે તેણીની બીજી પોહોંચી પણ હાથથી ગઈ હતી. જે ચોરે નાટકશાળા મધે ઠાગો કરી એક પોહોંચી મેલવી હતી તેણેજ, બીજી પણ, એ રીતે, ઠગાઇથી હાથ કરી લીધી હતી !

‘શ્રીટંત્રજેરલડ’ નું કુટુંબ.

આ નામથી સરવે વાંચાણાઓ વાકેફ છે. એ ‘આયરલેંડ’ નાં ઘણાં નામીયાં કુટુંબનું નામ છે. એ વંશમાંના ‘લીનસટર’ નો અમીર, છેક ‘આયરલેંડ’ નો રાજા ‘પ્રાયન બોર’, જેણે નવમી સદીમાં પોતાના દેશનો ‘ડેન્સ’ લોકો સામે બળાતવારોથી બચાવ કીધો હતા, તેની આલાદથી ઉતરેલો ગણાય છે. આ અમીરને છ છોકરી પાછળ ફક્ત એક જ છોકરો હોવાથી, એના ઉપર વંસની હસતીની સંધી આશા હતી. અમીરે એક આરાંગ-ઉદેગ વાંદરો પાલેલો હતો, જેનો છોકરાને ઘણો પડોસ હતો.

અમીરનો કીલ્લો, દેશના અસલી રેવાજ મુજબ, લોકડાંનો બાંધેલો હતો તેમાં એક દાહાડે આગ સળગી, ને આસપાસના ઐકુત વગેરે લોકોએ પોતાના માનીતા મુરખી તરફથી ઘણી મેહેનત લેવા છતાં, લગલગ આખા કીલ્લાનો નાશ થયો.

અમીરે ખુદા ઉપર શુકર કીધા કે “વાર, કંઈ નહીંતો મારી બાયડી તથા છોકરો સલામત છે.”

પણ, જ્યારે તેને જાણાવવામાં આવીતું, કે તેઓ કેથે મળતાં ન હતાં ત્યારે તેનાં દુઃખનોશો શુમાર ! ભયંકાર આગનાં ભડકાં તથા ગુંગળાવી નાખનાર ધુ-

માંડા વચ્ચેથી, તે પોતાના વાહાલા છોકરાના ઝોર-
ડા ભણી દોડ્યો, જ્યાં તેનાં ખાલી પાળણું પાસેથી
તેની માતા જમીન ઉપર ઊંચકી પડેલી મળી આવી;
ને એણીને ઉંચકી બાહર લઈ જતાં વારજ, છાપડું
ટુટી પડ્યું. હવે, છોકરાને કોણ ઉંચકી ગયું હશે?

એ વાત કોઈ બાણતું ન હતું, જેથી તે કમન-
સીબ બાપનું દુઃખ ઘણું વધ્યું. આટલામાં, સંધ્યા
લોકોનું ધીઆન કીણાનો થોડોક ભાગ આગમાંથી
બાતલ રહ્યો હતો તે તરફ ઝેંચાયું. ત્યાં, વાંદરો છોક-
રાને હાથમાં લઈ ખેડો હતો ! જેવા મેલે, આગનું
ભડકું ઉડતાં વારજ, તે ચંચલ પ્રાણી પોતાના માની-
તાને પાળણાંમાંથી એ સલામતીની જગા ઉપર ઉંચ-
કી ગયું હતું. વાંદરો જલદીજ છોકરાને સંભાળથી
હાથમાં લઈ નીચે ઉતરીઓ, ને છોકરો, પોતાના ર-
માડનારના ખેડોળ દેખાવની કંઈબી પરવા ન કરતાં,
હસવા લાગો !

આ વખતથી 'ફીટબ્જેરલડ' કુટુંબે પોતાનાં બીજાં
ચીત્તો વચ્ચે વાંદરો ઉમેરીઓ.

પાપી પાપે મુઝ્યા.

“પાપી પાપે પડે” ને “પુન કબી ઢંકાતું નથી” એ સાધરણ કહેવતો, આપણુ ઘણીવાર સાંભળીએ તથા બોલીએ છીએ; મગર, નીચલી જેવી હકીકતો સાંભળવાથી એમનાં ખરાપણાંનો ખયાલ આપણને પુરતી રીતે આવેછે.

‘હટન’ નામના કોઈ શખસને, ઇ. સ. ૧૮૧૫ ના સાલમાં, ‘પારીસ’ નાં એક જુગારખાનાંમાંથી, પુન કરવાના શક ઉપરથી પકડવામાં આવીઆ હતા. એવું બનીઉં હતું જે, એ વાતનો થોડા દીવસ અગાઉ, રાત ને વખતે, પેહરાગીરોને, શહેરના જુદા જુદા ભાગો ઉપરથી, ચાર જુદી જુદી ગાંસડીઓ મળી આવી હતી. એમાંની એકમાં, કોઈ માણસનું માથું, બીજામાં તેનું શરીર, ત્રીજામાં તેની જાંગ, ને ચોથીમાં તેના હાથ પગ હતા. દાંતનો વચ્ચે મજબુત પકડેલો, માણસનાં માસનો કકડો હતો. એ ઉપરથી, એવું માલમ પડતું જે, એ કકડો, પુનીની સામે થતી વખતે, મરનારે તેનાં આંગપરથી કરડી લીધો હશે.

એ ચાર ગાંસડીમાંનાં આદમીના જુદાજુદા ભાગો એકઠા કરી, તેમને ખરાખર જોઠવી, શહેરની એક જ. હેર જગ્યા ઉપર લોકોને દેખડાવવા થકી મુકવામાં આવીઆ. પુન ઘણી અન્યથા રીતે બનેલું હોવા-

થી, ઘણાં લોકો એ જોવા આવી આં; તે છતાં, ઘણા દીવસ સુધી, ખુનીનો પતો મળીઓ નહોં. અંતે, એ લાસ જ્યારે તદન કોહી જવા આવી, ત્યારે એને દફનાવી, એના બરાબર આકાર કોતરી, લોકોનાં જોવા માટે મુકવામાં આવીઓ. આ વખતે, 'હટન' જુગારખાનાંમાં જુગાર રમતો હતો. રમતાં રમતાં તે દારૂ પાણુ ઘણા પીતો હતો. અંતે, દારૂ મગજે ચઢ્યો, ને જરા એક ચાકરે દારૂ લાવવાની ખોટી કીધી એટલે તેણે રીશે ભરાઈ, દારૂ પી, તેના ઉપર 'ગ્લાસ' છુટું ફેંક્યું. ગ્લાસતો ચાકરને વાગવા વીના ભાંગી ગયું, પાણુ તેના એક કકડો, 'હટન' ના ડગલા હેઠળથી તેના પોહિં-આમાં પેસી ગયો. જુગારીઓએ જખમ જોવા માગી-ઓ તો 'હટન' તે દખલદાર નહોં, ને જરા વધારે ખો-હાસ કરવાથી, તેણે પોતાના ડગલાની બાંહે નીચો કરી, પોતાના પોહિંયા ઉપર મજબુત દાબી રાખી. આથી, જુગારખાનાંમાં લગાર ગડબડ થઈ, ને પાંચ પચીસ લોક બારણાં પાસે એકઠાં થયાં. એમનામાંનાં એકાદ બે જણે જખરદસ્તીથી બાંહે ઉંચે ચઢાવી જોતાં પોહિંયા ઉપર ઉંડો ઘા માલમ પરચો. જેમાંનું માસ કરડી કાઢેલું હોય તેવું લાગતું. લોકોએ પેલી લાસ જોડે તેનાં દાંતમાં પકડેલું માસ જોયું હતું, જેથી તેમને લાગ્યું કે તે માસ 'હટન'નાંજ અંગમાંનું હોયું જોઈએ. હવે શું પુછ્યું પડે? સીપાઈઓનાં ટોળે ટોળાં 'હટન' ઉપર દુટ્ટી પડ્યાં, ને તેઓ તેમજ લોકો

તને ઘસડતાં ફાટવાલ પાસે લઈ ગયાં. થોડીક રીક-
જક કરી, પાંચ પચીસ ઢોલ છઠ્ઠક ઝીલતાંજ, તેણે
પોતાનો ગુનાહ કબુલ કીધો. તે ઝોલીઓ—

“હું અગાઉ ‘સેડન’ શેહેરમાં હતો ત્યારે મારી પાસે
“કાંઈ પણ નાંચું નહીં હોવાથી હું ‘પારીસ’ શેહેરમાં
“આવીઓ. મારા ભાઈ પાસે ઘણું નાંચું છે એવું મને
“અપર હોવાથી, હું ‘પારીસ’ આવીઓ તેવાજ, તેનું ધર
“જે શેહેરના એક એકાંત ભાગમાં હતું, ત્યાં હું ગયો. આ
“વખતે, રાતે આશરે આઠનો અમલ હતો. ચાકરોની
“નજર ચોરવો ધરમાં દાખલ થઈ, હું તેનાં ચોરડામાં
“પેઠા તો ત્યાં તે ઉંઘતો હતો. મેં તુરતજ તેને મારી
“નાખવાનું કામ શીર કીધું. પણ, તેટલાં, તે જાગી ઉઠી
“પોતાનો બચાવ કરવા લાગો; મગર, તે ઘણો નાકુ-
“અત હોવાથી, આખરે હું ફાવીઓ. હમારી વચ્ચે
“અથડા અથડી ચાલી હતી તેટલાં તેનું કંઈ નહીં વ-
“ળવાથી, તેણે, રીશના મારીઓએ, મારા પોહાંચા ઉપર
“નાં માસનો કડડો કરડી લીધો હતો. તે મરી જવા
“પછે મેં તેની લાસના કકડા કરી, તેમને જુદી જુદી
“ગાંસડીઓમાં લપેટી, શેહેરના જુદા જુદા ભાગો પર
“ફેંકી દીધા. ”

આ કરપીણ ખુનીને, અલખતાં ફાંસીની સજા મળી
હતી.

સતની કૃતેહ સતપર.

નાટક.—પાંચ અંકી—અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો—અમીર સીફરેડીના મેહેલના એક
સીનગારેલો ઓરડો.

(મેડીવડાની સખી ટાંગેલીએ તેની સામે
અમીર ગુઠણપર પડેલાએ.)

અમીર.—નેક, તું, ઓ મારી મોહોરદાર! જીવતાં
જે નચીંતે ખેસવા પામી નહીં, મગર, મુઆ પછે, જે
ખેહસ્તમાં ફરેશતાઓ વચ્ચે જઈ ખેડીછે, તે વાહાલી
સૂની યાદગારીના, ઓ તું ચીતાર! તને આ મારાં પ-
સતાવો કરતાં આંસુ, ને દુઃખી દીલના કકલાટથી, હું-
ભજું છું! પાપીઆને પસતાવાથી, અને ગુનેહગારોને
તાજશથી, જે કબીબી માફી મળતી હોય, તો, મુજ
ઉપરનો તારો ખેહદ પીઆર, જે તું ઉપર ગુજરેલા
મોહોટામાં મોહોટા સીતમથી પણ વધારે હતો, તે
પીઆરને ખાતર, ઓ તું નીરઅપરાધીપણાંના ફ-
રેશતા! તું મારાં પાપોની મને માફી અપાવ, અને,
અગર તેમ નહીં બને તો, તેમને માટે થતી સજામાં
ઘટાડો કરાવ! (ઉઠેછે.)

(સાધમન પેહેરાગીર આવેછે.)

.....કેમ આવવું પડ્યું તને?

સાધમન.—ખુદાવંદે મારગરી ડોસીના હેવાલ તો સાંભળીઓ હશેજ?

અ.—કંઈ મારગરી? મેદાનવચ્ચે પેલી ઘરડી સ્ત્રી રહેછે તેજની?

સાધમન.—હા, સાહેબ, તેજ. ગામડાંમાંતો સંધાં એમજ માનેછે કે તે એક જાદુગરની છે, કે તે ખેતરો બાળી ભસમ કરેછે, ને ઢોરો વચ્ચે મરકી આણેછે. કે છેલ્લો સુક્રો કાળ જે પડ્યો હતો તે તેનાં જાદુથી પડ્યો હતો, અને તે પછે જે રેલ આવી હતી તે તેણીની તદબીરથી આવી હતી.—

અ.—પણ, એ સંધી ભાંજઘડ સાથ મારે શું કરવુંછે?

સા.—તે હું કહું છુંની, સાહેબ. લોકોની અરજ છે કે તેણીને આપની હજીરમાં ઘસડી મંગાવવી, અને, આપણાં દેશના કાયદા પરમાણુ તેણીની તપાસ કરી, અગર તે ગુનેહગાર ઠરેતો તેણીને બાળી ભસમ કરવી.

અ.—ઠીક છે.—બીજું કંઈ?

સા.—બીજું તો સાહેબ, ખુદ તમારે લગતું કંઈ કહેવુંછે. ખુદાવંદને ખબરતો હશે, કે આપણા નામ વર બાદશાહના કાનુન મુજબ, રાતે આઠ કલાકે, મારાં ઘંટના ઠોકા પડતાંજ, સરવે કોઈએ દીવા બુજવી નાખવા.

અ.—(અધીરાધથી) અને એજ વાત તું મારે લગતી કહેછેની—ખેવકુફ, બકબકખોર?

સા.—અરે નહીં રે, સાહેબ; આજ કેટલીક રાત થઈ, પેહરા ઉપર ફરતાં ઘંટના ઠોકા પડવા પછેખી, મેહેલના ડાખા પુરજમાં ઝાંખી જેવી રોશની નજર પડેછે—ને, એ ઉપરાંત, આદમીના અવાજ સંભળાયછે.

અ.—રોશની નજર પડેછે,—ને અવાજ સંભળાયછે—બુદા? તને સ્વપ્નનું આવનું હશે—એવકુર, તો ખાલી છે.

સા.—ખાલી હોય કે ભરેલો હોય—મગર, મેં તો જે જોયું તથા સાંભળીઉં તે તમને કહી, મારી ફરજ બજાવીછે. (જાયછે)

અ.—કેવી અજાયબ વાત ! ડાખા પુરજમાં રોશની—ને ત્યાં આદમીના અવાજ ! (વીચાર કરેછે.) હા ! એમ હશે શું ? સીજસમંડ, એ સીજસમંડ ! અગર મારા હુકમની વીરધ—જોઈ દઈ તારી અક્કલ ને સુધ—બુદી મારો અમીરી દરજ્જે—વીસરી મારો ખાશ મરતજો—એક હલકાં કુળના નીચ સાથ—લેતી હોય, તું છુપી મોલાકાત—તો હોજે, તું પર, હજરો ફીટકાર—હૈર ને લીઆનત હજરો હજર ! (જાયછે)

પ્રવેશ બીજો.

(અમીરનો, પુરજમાંના ઓરડો, જ્યાં એડવીન ને સીજસમંડ નજર પડેછે.)

સીજસમંડ—એમ વધારે ના મને લલચાવ, વા. હાલા; આજ રાતે આપણ છુટા પડવાં જોઈએ—ને, હંમેશ સુધી છુટાં રહેવાં જોઈએ.

એડવીન.—નહીં, એમ નહીં ! ‘કથખરટ’ ના મઠના ભલો ધરમગુરૂ મારો ઝિરખાં છે, તેની મદદથી લગણ કરી આપણ હંમેશ સુધી જોડાઈ રહીએ.

સી.—ના, નહીં; મારો પીતા કદી એ વાત બનવા દશે નહીં.

એ.—હા, તે હું જાણું છું; પહેલાં તે જરા રીશે ભરાશે; પણ, વખત જતાં, તેનાં ફરજદ ઉપરનો તેનો પીઆર તેના ગુસ્સો સમાવશે. જોલ ત્યારે, વાહાલી.

સી.—મારે કંઈ જોલવું નથી.

એ.—નહીં, વાહાલી, એમ તું કહેતી ના. આ તારી સોતારા જેવી આંખોમાં દીપતો મીઠાસ, જે તારે મોઢેના ઇનકારને હસી કાઢે છે, તે મને કહે છે, કે તું મારી થવા ઇચ્છે છે. વળી, આ તારા પરવાજાં જેવા હોટોનું લથરવું એ વીશેની વધુ શાખીતી આપે છે. ત્યારે, કાં તું નાહેક મુજને સેતાવે છે, વાહાલી ?

સી.—પણ, હું કહું છું ની, એડવીન, કે મારી મર-
જ ઉપર મારો એખતીઆર નથી.

એ.—નહીં, જનમંદ; હરગીજ તું એ રવેશ મુજને ટવળાવીશ ના. જો નેકજત બાનુ, મને માલમ નથી પડતું કે કયા જોખી બનાવથી મારું તન અને મન તારી મોહોબતના પેચમાં સીકરાઈ રહ્યું છે, અને કયા મોજબથી મારા જીવ અને જીંદગી કરતાંબી તું મુજને વાહાલી થઈ પડી છે. પણ, જાણ, જો નેક-
જત બાનુ ! જાણ, જો વાહાલી સોજસમંડ ! કે

અગર આએ ઘડીએ તું મારી સંગાતે પરણવાનો વચન નહીં આપશે, મારા હાલ ઉપર રહેમ નહીં લાવશે, મારાં દુઃખી દીલના કકલાટ ઉપર નીગાહ નહીં પોહિંચાડશે, તો અબઘડી ખંજર ખેંચી મારું જીગર વીંધી નાખીશ !

સી.—અફસોસ !

એ.—વાહાલી સીજસમંડ, હજીખી તું સમજ; અગર નહીં તો કસમ છે કુલે આકાશી ફરેશતાઓના—કસમ છે મારાં જીવ અને જીંદગીના, —આએ ઘડીએ તારા પગતળેની જમીન મારાં મોહિતનું બીછાનું થઈ પડશે ! મોહિત—અને ફક્ત મોહિતજ આપણને જીદાં પાડશે !

સી.—અગર એવુંજ છે તો, લે, આએ મારો દસ્ત, આજની રાતે હું તારી થઈશ.

એ.—તયારે આજની રાતે કથબરટના મઠમાં પધારજે, વાહાલી—

સી.—અરે-રે ! જો, જો, કોઈ આવેછે.

એ.—પણ, તું આવવા ભુલશે નહીં ની ?

સી.—જા, જા, વહેલો; હું નહીં આવીતા મને મુએલી સમજજે ! (એડીન જાયજે.)

[અમીર સીફરેડી આવેછે.]

અ.—સીજસમંડ ! શું કરેછે, હ્યાં તું ?

સી.—બાવાજી—

અ.—બોલ, જલદી; ઘભરાયછે શેની ?

સી.—હું છાં આવીતી—

અ.—એડવીનને મળવા ખાતર?

સી.—(ઘભરાઇને) ઓ, તમે જાણો છો!

અ.—હા, હું જાણું છું; આજ ફેટલીક રાતથી આ બુરજ પર રોશની નજર પડે છે, ને અવાજે સંભળાય છે—અને તેખી વળી આડનેા ઘંટ વાગવા પછે!

સી.—તે રોશની હું લાવી હતી, બાવા.

અ.—ને અવાજ?

સી.—મારો, ને એડવીનનો—

અ.—પણ, મેં તને મના કરી હતી ની?

સી.—મના કરી હતી, બાવા; પણ, ઘણી મોડેથી. બચપણથીજ તમેએ હમને સાથે બેઠાના દીધાં; હમે સાથે રહ્યાં, સાથે ઉઠેરીઆં, ને નાહાનપણમાં જ પરોટાયાં,—ને શીરમાં, જે વાતનો તમેએ અટકાવ કરીઓ નહીં, તેનો હવે તમે ઇનકાર કરો છો એ કેમ બને, બાવા?

અ.—તારી હોરમતની તને દાજ હોય, તો સેહેજમાં બને.

સી.—નહીં, નહીં, પીતાજી; તમેએ મને હયાતી બખશી, ને હહાપણથી તે મુધારી; દીધી વીઘા ને વીવેકે તે વધારી; મોટું થયું તમારું હેસાન, ને એહક થયે આભાર; મગર—

અ.—મગર, એડવીનને તો તુંએ જુલી જવો જોઇશે.

સી.—નહી, પીતાજી; નાહાનપણમાં તમોએ હમને જુદાં પાડ્યાં નહીં, તયારે, હવે, મોટપણે શી રવેશ હમો જુદાં પડીશું? તયારેતો, તેના સદગુણો તમોએ વખાણ્યા, ને તેની મુક્તીશીની વાતથી મારી આંખોમાં આવેલાં આંસુ પોતાને હાથે લુછ્યાં.

અ.—પણ, એ સંધું હવે તું બુઝી જા, બેટી; અને, હુલડાઈ ભરેલા એ તારા વીચાર મનમાંથી દુર કરી, તારા પીતાની આજ્ઞામાં રહે, એટલે, તે તને, તેનાં જીવ અને જીવતર કરતાં વાહાણી ગણશે.

સી.—(રડીપડીને) પણ, બાવાજી—

અ.—શું, હજી તું સમજતી નથી—ને નાદની ને હુજત છોડતી નથી!—તયારેતો, હવે, ધીઆન ધરી સાંભળ, અને ખુબ રવેશ યાદ રાખ, કે—અગર તારા હુલડાઈ ભરેલા ડરાવ મુજબ, એ મારા નીચ, કંગાલ નોકર સાથે તું પરણશે, તો જીવતાં મારો ક્રોધ તને ડંખશે, ને મરતાં મારા આપ તને વાગશે. મારો ખવાસ તો તું આજબેછે, બેટી, ને મારું બોલણું કદી બદલાતું નથી એતો તું જાણેછે; જો, તયારે હવે તને જોઈએ તે મારગ એખતીઆર કર; મારે કંઈ વધારે કહેવું નથી. (જાયછે.)

સી.—થોળ! થોળ—ઓ પીતા! એમ કરતાં મારો જીવ જશે !

.....અફસોસ ! તે થોળતો નથી, ને પોતાનાં ફરજદને તુચ્છકારી ચાલી જાયછે !—વાર, તયારે, તો,

મારા કઠોર મનના પીતાએ મને નીવાડી મુકીછે તો.
હું તારીજ છું. એડવીન. (જાયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.—જંગલ બીઆખાન.

[વેલેરીઅસ ને પીટર આવેછે.]

વેલેરીઅસ.—હીકજ થયું! આધરમગુરનો પો-
શાક આપણે લઈ લીધોછે તે મને આખાદ કીલ્લા વ-
ચ્ચે પોલોંચાડશે. એ ગુરની હજુર અતીર સીફરેડી
પોતાનાં પાપ કબુલ કરનાર હતા; પણ તેણે એને કોઈ
વાર દીઠલો ન હતા; તેથી, મારાં આંગમાં આ તેનો
પાંચે પોશાક જોઈ એ છેતરાયા વગર રહેશે નહીં. કેમ?
મારી મતલબ તારાં ધીઆનમાં ઉતરેછેતી ?

પીટર.—હા, કંઈ થોડી ઘણી.

વે.—વાર, ત્યારે તો, આપણા દાસતોને જલદી
જઈ મળ. આજનું બીકટ કામ હું તારી સરદારી
હેડળ સોંપું છું. ચાલ, વેલોં થા, ને તેમને લઈ, બે-
ધડક કીલ્લા પાસે ચાલીઓ આવ—બીજી સંધી જોડ-
વાણ તો હું બંધ બેસાડીશ.

પી.—હીક, ત્યારે; હાલનો, સાહેબ મેલરણાના (જાયછે)

વે.—તેનાં પાપ તો તે કબુલ કરશે—અને તેમને
માટે માફી વતીક મેલવશે ! એનો સંજી હીક; પણ
મખાદા એમાંથી કોઈ કમકમાટ ભરેલો સાર નીપજશે,
જેની નોધ, કઠોર મનનાં આદમીઓ, જેઓ રહેમ તથા
દયાના કાનુનથી બેખબર હાયછે, તેમને શોખાડશે, કે-
“ઉદારમનનો માણવી, હુલશે બહુ અપમાન; ન બુ-
લશે કેટલાંક, જતાં પોતાનો જન!”

અંક બીજો.

પ્રવેશ ૧ લો.—એક યુવકના માહેલો ભાગ.

હેનરી.—(બાહરથી બીહીતા બીહીતા, આસત.)
અફસોસ ! અફસોસ ! એ—એ ! રખેને કોઈ સાં-
ભળે ! (મોહોટ.) માતા ! માતાજી ! [યુવકનાં પેસી,
અંહી તંહી જુએછે.]—તે ઘરમાં નથી. તયારે, આ
કોથળી હું ટેબલ ઉપર મેલી જઈશ; એમાં નાણું છે
તે તેણીને કામ લાગશે.

[મિટ્ટીવડા આવેછે.]

મે.—ઓ દીકરા તું આવીઓ કે !

હે.—હા, માતાજી; ને જુઓ, તમારે થકી કંઈ
લઈ આવીઓય ! (કોથળી આપેછે.) હવે તમે ફીકર
કરશો ના. બીજી ફરી હું આવીશ તયારે વળી કંઈ
બીજું લાવીશ.

મે.—(અન્યબી સાથે) એ કાંહાંથી લાવીઓ, બે-
ટા ? કોણે, એ તને આપીઉં ?

હે.—કોઈએબી આપીઉં; પણ, તમે રાખોતા
ખરાં.

મે.—પણ, એવું કરીતે મેલવેલું ધન, રખાય કેમ ?
અરે—રે ! મને વહેમ લાગેછે તે જો ખરો હોયતા—! ન
આજ ત્રણ દાહડા થયા તું કાંહાં હતો, બેટા ?

હે.—બસ રે ! અમોલી રહે, માએ !

મે.—પણ પેલા વાટપાડાઓનાં ટોળાંનેતા તું જઈ
મળીયો નથી ?

હિ.—ને જઈ મળીયા તો તેનું તમારે શું?

મે.—તેમાં, મારે શું—જેટા? અફસોસ! અફસોસ! કેટલા જોખમમાં તુંએ પોતાને નાખીઓછે? અરે—રે! આદમીઓ વચ્ચે આદમીથી જેઓ ન જોહેતર, ન હેવાનમાં હેવાનથી કમતર, તેવા ખુની, લુટારાઓને ખાતર તુંએ તાહરી ડાઘવગરની છંદગી તજ દીધી, જેટા? તાહરું સફાઈબરેલું અંતઃકરણ પેવાણ કીધું, જેટા? વા વાગતાં જેમને ધુજરાં છુટે, ન ખરા બપોરે જેમને ટાહાડ વાગે, તેમને ખાતર, તાહરું ઘરખાર તજ્યું, જેટા? ઉંઘતાં જેમને નીરાંત નહીં, જાગતાં જેમને ધીરજ નહી, જીવતાં જેમનું જીવતર નહીં, મરતાં જેમને ડાગ નહીં, એવાઓને ખાતર, નીતીના મારગ તુંએ મેલી દીધો, જેટા? ધરમની જેમને દાજ નહીં, નીરદોશીઓની જેમને કદર નહીં, જોહેસ્ત દુજખની જેમને તમાહ નહીં, માહાતાબથી જેમને નુર નહીં, ન આફતાબથી જેમને તેજ નહીં, તેવાઓને ખાતર, પાપનો એ પેશો તુંએ અખતયાર કીધો, જેટા?

હિ.—પણ, હવે બસ કરની, માએ.

મે.—અફસોસ! છંદગી તાહરી કેવી કંગાલ, જેટા! નીરદોશીઓની નીરાંતથી તું બેનસીબ, જેટા; ને નીરાંતની માતા, જે મોડી, મધુર ઉંઘ, તેની મજાથી તું ખાતલ, જેટા! ખુઆબનો ધીમે આવતા ગલજો, જે થાકેલાંને તાજગી બખશેછે, ન દરદીઓ

ને આરામ કરેછે, તેથી, હવે તું બેનસીબ રહેવાનો, બેટા!—તાહર પાપી અંતકરણ ઉઘટાં પણ તને ડંખવાનું; ને તાહરે પોતાનો જ છાયડો જોઈ હવે તું ચાંકવાનો !

હિ.—ચુપ, મા, ચુપ! જો, કોઈ આવેછે !

મે.—કાંહાં છે—કોઈબી નથી ?

હિ.—નહીં, નહીં, મને કંઈ સંભળાયછે!—જુઓ, આ સામું કોઈ આવેછેની ?

મે.—મને કંઈ સંભળાતું નથી, ને દેખાતું બી નથી; શીવાય, સામાં ઝાડે લટકતું પેલા ખુનીનું ચુકડું, જેની ઉપસીઆવેલી આંખો આપણી તરફ ધુરકેછે ?

હિ.—ઓ—તેની મને યાદ દેવડાવતી ના ! મારી આંખો તેના ઉપર ઠરતી નથી—! પણ તું તાંહાં કેમ જોઈ શકેછ, માતા ?

મે.—તાંહાં જોવામાં મને શી બીહીક છે? મેં ક્યાં ખુન કીધાંજ, બેટા ?

હિ.—પણ, મેં તો ખુન કીધાં નથી, માતા; ત્યારે, હું કેમ તાંહાં જોઈ શકતો નથી ? અફસોસ—તાંહાં જોતાં મારું મન કેવું કમકમે છે !

મે.—પણ, તું વાટપાડો તો છેનો, બેટા ? ત્યારે, ખુનીમાં હવે બાકી શું રહ્યું ? વાટપાડો જેનું નામ, પાપનાં કરે જે કામ ખુદાની નહીં જેને પનાહ, દુખખની નહીં જેને તમાહ, કમીનો એવો જે આ-

દમ, કરતાં પાપ હરદમ, ખુનમાં અંતે ખરડશે હાથ,
પાપને પૂન ગણશે, એકસાંથ.

હે.—અફસોસ! અફસોસ! તમે કહો છો તે સંધુ
ખરું છે. નાહનપણથીજ મેં નીરાંત દીધી નહી; ને બ-
ચગીથીજ મુસીબતસે વાત કીધી, જેથી, મોહોટપણે
એવાં મોહોટાં, ભયંકર કામમાં મને હાથ નાખવો પડ્યો.
તે છતાં, આજની રાત જતાંજ, એ મારી પાપી છ
દગી હું છોડી દઈશ.

મે.—ગુમરાહ બેઠા, તુજનો એ ખયાલ ને તાજુ-
બ તાહરી વાત. કાં નહીં દુઃખભરી એ છંદગી તજ-
તો, આજનીજ રાત?

હે.—આજની રાતે તો નહીંજ બને (બાહરથી બા-
રાણું ઠાકાયછે.) આ કોણ! એ કોણ?

મે.—હા, હવે કોઈ આવોઉં, એ ખરું.

હે.—જો, મા, ત્યારે હું જાઉં છું હો. (બચછે.)

મે.—ડીક, બેઠા; વેહેલો આવજો. (બારાણું ઉઘાડેછે.)

[‘ફેલટન’ આવેછે.]

મે.—(બાજુએ) આતો ઘરડો ફેલટન દેખું! (મો-
હોટો) કોણ છે, આ તું જઈશ મરદ! કે બદન તારું
કુલુંજ, ને એહરો જરદ; તથાપી કડકડતી આ થંડીને
દરમેયાન—હીંડેછે, બેંચડક, બોહોળું આ મેદાન?

ફેલટન.—હું ઉમરાવ સીફરેડીનો પુરાણો નાકર
છું, બાઈ; ને જઈશીના સબબથી મારાથી કામ થતું
નથી તથી તેઓ નામવર મને બેઠો મુસારો આપે-

છે, બાઈ. અફસોસ ! એકવાર તો મારાં સેઠાંણીબી હ-
યાત હતા—કદાચ હાલમાં પણ તેઓ જીવતા હશે—
પણ હાલ તો કંઈ નવા નવા ગપાટા ચાલતા દેખું—
ગામડાં વચ્ચે વાત ચાલેછે, બાઈ, કે તમે ગઈ ગુજ-
રી તથા આવતી તમામ વાતો જાણોછો, ને જમીન
ને ગગન આખ ને હવામાં જે કંઈ બંને છે તેની નાધ
રાખોછો.

મે.—કોઈએ તને લખાવીઓ, બુઢા.

પ્ર.—તમે ખરૂં થશો ના, બાઈ; પણ, મેહેરબાની
કરી એટલું કહેજો, કે મારાં સેઠાંણીનું વાહાણ ભાગું
તેમાં તેઓતો કુખાં નથી ની ?

મે.—વાહ ! એ તને કહું, એટલેતું આખાં ગા-
મમાં કહી આવે.

પ્ર.—કદી નહીં, બાઈ.

મે.—હા, તેમાં શું પુછવું પડે. મળે તેને રસતા-
માં, ને નહીં તેને ઘરે જઈ. વળી, ઘરડાંથી તે વાત
છાની રખાતી હશે ?

પ્ર.—પણ, હું તેવો નથી ની, બાઈ. તમે તો પાંચે
આંગણાં સરખાં ગણોછો.

મે.—વાર, તયારે,—સાંભળ—અગર તારી સેઠાંણી
સલામત છે એમ તને કહું તો—

પ્ર.—તમને હજાર હજાર દાઆ દઉં; બાઈ.

મે.—અને તે રહેછે તયાં તને લઈ જાઉં તો—

પ્ર.—આતસના સોળા આળાંગવા પડે તોબી તમા
રી પુઠે આઉં, બાઈ.

મે.—અને, અગર તેણીને તને દખડાંઉંતા—

પ્રે.—તો, નજર ગેબ થાય તયાં સુધી તેણીનું મોઢું
જેયા કરું, બાઈ.

મે.—તયારે તો, જો—તે પોતેજ તારી સામે ઉભી છે !

પ્રે.—અરે, એમ હા કરો ના, બાઈ.

મે.—હું હા કરું, ખુદા ? શું મહારો વીશવાસુ
'ફલટન' વતીક મને ઝાળખતો નથી ?

પ્રે.—હા, હવે તમને ઝાળખીઆં, મારાં બાઈ.
તમેજ—તમેજ મારાં સેડાંણી ! અરે, પણ, તુફાન
ના સપાટામાંથી શી રવેશ તમે છુટાં, બાઈ ?—ને
તમારી જોડે મારો નાહનો સેઠ પણ બનચીઓછ, શું ?

મે.—હા, ખુદાની મેહેરથી, હમો બંને બનચીઆં.

પ્રે.—શુકર છે તયારે તો !

મે.—હા, ખુદાએ હમારી દાદ લીધી, ને તુફાની પ-
વને દયા કીધી; જર ને મતા સંકુતો ફાણ થયું, આ ઝુપ-
ડાંનાં દામ જેટલું સેહેજ કંઈ રહ્યું; લઈ એટલું, કીનારે
હમો આવીઆં; ગુજરી શુકર, આ મેદાનમાં વસ્યાં.

પ્રે.—અફસોસ ! કેવું ડરામણું મેદાન ! પણ, કં-
જાલ એ રેહેઠાણ, જલદીજ તમે બદલશો, ને ખુશી
ખુરમી સાથે તમારા મેહેલમાં વસસો.—તમારા ખાવં-
દ તમને તેડવા મોકલીઆંછે, બાઈ.

મે.—સારચેજ ?

પ્રે.—હા, સારચેજ. લોછાએ તમેપર જલદુતાના કર-
વાનું તોહામત મુકયુંછે.

મે.—જલદતાના કરવાનું !—વાર, ઠીક છે; હું આ-
વવા તૈયાર છું. ખુદા કરશે તો એમાંથી સારું જ થશે.

ફે.—અલખતાં, સખુરીનો બદલો સાહેબ આપશે.
(ખંતે જાય છે.)

પ્રવેશ બીજા.—કીલ્લા પાસેનું મેદાન.

(સીજ સમગંડ મરદના લેખાશમાં આવે છે.)

સી.—હમાણાં સુધીતો મને કોઈ આદમી મળી ઠ-
નથી, શીવાય મેદાનની વચમાં મળીઓ હતા તો ગામ-
ડયા, જેણે પોતાના ગડબડયા કુતરાને વારીઓ, ને એ-
વીતો નમનતાઈથી મને સલામ કીધી, કે, મારી ખોઈ
દીધેલી હીંમત પાછી આવી.

(લુકસ તથા બીજા ચોરદાડી આવી, તેણીને ઘેરી બીએ છે.)

ઓ આકાશી ફરેશતાઓ ! તમે મારી મદદ આવો !
ઓ ખુદા ! એ કેવી આફત ! બોલો, ઓ આદમી-
ઓ, તમે કોણ છો ?

લુકસ.—હમે જંગલના બાદશાહ છીએ, છોકરા !
સમજ્યો હવે ?—જો, ત્યારે, તારાં ગજવાંમાં ને હોય
તે આપી દે; નહીં તો મારીઓ જશે.

(એડવીન દોડતો આવે છે.)

એ.—દુર થાઓ, ફીતુરીઓ ! નહીં તો જીવ ખોશો.

લુ.—(બાળુએ) ત્યારે તો, હાં કંઈ ખુનામરકી
થવાની. ગમે તે થાય, પણ આપણો આપણો શીકાર

સંભાળવાના. (મોઢાટ) ચુપ રહે, છોકરા, નહીં તો માર ખાશે.

(ખેડતીન ચોગે સાથે લડેછે તેટલાં, તેઓમાંના કેટલાક સીંચસમાંડને ઉચકી ચલી જાય છે. આટલામાં કીજામાંથી કેટલાંક હવવાગળંધ આદ-મીઓ દોડી આવી ચેરને નાડી હુટાડેછે. ચોરો ન હસી જાય છે. ચોડાંક આદમીઓ તેમની પછ-વ દે દોડેછે, ને આ કીજાનાં ઓડાંતને પકડી કીજામાં લઈ જાય છે.)

પ્રવેશ ત્રીજો—ચોરોનો ગુરો.

(વચમાં લાકડાંની ટેવલ તથા ભાગી ટુટી ખુસોઓ. ચો-રો આહુતી ભીંગી તથા શગવમાજીમા મગગુન છે, ને સરખા પીતાં ગય છે.)

ખનક કૂલદના સગર હમો,
છીયે. જગત દરમેશ્વર.
સહુનાં વધન, હુયરાં લગણ,
જીતી જમીન, ઉતર ગણણ.
સમયો તેજ, ગાંડે અતેજ,
મગગણિ પેચ, દેખાડો સેકેજ.
કરીએ નામ, સંધે કામ,
શરણે જાવ, ઉડાવીએ આમ ! ! (ખીખેટે.)

હરમન.—અરે, સંધાતો ડાંમી મુઆ; પણ મને કોઈ પુછેતા !—ગાટણી છાં ઢકેલોતી. (ગાટણી લઈ ખીખેટે.) આહાહા ! (ભીરને) પણ શું તયારે, કપતા-ન સાહેબે પાઠરીનાં કપડાં લઈ મુક્યાંછે ?

પી.—હા, ને તેમની જોડે તેનું નામ બી લઈ મુકયું છે.

હ.—અને, એ રીતે, તેઓ કીલ્લામાં પેસવા ચાહેછ? (ખાદેરથી સીટી વાગે.)

પી.—જુઓ, જુઓ; લુકસ અસારત મારે છે. ચાલો, એને વેહેલા જવાબ આપો. (હરમન સીટી વગાડી જવાબ આપે.)

(લુકસ તથા બીજા ચાર સીટી સંગડને લઈ દાખલ થાય છે.)

પી.—ભલે આવીઆ, દારતો ! પણ, આ કોણ શીકાર લઈ આવીઆ?

લુ.—એ છોકરો હમને રસતામાં મળીઓ; મઠ સોડેથી હમો એને પકડી લાવીઆ. કેમ, એના વીશે શું ધારીઉં ?

પી.—હા, વળી ધારવું શું ? પણ, થોઓ, જરા તલાસતો કરવા દો, કે એ કાંહાંના રહેવાશી છે. (સીટી સમડને.) કેમ, છોકરા; તું કોણ છે—કાંહાંથી આવીઓ છે—ને હમારા સોબતીઓ તને મળીઆ તે વખતે કાંહાં જતાં હતા?

સી.—મેહેરબાન સાહેબો; મને ઇજ્જ આપશો ના!

લુ.—પણ, એને એટલો ઘભરાવીને ના પુછોની. બચારો ઘભરાઈ જઈ પુને છે. ઘભરા ના. છોકરા; હમો ફક્ત તારી વાત સાંભળવા માગીએ છ.

સી.—હું એક રાંક છોકરો છું, સાહેબ; પ્રમાણીક પણ ઘણો ગરીબ છું. મોબી, મારી કને આ થોડુંક નાણું છે તે મુખેથી તમને આપું છું. (ઢાંચળી આપે.)

હુ.—વાહ ! ખરેજ અશરાર દેખું.

પી.—ચાલ, યેસી જા, છોકરા; યે બુક ખા. પાણ, વેહેલો ખાજે હો, નહીંતો મારા સપાટામાંથી કંઈ બાકી રહેવાનું નથી ! (જલદી જલદી ખાય છે.) કેમ—સંભળાતું નથી શું ? શું કોઈથી બીલેછે ?

સી.—નહીં, સાહેબ, મેં કોઈનું ખોદું કરીકું નથી; તયારે, કોણથી ખોદું ?

પી.—વાર, તયારે, યેસી જાની; વાટ કોણની જુએછ ? (સાજીસમંડ મેસે છે.) પાણ, પેલા ગવઇઆ-આને તો તુએ આગળ રહી રવાના કીધાંછેની, બુકસ ?

હુ.—હા, અને ઘાટ એવો ઘડી સખીઆછ, કે કી-લામાં પેસવા પછે, —સાચું જોઈ ખા—છોકરા. (સી જીસમંડને)—તેઆએ તેમાં એક રાત આસાએશ લેવાની રજા મેલવવી—કેમ તું સાચું જોઈ ખાતો નથી છોકરા ? આપણે પાણ, ઘંટ વાગવા પેહેલાં, ડાખા બુરજ હેઠળ તૈયાર રહેવું જોઈએ.

પી.—વાર, એતો ઠીક. પાણ, આ પોરીઆ કેમ કાન ફૂડાવી રહ્યાછ ? કેમ રે—સાચું જોઈ ખવાતું નથી, શું ? (આસતે) આ છોકરો મને ઠીક લાગતો નથી; આપણી તમામ ગેરડવાણ બાણી લીએછ, ને કોઈ આગળ વાસસે તો મોકાણ !

હુ.—તયારે, એનો આંડોજ લાવોની, કે મોકાણ અત્રી જાય.

પી.—અંતે એમજ કરવું પડશે.

હ.—એટલું કામ હેનરી કરશે; એ આપણી વચ્ચે છેલ્લો આવેલો છે. (હેનરીને તેડે છે.)

પી.—હેનરી, આ છોકરાએ આપણી તમામ ગોડ-વણ જાણી લીધી છે.

હ.—ને દુધે વાસી આવ્યો તો મોડો પ્રાણ.

હે.—નહીં, નહીં; વળી એમ કંઈ બને ?

હ.—એને દાર કરીએ તો કંઈ નહીં બને !

હે.—પણ, એમ શું કરવા ! આજનો દાહાડો એને ગુફામાં કેદજ કાં નથી રાખતા ?—આજનીજ આપણને ધાસતી છેની ?

પી.—આજની હોય કે કાલની—પણ, કુક મારતાં એ આપણે જાન લેવડાવે એવું છે; માટે, એને મરવું તો પડશેજ.

હે.—(આનાકાનાંધી) વાડ, જો એમજ છે તો—

હ.—જો ની—કેવો ડોકુમાં કરી રહ્યો છો ! એ મને ખીલકૂલ ઠીક લાગતો નથી.

પી.—(હેનરીને) જો, હમો જરા લટાર મારી આવીએ છીએ તેટલાં, તું બુલશે નહીંની ?

હે.—વાડ—ઠીક—

હ.—(આસતે) એના વચન પર મને બરોસો આવતો નથી. વાસતે, જોઉં તો ખરો, કે એ શું કરે છે.

(હરમન વતરોગે સંધા ચોર જાય છે; પણ હરમન એકવાચક સત્તાઈ બેસે છે.)

સી.—એ આદમીએની આ છુપી મસલત ને આં-

ખોની અસારતના શો બેઠ હશે? અફસોસ ! એમ-
ને જોઈ મારું મન કેવું કમકમેલે !

હું.—(આસતે.) આહા ! મારી માતા કોઈ ખરી-
જ જાગરની દેખું ! તોણીએ કેમ પારખીઉં કે હું
પુન કરીશ ? (મોહિયે.) એણે આપણને શા માટે
એકલાં રાખી ગયાછ એ તું જાણતો હશે, છોકરા ?

સી.—નહીં, સાહેબ; હું જાણતો નથી.

હું.—એજ વાસતે, કે હું તને મારી નાખું.

સી.—નહીં, પણ તમે મને મારશો ના જો !
જુઓ, મેં કંઈ વાંક કીધોછ ?

હું.—વાંકતો કંઈજ નહીં.

સી.—કોઈ દહાડેથી નહીં, સાહેબ. મારી આટલી
જાંદગી ગઈ તેમાં મેં કદી કોઈનું નરસ કીડું નથી,
ને ગમે એવી નાડાની ને નજીવીની ચીજ પછે તેના-
માં જીવની જરાયી રજકાણ હોયતો, તે ઉપર ધ્યા કર-
વા જુલોએ નથી.

હું.—અમોલો રહે, છોકરા !

સી.—અરે ! જે કામ તમે કરવા ધાગેછો તેનું
કરખીણપણું તો જરા વીચારી જુઓ જુઓ, સાહે-
બ; તમારાં માળાપ, દારત આસનાવ, ભાઈ ખેડેન-
કોઈ તોયી હયાત હશે—તેઓ જો જાણશે, કે કોઈએ
તમને મારી નાખીઆ, તો તેઓ કમકમી, દુઃખી થઈ-
નેજ રહેશે; પણ, અગર તેઓ જાણશે, કે તમેએ
પુન કરીઉંછે, તો તેઓ તમને આપવતે ઘોઈ નાખ-

શે. ને તમારી ઉપર કદુઆનો વરસાદ વરસાવી રહી
ટવળી મારગ લાગશે !

હે.—(આસતે.) અરે હું ઝટકો મારી શકતો નથી—
મારો હાથ જાણે એ અકરસાવી મુકે છે ! વારૂ, પાણુ
હવે તો લગાવીશ ! (નાહિટે.) કેમ, તું તૈયાર છે ની,
છોકરા ?

મી.—નહીં—નહીં, સાહેબ. હું તૈયાર નથી—
જાંદગી મીડી છે. ને સહુ દોઢનેજ જીવવા ગમે છે.
ભાંચે રુડી લાગેલાં ઘરડાંને મરવા ગમતું નથી, તો
હું તો સાહેબ જવાનીના પુર જોરમાં નોજવાન બા-
બક છું.

હે.—તે ગમે તે હોય, છોકરા; પાણુ તને મરવું
તો પડશે જ !

મી.—નહીં, પાણુ તમો મને મારશો ના ! જીઆ,
તમને મારવા ગમતું નથી; તમારા હાથ કુજો છે; ત-
મારા હાથ લથડે છે !

હે.—ચાલ, તું તૈયાર છે ની ? (કમકમો માઢું ફેરવી
નાખે.)

સી.—નહીં, સાહેબ; એમ તમારું માઢું ફેરવશો
ના. મારે જોવું છે, કે ગોસપાંદનું ગલું કાપતાં કસાઈ
જો ચેલે એ બદલાય છે કે નહીં; અરે—હજી તમો થર-
થર કપિાછો ને તમારી આંખમાંથી આંસુની ધાર
તમારા ગાલપર પડે છે. નહીં—નહીં—તયારે તો તમો
મને મારશો નહીં જ !

હે — નહીં, છોકરા; મારા સોગતીઓને મેં વચન આપીઓછે કે કંઈબી કરી તારો જીવ લેવો. હાથ લયડેછ તેની પરવા નથી—ને હવેતો, આંચે એ-એ-મ!

(નકલે મારવા હાથ ઉચકેછે.)

મી — અરે—રે ! જરા સમજ રાખજો—સાહેબ—હુંતો ચારત છું!

હે — આ—ર—ત !

મી — અરે—પણ—એ મારાથી શું બોલાઈ ગયું ? ચાકસોચ ! હવેતો મોહિત કરતાંબી વધારે બચકાર વીચારથી માફ મન કમકમીએ !

હે — (આસતે) ઓળીને બચાવી હોયતો મહા પૂન થાય.

મી — હા, સાહેબ; બેઠેસતનોજ તુમો થાય—ને ફક્ત ચોટયું એકજ પૂન ક્યામતને દીવસે તમારી ઢાલ થઈ લાગે.

હે — હવેતો, તમો નક્કીજ ફાવીયાં!

મી — તયારે, મારો જીવ તમો ઉગારશોની?

હે — અગર તમો મરદ હોવો તોપણ હવેતો હું તમને મારી શકું નહીં; સગળ જે તમોએ મને ચારત કરતાં નાહીંમત કરી મુક્યોછ.

મી — (રડી પડીને) આ સાહેબ ! તમારી મેહરબાનીના બદલો વાળવા મારી કણે ઉપકારથી ખરતાં આંસુ ને જગરથી ઉભાતી દાઆ વતરોગે બીજું કંઈ નથી !

હે.—કંઈ ચીંતા નહીં, બાઈ; એજ એક એજ બં-
દો છે. કે જે લોહી મારે તપસતા નાતરસ ખુની, તથા
ખુન રેડવા તલપી રહેતા બેરહેમ જલાદને વતીક, તેનો
પેશો બજાવતાં અકાવે. પણ, રાત નકામી જાયકે-
મારા સોગતીઓ મારી વાટ જોયો. એક ખુનીના વીસ-
વાસપર તમે બાહર આવ્યો, બાઈ ?

સો.—હા, મને તમારી ઉપર ખુનો વીશવાસ છે.

હે.—ત્યારે તો, ચલો; હું તમને એ આફતમાં-
થી બચાવીશ.

હરમન—(વચ્ચે દોડી આતીને) નહીં ! જિમ કદી
ખન્યો નહોં !

હે.—(ધમરમને) જો—જો કોણ—હરમન ?

હ.—હા, દોસ્ત. હરમન !

હે.—વાર, પણ તું આંધો રહે, ને હમને જવા-
દ.—જો, આ એક ચોરત છે.

હ.—ચોરત મુઠીને ફરેશતો હોયતો શો મુજકો છે ?

હે.—અરે—એના ઉપર જરા નજરતો કર; જો
એ કેવી ગાફત ને નીરદોશ પત્રીક દાસે છે ! શું તને
જરાબી દયા આવતી નથી ?

હ.—મારી જે ફરજ છે તે હું બજાવવાનો.

હે.—લીઆનત ! ફીટકાર છે ! ત્યારેતો, એવાં કંગા-
લ, કમીનાં આદમીપર ! ખરેજ કોઈ સેતાન દેખું !

હ.—ઘાંધી હીલતો ખરે; એટલે સેતાન ને ભુત
સહુ દેખાવા દઉં છ !

હિ.—(તવવર ખેંચાને) તયારેતો, આ વતરોગેખી-
જો ધડાજ નથી.

હિ.—(તવવર ખેંચાને) એવો ધડાજ તું એકલા-
પાસે નથી.

હિ.—ખુન જો લાચારે રેડવું પડેતો મરદતુંજ રે-
ડીએ.

હિ.—એમાંથી એકતું રેડશેજ.

હિ.—ચાલ. તયારે — (જાને જાયકે.)

સી.—હાથ જોડીને) ચો તું. નીરચપરાધીઆને
માઘ થનાર ને પાપીઆને પાયામલ કરનાર પરમદ-
યાળુ પોતા ! સતની તરફથી જે લડતો હોય ને મન-
શની જેની નેક હોય, તેને તું સાચ થા—તેને તું ગેખી
કુચ્ચત બખશ ! ચરે ! આ શું ? તેમનો તલવારનો
બખશ હવે સંભળાતો નથી !—અફસોસ ! આ છ-
તી ફાડી નાખનારી ચુપકીદી કેવો હરામાણી લાગેકે !
(હિતરી આવેકે.)

હિ.—ચાલો, હવે કંઈ ફીકર નથી.

સી.—કેમ ? તે મારીઆ ગયો શું ?

હિ.—મારીઆ ગયો ને અતયાગ્યતો કાંહાંનો કાંહાં
અટવાઈ ગયો હશે. તેનો હોથ મેં નદી વચ્ચે ફેંકી
દીધો, ને નદીનાં બોહોળાં પાણી તેને ઘસડી ચાલી-
આં. તે ચંડાલ માટે તમે દલગીર થશો ના, બાઈ.
તે એક સંગદીલ-સેતાન, એક ખેરેહેમ, બદમસ્ત ખુની
હતો, જેણે ખુનમાં ઉછરી ખુનામરકીમાંજ છંદગી
ખતમ કીધી. પણ, ચાલો હવે, વહેલાં થાઓ. આ
કંઈ વાત કરવાનો વખત નથી. (જાને જાયકે.)

અંક ૩ નો.

પ્રવેશ પેહલો.—મારગરી ડોસીતું ઝુપકું.

(દેનરી સીંચસમંડને લઈ દાખલ થાયછે.)

હેનરી.—જે કંગાલ રહેલાણ વીશે મેં તમને કહ્યું હતું તે એજ. આજની રાત તમે હ્યાં ગુળરો; પછે સવારે તમારી મરજી પડે તોહાં જાવો.

સી.—હ્યાં જે ડોસી રહેછે તેણીને તમે પાખનો છો ? (વલગમને આગળપાછુ જુએછે.)

હે.—તેણીને હું સારી રીતે યોજાયુંછું બાઈ; તે ઘણી ભલી ને ભક્તીમાનછે. તે આવે તોહાં સુધી હું યોગ્યતઃ પણ, શું કરું બાઈ; હું લાચારહું. સખખ જે, હવે જલદી મારા સોખતીએને હું જઈ મળીશ નહીંતો તેઓ મારા ઉપર શક લાવશે. વાર, પણ વખતે આપણ ફરી મળશું, કે વખતે નહીં મળશું; પણ તમે મને ભુલી જશો નહીંની ?

સી.—ઓ મેહેરબાન સાહેબ ! તમેએ મને જીવ-તદાન બખશયુંછું; તમને મારી હયાતીના છેડા સુધી થાદ કરીશ.

હે.—વાર, બાઈ; ત્યારે હું રજા માગુંછું.

(નમીને જાયછે.)

સી.—જે ઉજડ ને એકાંત મેદાન મારા બાપીકા કીલાની આસપાસ આવીયુંછે તોહાં હુંએ કોઈકોઈ વાર સાંભળીઉંછું જે, એક કંગાલ આરત રહેછે, જે છા-લાપાલાની એટલીતો માહીતી ધરાવેછે, અને તેમને

એવીતા ઉત્તમ રીતે વાપરી જાણુછે, કે આખું ગામ-
કું તેણીને ડાકણમાં ખપાવેછે, અને કોઈ તેણીની જોડે
વેહેવાર રાખતું નથી. આ રહેડાણ તેજ કંગાલ ચોર-
તનું હશે, સખખ જે, એવાં ઉજડ હરામાણાં મેદાન-
માં રહેવાની તેણી વગર કોઈની હોંમત ચાલે નહીં.
(જાહેરથી ખારણું ડોકાયજે.)

૧ ખીદમતગાર.—(જાહેરથી) અરે અંદર
કોઈ છે કે નહીં ?—ખારણું ઉઘાડો !

સી.—અરે ! એતા મારા ચાકરનો અવાજ દેખું !
રખે એ મને જાણજે !

૨ જો ખી.—ઉઘાડો જલદી—વેહેલાં થાઓ !

સી.—આ સમે, મને ધીરજથી, સાવચીતીથી,
કામ લેવું પડશે. ડોકજે ! મને એઓ જાણખી નહીં
શકે એવી તદબીરથી હું કામ લઈશ. ને હું કોણ-
છું તે જાહેર ન પાડતાં, જે દગો થનાર છે તે જાહેરમાં
લાવીશ. (ખારણું ઉઘાડેજે.)

(ઉગરાવ સીકરેડીના ત્રણ ખીદમતગારો આવેજે.)

...દીવાનાં આદમીઓ, આ શું તોફાન ?

૧ ખી.—તેમાં શું પુછવું ! એતા ભાગેગ ઝાટાં,
કે તમે ઝટપટ ખારણું ઉઘાડ્યું, નહીંતો એક અંચ-
કો મારત તો ખારણું ને ઝુપકું સહું ગેમ થઈ જાત.

૩ જો ખી.—ને તેમાંજ તમે દટાઈ મરત.

૨ જો ખી.—ને કબર ખાંચવાનીઓ જરૂર પડત
નહોં.

સી.—અરે યો મગજના ફરેલાયો ! અરે યો ગરીબને સતાવનારને મોહોટાંની હજુર ખાકમાં સર મસળનાર ખુશામતખોરાયો ! ચેટલી બધી બેચ-દબી કેમ કરી રહ્યા છો ? બુલંદ મેહેલો ને ભારી ઇમારતોની જાળવાણી કરનાર મોહોટો, ભારી સાંકળો બે-વીજ બલકે તેથીબી પવોત્ર—ગરીબોનાં ઝુપડાંની સાંકળો ગણાવી જોઈ એ એ શું તમે જાણતા નથી ? તમે સમજતા નથી, બેવડું કે ગરીબોના દરવાજા મોહોટાંજા જોર જીતુમથી ભાંગેતા પછે તેમની જાળવાણી તે કોણ કરે ?

ર જો ખી.—પણ, હુમાગ સગદારનો હુકમ થયો તાંહાંથી હુમાગે શો ઈલાજ ? તેનો હુકમ છેની કે આ ઝુપડાંમાં જે મને તેને પકડી લાવવું.

સી.—પણ, અગર જરા વધારે ધીરજથી તે હુકમ બજાવજો, તો કંઈ ખોટું થવાનું નથી. ચાલો, હું મારી ખુશીથીજ તમારી સાથે આઉં છું. (જાય છે.)

પ્રવેશ બીજો.—કીજાની ખાંદરનો દેખાવ.

[દિનથી આવે છે.]

હે.—એક ઘડીભર ફરી અંદરો કરવાની કુશ-ત છે. ત્યારે, એ તારસ ખુનીઓમાં હું પાછો બેજાઉં કે નહીં ? અફસોસ ! મારા જાનની સલામતી ખાતર મારે તેમ કરવુંજ પડશે. તોપણ આવજ રાતે જે હબકનાક, કમકમાટભરેલી મુસીબત આ કીજાના રહે-

વાંશીઓ ઉપર તેઓ ગુન્જરવા માગેછે તેના તો ગમે તે થતાંબી હું અટકાવ કરીશ. આ કાગળમાં તે ચંડાલોનાં કાવતરાંની થોડી ઘણી તમામ બીના લખી છે ખરી, પણ વળી સામું તેમને માટે જીવતદાણ માગી લીધુંછે. એ હું કીલ્લા વચ્ચે ફેંકીશ—ખુદા કરશે તો એથી કેટલાંકોના જીવ ઉગરશે. (તીરમાં કાગળ પોષ કીલ્લામાં ફેંકેછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.—અમીર સીફરેડી તથા ખીદમતગારો.

અમીર.—શરમ છે તમને, કે જરા વધારે સાવચીતી વાપરી તેણીને છોડવી નહીં લાવીઆ.

૧ ખી.—તેમની સંખીઆ વધારે પડીની સાહેબ. હમોતો ફકત પાંચ સાત જાણુ ને તેઓતો મોહોટા જખરદસ્ત અરધી કુડી.

૨ ખી.—અને વળી સંધ્યા હુથી આરબંધ.

અ.—વાર, ચીંતા નહીં. જાઓ, એડવીનને લઈ આવો. (ચાકરો એડવીનને લાવેછે.)

...તયારે, સાહેબ, તમારું નેક કામ પાર પડ્યું નહીં—ને સુજપર જે નવાજેશ તમથી થનાર હતી તે થતી રહી ગઈ?

એ.—તમે એવી રીતે જોલોછો, સાહેબ, કે તમારી બેઠી ખુતીઓના હાથમાં કેદ છે તેના જાણુ તમને ખયાલ નહીં હોય?

અ.—મારે તેના ખયાલ રાખી શું કરવુંછે, છોક-

રા; મેંતા હવે તેણીને નીવારી મુકી; પછે, તું કરતાં વધારે નીચ, કંગાલ આદમીઓના હાથમાં તે ગઈ તાબી મને થોડીજ દરકાર છે. તું જેવા બદતાલેના કમીના ફરમાખરદારથી નખેહતર તે કોણ મળવાનુછે?

એ.—તમે સાર્યું કહોછો, સાહેબ. મારાં આંગ ઉપર જે જખમો મોબુદ છે તેઓ એ વીશેની ગુહાઈ પુરશે. પણ, એ જખમોમાંના એક જે ઘણો જખર-દસ્ત જખમ છે, તે ખચીત કરીને તમને ગઈ ગુજરી હકીકતોની યાદ દેવડાવશે. તમે ખુલી ગયા નહીં હ-શો, સાહેબ, કે ‘હેસટીંગસ’ નાં મેદાનમાં તમે ખા-કમાં લોટતા હતા, ને દુશ્મનનો કોહાડી તમારાં મસ-તકપર ઉંચકાયલી હતી. એ સમયે, જ્યારે મોહોતે તેનું ભયંકાર જડખું તમને ગળી જવા વકાસેલું હતું તે વખતે, કુહાડીના જરખ જેણે પોતાની પીઠપર ઝીલી તમારો જીવ ઉગાર્યો તેને તમે ભૂલી નથી ગયા, સાહેબ?

અ.—તેતા તાહારી ફરજ હતી, છોકરા.

એ.—પણ, તે વખતેતા, સાહેબ, તમેએ મને તમા-રા જીવના ઉગારનારનું નામ બખશયું, ને મારી જ-વાંમરદીની એટલી બધી તારીફ કીધી, કે તેના હર-ખમાં, મારી ગરીબી ને “હલકું કુળ” હું ભૂલી ગયો, મારી ગરૂરી ઉસકેરાઈને તે વખતની મારી હાલત કર-તાં વધારે ચઢતે દરજ્જે ચઢવાની મને ઉલટ થઈ. એ ઉલટમાં તમે વધારો કરતા ગયા, ને જ્યારેબી જવાં-

મરદીનો કોઈ હુદયે કે નામદારી થકી મેલવેલું કોઈ
 ઈનામ તમારી માહતાબની શાણીની ઝેટીના પગપા-
 સ હું રેહવા લાગ્યો, ત્યારે જ્યારે તેણીએ હાંસ ને ઉ-
 મેદ ને મોહોબતભરી નજરે ને શીરીન જખાને મારી
 જવાંમરદીની વખાણ કીધી, ને ચીંતાતુર ચેહરા સાથે
 મહારી સલામતી માટે કાળજી દેખડાવી, તોપણ હું
 મારા વચ્ચે તમોએ કોઈ રીતનો અંતર પાડ્યો નહીં.
 એ રમ્મિ, રમત-ગમત, મોજ-આનંદ ને ખુશી-ખુર-
 મીમાં હમે સાથે ઉછેર્યાં, નાહાનપણની દાસતી મો-
 હોટપણે મોહોબતમાં બદલાઈ, ને મોહોબતના એ આ-
 તસ તમોએ નીભાવીએ—

અ.—જે મેં મના કીધો.

એ.—મના કીધો !—અને તે શા માટે વાર !

અ.—તારાં હલકાં તોખમને ખાતર.

એ.—હું ! પણ તેનાતો હવે કોઈબી ઈલાજ
 નથી. મારા નીઆગ્રનાનાં હાડકાં એકલાં મેલવી તેમ-
 ના ઉપર મોહોટાઈનો છાપ મારવાનોતો હવે વખત
 નથી. મારી હયાતીથી ખલ્લકને શો ફાયદો થશે એ
 જ્યારે હું કહી શકતા નથી, તોપણ ખુદાએ એકવાર મને
 હયાતી બખશીછે તે તે નેકનામી તથા મરદાનગીનાં
 કામ કરવામાં હું વાપરીશ, ને તોખમની નજીવી ખા-
 મીએ વીશરાવી મુકી આવતી એલાદનાં મનપર મારા
 અદગુણોની નોંધ હું મેશ મુકી તાજ રાખીશ.

અ.—ખુબ દમામથીજ વાત કરતો દેખું !

અ.—તમેએ એવી એક વાતનો ઇશારો કીધો, સાહેબ, કે તેથી મારું લહુ ઉકળી આવીયું; પણ ચાલો, એ બાબદ હવે પડતી મેંકી વધારે અગતની બાબદ વીશે બોલીએ. તમારી એકપુરી બેટી, સાહેબ, લુચ્ચા લુટારાઓના હાથમાં ગીરફતાર છે. મારી જોડે તમારાં આદમીઓમાંથી ફક્ત ૨૦ અથવા ૧૦ અથવા ૫ આદમી આપો, એટલે એક પળવારમાં હું તેણીના છુટકારો કરું. યા જો એક બેટીના જીવ કરતાં તમારા નાકરોને તમે વધારે ગણતા હોવોતો, કંઈ નહીં તો મને મારું છુટાપણું બખ્ષશો, એટલે હું એકલોજ તેણીની મદદે જાઉં; ને મારા જીવનું જોખમ થતાંબી તેના જીવ ઉગારું.

અ.—હાલ તુરત તો, એ તારો સંધી મરદાનગી ફાલતુજ પડી રહેશે, છોકરા. અમને તેના બપ નથી, અને તું ઉપર ચત્તખાર પણ નથી. (ખીદમતગાર આવે છે.)

ખી.—કથબરટના મઠમાંનો દોઢ બેગાનો મરદ તમને પુછેછે, સાહેબ.

અ.—ઠીક, મોકલ હીયાં તેને; મારે તેનું કામ છે. આ દીવાના આદમીને હીયાંથી લઈ જાઓ, ને એને મજબુત ચોકી પેહરા હેડળ સાંકળોથી સીકરી રાખો.

અ.—ઓ ખુદા! તીયારેતો મારી વાહાલીની જાળવણી તુંજ કરજે !

(ખીદમતગારો જોડે જાય છે.)

અ.—હવે તું જાગતું થા, ઓ મારાં સુસત જી-

ગર, ને એ પહુરેજગાર મરદની હુજુર તારો ભરમ ખુલ્લોકર.

(ચોરોના સરદાર વેલરીઅસ ધરમગુરનો લેખાશ પેહરી ખીદમતગાર જોડે આવેછે.)

અ.—(ખીદમતગાર જાયછે તેને) ખખરદાર, સાવ-
ચીત રહેજો. જુઓ—હીયાં કોઈ આવે નહી—(ગુરને)
ભલે આવીઆ તમે, ગુરજી; હું ધારંછ કે પેલા નેકીના
કરેશતા ભલા ને પહુરેજગાર ડનસટન તમે પોતેજ છો?

વે.—હા, તેજ મારું નામ.

અ.—એ નામ તેની નેકી તથા નામદારી ને સ-
વાખનાં સેંકડો હુજરો કામ માટે મશહુર છે, અને
એ કરેસતાઈ નામના સાંધનું હહાપાણુ ગુનેહગારોને
તમનાં પાપોની માફી અપાવવામાં ઘણુંજ અકસી-
ર છે.

વે.—જે જુજખી લાયકાત મારામાં છે તેની તમે
હૃદયી જ્યાદા વખાણુ કરોછો, નામવર; મગર, મારા
કીસખમાં હું કાચો નથી.

અ.—તેમાંજ મુજને તમારી મદદ ને સલાહ જોઈ-
એછે.

વે.—તયારેતો તમારી બેચેનીનો સખખ તમે ખુ-
લ્લો કરો, ને, અવલથી તે આખર સુધીની તમામ વી-
ગત મને જાણુવા દો; સખખ કે તનનાં દુઃખ મીસાલ
મનનું દુઃખ પણ અગર શરમ યા ગરરીને લીધે તખી-
બથી થોડું તોખી છુપાવવામાં આવેછે તો તે દર્દ કર-
વાના તેના ઇલાજ ઘણીવાર નકામા જાયછે.

અ.—તમે જાણતા હશે, સાહેબ કે આ ઠાપુ નહીં મગર શેહેરે નારમંડો મારું બાપીકું વતન છે.

વે.—એમ હું એ સાંભળીઉં છું, ખરું.

અ.—એ શેહેરમાં મેં આખરદાર તોખમ તથા ખુબ ચેહેરની એક ઉમરાવજાદીસે શાદી કરીધી હતી.

વે.—એ શ્યાદી મુબારક થઈ હશે?

અ.—મુબારકતો થતેજ, નેક પાદર, અને તે ચંદરજેતની સંગતમાં મારું દીલ સદા એશ આરામમાં મશગુલ રહેતે; પણ અફસોસ ! તમે, જેઓ આદમીના ખવાસથી સંધી રીતે મહડીતગાર છો તેઓ અલખતાં બાણતાતોજ હશેજ, કે કમઅફલ ને કમતાલેનાં ફેટલાંક આદમીઓ જેહેસતને ભુલાવનારાં મુખનું પેચાલું પણ કોઈ વાર કાતેલ ઝેરથી પેવન કરેછ, ને પોતાની ખુશીખુસમીની જાદગી સરગરદાનીથી ભરી જેહેસતને કોઈવાર દુજબ બનાવી મુકેછે.

વે.—અફસોસ ! કોઈવાર એમ બનેછ ખરું.

અ.—તેવીજ કીસમનું કંગાલ, કમીનું આદમી મને પણ સમજાતે.—તમે માનશેજ સાહેબ—ને અગર ખુદાના બંદા હોવોતો માનજો, સાહેબ, કે જે વખતે તે નેકજત બાનુની સંગતમાં હું ઘણાંમાં ઘણું સુખ ભોગવતો હતો, અને તે નાજનીન પોતે પણ મારી ઝાહોખતમાં ઘણાંમાં ઘણી અકચુર રહેતી હતી, તેજ વખતે કમબખતીનો મારીઓ હું તણીની મજબ દામાન ઉપર શક લાવવા લાગ્યો—અને તેનો સખબ

એટલેજ, કે તે નાજનીન આકૃતાબની મીસાલ જે-
હાનને રોશન કરનારી ને ચઉદસના માહાતાબની શા-
ણીની, ખુબસુરતીમાં જેહેસતની પરી મીસાલ અને
અસીલાઈ, ડહાપણ તથા પાકીજગીમાં જેમીસાલ હતી;
મગર, હું પોતે તકદીરને રોશન કરનારા એવા તમા-
મ ગુણાથી જેનસીબ હતો. વળી આટલામાં, કરવું
હેરેમનનું, કે મારાં બદ તાલે તથા હીણ સીતારાના
સખબથી મુસીબત તથા ગરદેશી પેદા કરનારો મુજ-
ને એક રૂકો મળીઓ, જેમાં નરે શેરનાં છગર વાંધ-
નાર તેજ સમશેર કરતાં વધારે તીણા ફકત આટલા-
જ સખુન લખેલા હતા—કે “અહે આદમ! તારી મો-
હારદારને તપાસ!”

વે.—અવાક્પશ્ચેમાન! દુજબની કેદમાંથી ખુદા
તેને નેજત બખ્શજે! મગર, લખાણાર કેઈ ખરોજ
એહેરેમન દેખું.

અ.—પેહેલાં મારો અહેવાલ તમામ થવા દઈ, પછે
ડહાપણની ખુબીથી દરીઆકૃત કરજે, ખાવા.—મ-
જકુર સરગરદાની ભરેલા નેહેસત રૂકાની પછી થોકું-
કમાંજ મુજને તેવોજ એક બીજો મળીઓ, જેમાં તે
જેહુએઆઈનો પડદો એકેદમજ ખોલી ખુદું લખે-
લું હતું કે ફલાણે દાહાડે ને ફલાણે વખતે મારી મો-
હારદાર તેણીના આશક જોડે ખેલવતમાં જેકેલી મા-
લમ પડશે; માટે તે વખતે હુએ હુશીઆર રહેતું!
હું શું કહું, નેક પીતા, આ બીના વાંચવાથી મુજનાં.

જીગરમાં અદેખાઈનું ભડકું ઓરખી ભડકયું, ને રીશ
નું બળતું ઓરખી સળગયું—જે ઘડી તથા દાહડોવાર
રૂકામાં લખેલાં હતાં તેની હું ઝેહદ ઇનતેજરીથી
રાહા જોવા લાગો, ને આઈનદે જ્યારે તે ઘડી નજ-
દીક આવી ત્રીયારે કાર ક્રોધનો મારીઓ હાથમાં સમ-
શેર લઈ દીવાનાની પેઠ મારા મેહેલમાં પેઠા, ને જો-
ઉં થું કે હુંએ બાંધેલી તરક તથા રૂકામાં જાહેર કરેલી
ખીના ખરી હતી—ને મારી ઓરત, મારી ખુદ ઓ-
આબગાહના ઓરડામાં, કોઈ ઝેગાના જવાન સાથ
ગુફ્તેગુમાં મશગુલ હતી—

વે.—અને તેખી વળી તમારો ખાશ ખુઆબગા-
હમાંજ ?

અ.—આ સમે, દીવાણપાણાંની અસરથી સર મારું
ગુમરાહ થઈ ગયું, ગુસ્સાનો આતશ મારાં જીગર-
માં સળગી ઉડ્યો, લથરતે હાથે ને ધુજતા ધુજતાએ
તેણીનાં બદનપર મારી સમશેરનો હુંએ એક જરબ
મારીઓ, તેણીનું નામ્નુકબદન લહુમાં ગરક થઈ ગયું,
અને તે તડકડી જમીન ઉપર ફસડાઈ પડી; પણ માડાં
ભાયજો બનાવ એવો બનીઓ કે એ સંજીવીતીડાં તાં-
હાંસુધી તેણીની જોડેના ઝેગાના શખસ વઢાણા વા-
વી ગયો. હું તેને દુમબાલે દોડ્યો, અને સેંકડો કદ-
મ સુધી તેનો પીછો ધરીઓ; પણ કમ ભાયજો એ
વખતે આફતાબ આથમણની મંજલમાં ગુરબ હતો,
અને માહાતાબ વાદળાંમાં છુપાયેલો હતો તેથી તે અં-

હાલ મારી ચુંગાલમાંથી જીવતો સહી સલામત છટકી ગયો. હું પાછો ફરીએા.—અને જોઈ થું કે મારી મોહારદારનાં બદન ઉપર પડેલો જખમ જોકે ઘણું મોહોટો હતો તોપણ તેની પરવા ન કરતાં તે મારા એક પુરા વાહાલા બેટાને લઈ ઘભરાટની મારી સમુદ્ર કાંઠે દોડી ગઈ હતી, અને ત્રીયાં આવતાં વારજ એક સીતાબ ચાલની કીસતીમાં સવાર થઈ, આ ટાપુ જે તેણીનું વતન હતું, ત્રીયાં આવવા નીકળી હતી. પાછળથી બખર મળવા મુજબ, તેણીની કીસતી આ કીનારાની છેક અજોઅલ આવી તેમાંના તમામ અસબાબ તથા તમામ આદમી સુધાં ગરક ગઈ હતી.

વે.—મુસીબત તમારી બેશક ઘાંણી મોહોટી ન હવાલ તમારો બેશક ભીતર જખમી કરનારોછે; પણ એ માં તમારી તકશીરતો કંઈ નથી; તમારી આરત ગુનેહગાર હતી ની ?

અ.—નહી, બીલકુલ નહીં ! કોઈ લુચ્ચા દગાબોરે મુજને સજડ ભમાવીએ હતો.—થોડુંકમાંજ મુજને એક ત્રીજે રૂપે મળીએ, જેમાં તે ચંડાલે પોતાનું કાવતરું ખુલ્લું કરી લખીઈ હતું, કે “તાહરી મોહારદાર બેગુનાહ હતી; મગર હજીતો મારું અરકું વેર વળીઈ નથી !”

વે.—‘અરકું વેર વળીઈ નથી !’ તીઆરેતો તે કોઈ એવો શખસ હશે, સાહેબ, કે જેના ઉપર તમેએ કોઈ રીતના સીતમ થા કોઈ મોહોટી બેધનસાફી ગુજારી હશે.

અ.—એવું લાગેછ ખરું; મગર, ખુદા મારો શા-
ચેદ છે—આ ઘડી સુધી મને ખબર નથી કે એવો તે
કયો શખસ છે, ને એવો મોહોટો સીતમ મેં કાણના
ઉપર ગુજરીઓ હતો.

વે.—તાબુખ જેવી વાત છે. તમે દરીઆફત કરો,
સાહેબ.

અ.—પણ મને એવું કંઈજ યાદ નથી આવ-
તુંનો, બાવા.

વે.—ઘણું અચરત સરીખું છે. શું તમારી આખી
જીંદગીમાં, કોઈ, એક શખસનેબી તમેએ કોઈ મોહો-
ટા સીતમથી અથવા કોઈ મોહોટી બેઇનસાફીથી ખી-
ન્વીએ નથી ?

અ.—નહી, કોઈ દાહાડેબી નહીં.

વે.—“કોઈ દાહાડેબી નહીં!” સખર આજેજ તને
તેની યાદ આપુંછ. (બાબુએ.)

અ.—મારી આખી જીંદગીમાં જ કોઈનેબી મેં
જાણી ખુજને ઇજા આપી હોયતો તે ફક્ત એકજ શ-
ખસ હતો. પણ તેના ઉપર ગુજરેલી બેઇનસાફીને
બદલો તો પાછળથી એવીતો ઉમદા રીતે મેં વાળી
આપીઓ હતો, કે—મારી નવાજેશની ખુશખબતીમાં
મારી તરફની હસદ તથા મુજ ઉપરનો ગુસ્સો તેતદન
ભુલી ગયો હતો.

વે.—બેશક! વાત બહુ સાચી. (આસતે.)

અ.—અને વળી તે શખસતો આજ કેટલુંક થયું
ગુજરીબી ગયોછે.

વે.—અંહાં એમ તું ખાતરી થી જાણી છે ની? (આસતે)

અ.—પણ મખાદા તે હયાત હોય તો પણ તે વી-
શેની તરક તથા ખેયાલ બાંધવામાં વખત ગુજરવા-
થી હવે શો ફાયદો થનાર છે? તે હબકનાક કમકમાટ-
ભરેલા બનાવનો બનાવનાર તો જીઓ, હું તમારી સામે
ઉભો છું! જે રવેશ કોઈ ઉજ્જ મકાનમાં કોઈ પલીદ
દેવ યા દરજ વાસો કરે તેજ રવેશ એ સુખી અત ભરે-
લા નહેસત બનાવની યાદદાસતે મારાં મગજમાં વાસો
કીધો છે—અને સુખચેત, દુરઅદેશી, નીરાંત તથા
આસાએશ, એ સંધાંને હાંકી કાઢી તેમની જગા લઈ
મુકી છે. હવે, તમારી સોડે એવો કંઈ ઉપાય છે, સાહે-
બ કે જે મારાં મગજમાંથી એ હબકનાક બનાવની
યાદદાસત સદાખરી દુર કરી મારાં મનને નીરાંત બ-
ખશે—એવો કંઈ ઇલાજ છે સાહેબ, કે જે મને અગા-
ઉના જેવો પાછો શાંત ને બીચારવંત બનાવે, ને અ-
ગાઉની પેઠે મને રાતની મીઠી, મધુર ઉંઘને દીસની
નચીંતાઈ પાછી બખશે—કે જેથી આકાશમાંથી પડ-
તા દેવથી તાજગી પામતાં ફુલોની મીસાલ હું પાછો
તાજગી પામું? જો દુકમાંજ કહું તો—(ખીદમતગાર
દાખલ થાય છે.)

અ.—અરે! અંહી આવવાની તમને મના હતી ની?

ખી.—મના હતી, ખુદાવંદ; મગર હાબા ખુરજ-
માં ફરતાં મુજને આ તીર મળીઓ, જેમાં આ કાગ-
જ ભરવેલું હતું—અને મખાદા એ કંઈ અગતનો સં-

દસો હશે એવું વીચારી એ હું તમ નામવરની હજી-
રમાં લાવીઓ. (ગુહાગ્ર મંડીએ પડી તીર આપેઝે.)

અ.—અહીં! એ શું?—એ ઉપર કંઈ હરફ લખેલા
નજર આવેછ ખરાં; પણ કંઈ ઉકલતા નથી—વાંચો
સાહેબ તમો, ને દરીઆફત કરો કે એ શું છે?

ખી.—હું ઉમેદ રાખુછ સાહેબ, કે મારો બેઅ-
દબી તમો નામવર માફ કરશો.

અ.—વારં, બાહેર ઉભો રહે—ખબરદાર ફરી એમ
દોડી આવતો ના. (ખીઃમતગાર નમીને જાયઝે-)

વે.—(આસતે) નખોત !

અ.—અરે! ગુરૂજી વતીક ગુચવાયા શું?

વે.—હા, ગુચવાવા જેવું કંઈ છે, ખરં; પણ, ફરી
જરા વાંચવા દા.—હા! હવે હું સમજ્યો—એતો,
સાહેબ, કીરસા કાહાણીની સહરાગત તથા દંતકથા-
ઓની મતલબ ઉપરથી ગાળી કાઢેલી લાવણીઓ,
જેવી કે મોહોલે મોહોલે ને રસતે રસતે દરવીશે
ગાયછે તેવી, એક લાવણી છે, ને અનીતીભરેલા લખ-
ઝાથી એટલીતા ભરપુરછે, કે તમારી સનમુખ એ વાં-
ચવી બેજ છે.—પણ, આપણા કીંમતી વખત એવી
વાતો ઉપર રોકાવો જોઈતા નથી—ને જે ગંભીર બા-
બદા વીશે ગુફતેગો કરવા આપણ મળીઆ છીએ
તે વધુ વખત એકકોરે મેલાવી જોઈતી નથી.—તમા-
રો હેવાલ, સાહેબ, મેં ધીઆનથી સાંભળીઓછે; તમા-
રા ગુનાહ બેશક ઘણા મરગરજન છે.

અ.—અફસોસ ! ઘણા મરગરજન.

વે.—મગર, ખુદાની કુદરત ખરહક છે, અને તેની રહેમદીલીનો પાર નથી—જે આદમીઓ પોતાના ગુનાહની તોજી સાફ જીગર ને આલેશ મનથી કરેછે તેમને દુજખની કેદમાંથી તે કરીમો રહીમ કોઇવાર નેજત બખશેછે. વાર, હાલતો મુજને હીયાં એકલો રાખી તમો જરા આંધા થાઓ, એટલે હું મારાં મનમાંથી બીજી સંધી બાબદાનો ખેયાલ દુર કરી ખુદ તમારાજ અહેવાલ બાબે દરીઆફત કરું.

અ.—હીક બાવા, તીયારે હું જાઉં છું.

વે.—હા—પણ તેટલાં આટલું જાણી તમો દીલાસો પામજો, કે તમને હું એવો કોઇ ઇલાજ બતલાવવાની કોશીશમાં છું, કે જે તમને હંમેશ સુધી નીરાંત વાળશે.

અ.—શું ? હંમેશ સુધી ? તે કમકમાટ ભરેલા બનાવની ડરામણી યાદદાસત ફરી મુજને કકલાવવા મારી સનમુખ આવી ઉભી નહીં રહે એવી રીત ?

વે.—હા, તેના ખેયાલ તમારાં સવપનામાં વતીક આવે નહીં એવી રીત. (આસતે.) સખબ કે મુએલાં ને સવપના આવતા નથી !

અ.—તીયારેતો, ખુદા તમને કૃતેહમંદી બખશે.

(બયઝે.)

વે —(ગજવાંમાંથી રૂકો કાઢીને વાંચેઝે.) “આજની ડરામણી રાતે આ કીલા ઉપર મોહોટો, જખરદસત

હુમલો થનારછે, અને એમાંનાં નાહનાં મોહોટાં તમામ આદમીએને જાણેહ કરવામાં આવનારછે. હાખા ખુ-રજ નીચેના દરવાજા તપાસજા !" વાહ ! ઘણી સર-સ લાવણી ! પણ જાહેલી કોણે ? પેલા 'ડનસટન' કાકા જેમના સાહચો મેં છીનવો લીધોછ તેઓએ—નહી નહીં—તેઓ જાહેરતો પોતાના સાહયાને લગતા એ ઓ-લ ઉમેરત. વાર ત્રીયારે બીજું કોણ હોય ? (વીચાર કરીને) હેનરી ઉપર મને શક જાયછે—તેના વતરોગે કોઈનું કામ હોય નહીં—કુદરતે તેનાં હૃદયમાં એટલીતા દયા મુકીછે કે ગમે તે થતાંબી તે હુમારા જેવો સખત થઈ શકતો નથી. પણ ચાલો—હવેતો તેનું કાવતરું પક-ડાઈ આવીડું. હવે વધારે ગુચવાવું જાઈતું નથી—જે કંઈ થયુંછ તે ઠીકજ થયુંછ. અમીર સાહેબતો હજી બી મારા સપાટામાંજ છે—તેઓને તો જે રવેશ ખલી-લ પોતાના શીકારની આસપાસ ફરી તેને ભમાવીઆ કરે તે રવેશ હું મોહોટી મોહોટી ડકુંસો ને સટરપટ-રના ગપાટાથી ભમાવીશ, ને આક્રેખત જ્યારે લાગ ફાવશે ત્યારે સારી રીતે તેમની ખબર લઈશ. (જાયછે.)

પ્રવેશ ચોથો.—ચોરોના ગુફા.

[હેનરી આવેછે.]

હે—એ લોહીનાતરસીઆ કુતરાઓને ઉડાવી હું અજગોતો ફરુંછું; પણ એએ તેઓ આવતા હશે. પેલું વર મેં કતલ કીધું તેનું લોહી મારાં ઓલવા-

ને પુરતું વજન આપશે. (બાહરથી સીટી વાગેછે.)

હા! આ તેઓ આવીઆ દેખું!

[પીટર, લુકસ તથા ખીબ ચોરો દાખલ થાયછે.]

ખી—કેમ, પેલું કામ તુંએ બજાવીઉંની? (હિતરી લોહીથી ખરડેલા પોતાના હાથ દેખાવેછે.)

લુ—હા—ચાલો ઠીક કીધું.

હિ—તેને વાતમાં લગાડી હું તેને સમુદ્રકાંઠેના ખડકનાં મથાળાં સુધી લઈ ગયો—

ખી—પેલોજ ખડકની—જેના ઉપરથી પેલા બંદગીખાર સાંકેને બંદગી કરતા કરતાને મેં ગગડાવી દીધો હતા?

હિ—હા, તેજ તેની નજર સમુદ્રના ઉછાળા મારતા મોજ ઉપર હતી તેટલાં પીઠ પાછળથી મેં મારું ખંજર તેને ભોક્યું, ન તેનાં બદનમાંથી લોહીની નેહર ફુટતાંજ તેને નીચે ગગડાવી દીધો. પછે, સમુદ્રના મોજ ઉપર એક પળવાર ઉછાળા મારી તેની લોથ સીસાંના કકડાની મીસાલ તળીએ ફુબી.

લુ—ઠીક. પણ ચાલો હવે હથયાર ભીડ્યે; વખત બહુ ગયો.

ખી—આજનો સપાટો ઘણો જખરદસ્ત છે; માટે સરવેકોઈ ખબરદારીથી ચાલજે.

લુ—ને જેટલાં હથીઆર લેવાય તેટલાં લેવા ભુલશો ના.

[તલવાર, ખરછી, ભાલા, વગેરે હથીઆર લોએછે.]

ખી—ચાલો—હવે વેહેલા મારી પુઠે આવો.(જાયછે)

અંક ૪ થો.

પ્રવેશ ૧ લો.—કીલ્લાનો આરડો.

(વેલેરીઅસ દાખલ થાયછે, તેની પછી અમોર આવેછે.)

વે.—શું, તીયારે, તે જગા છેક એવી છુપી ને અકાંત છે?

અ.—હા. મધરાત જેવી એકાંત.

વે.—શું તાંહાંથી કોઈજ આપણને જોઈ અથવા સાંભળી શકશે નહીં?

અ.—નહીં—તે એક ઘણીજ પાકીજે જગા છે, જે મેં મારા કબીલાની છેલ્લી આસાએશની જગા તરીકે એલાહેદી રાખેલીછે.

વે.—હીક—તીયારે, બહુ સારું.

અ.—અને એજ જગીઆએ જયારે મોહોત મારાં મગજની ટળવળ નાબુદ કરશે, ને મારી સંધી ઇંદરીઓ સુણી થઈ જશે, તીયારે હું નચીંતે ઉંઘાઈશ.

વે.—તાંહાંજ થોડા વખતમાં તને સુવાડુંછની.

(આસતે)

અ.—અગર મારી ફરેસતા ખશલતની આરતની છેલ્લી આસાએશ મહાસાગરનાં ડરામણાં ભીતરમાં થઈ ન હોત, તો તે બાનુ પાણુ એજ જગીઆ, જ્યાં તેણીની યાદગારીનું બાવલું ઉભું કરેલુંછે તયાં, એક સંજેમરમરની ઘોરમાં આરામ પામત.

વે.—તમારાં બોલવા જેવી એક જગા સંધી રીતે આપણાં કામને લાયક છે—ઘાંટનો ઠોકો પડતાંજ આપણુ તાંહાંજશું—અને તાંહાં ફક્ત ખુદાનીજ નીજેહ-

ખાની હેઠળ એવું એક કામ બળવશું—કે જે બળવ-
તાંજ તમે તમારી તમામ ચીંતા ભુલી જશો.

અ.—આફરીન—પીતા!—એટલુંજ તમે કરો,
ને પછે બુઝો કે હું તમને કેવા નવાબું છું.

વે.—તમે મને નવાજશો!—નહીં, નહીં, સાહેબ;
એક દુઃખી દીલનો કુકળાટ નરમ પાડવો એજ એક બે-
મુલી નવાજેશ છે. (બાહરથી વજંતરનો અવાજ સં-
ભળાય છે.)

અ.—અરે! આ અવાજ શેના—એ વાણંત કો-
ણ વગાડતું હશે?

વે.—કોઈ ગવર્ધઆઓનાં વગાડવા જેવો અવાજ
આવે છે ખરો!

(ખીસ્મતગાર દાખલ થાય છે)

ખી.—મેહેરબાન ખુદાવંદુ કોઈ મીશકીન મોર-
ચંગવગાડતારા, જેમનો દખાવ રાહાની થાક તથા
મુસાફરીની હલાકીની ગુહાઈ આપે છે, તેઓ આપનાં
મકાનમાં રાતની રાત આસાએશ લેવાની તથા ખાને-
આબાદની મેહેરબાનગીથી અગર ખાનું મળેતો ગ-
નીમત કરવાની આરબુ રાખે છે.

અ.—હમે કામમાં છીએ.—જા,તેમને શરાબ તથા
ખાણું ખીશીઆર આપ, નં પોતાને રસતે જવા દે.

વે.—એમ નહીં, મારા સાહેબ; આપણુ ગમે એ-
ટલાં કામમાં હોઈએ તો શું થયું? મેહેમાનગીરીનો પા-
કીને કાનુન આપણને ભુલી જવો જોઈતા નથી. એ

મીશકીન લોકો ગાફિલ ને નીરદાશી હોયછે, અને ઘણી વખતે થાકેલાં મનને એ ઘડી રમુજ આપી શકેછે. વળી, કદીમ જમાનાથી ઉતરતા આવેલા પુરાતન રેવાજ મુજબ તમ નામવર જેવા ખરા પેરોપકારી સાહેબો પાસેથી આશરો પામવાનો તેમનો હુક છે. માટે, હું આરબુ રાખું છું કે તમ નામવર એમને રાતની રાત આ મકાનમાં આશરો આપશો.

અ.—(ખીંમતગારને) વાર ત્રીયારે, તેમને હીયાં મોકલ.

વે.—ગઈ ગુજરીની યાદદાસતને, તેમજ ગુજરી ગયેલા જમાનાઓની જાણવાજ્ઞેગ બાબદાને, તેઓ પોતાનાં મંકર ગાયણથી તાજગી બખ્ખશી શકેછે. તેઓ નહીં હોયતો કદીમ જમાનામાં જે નોઘી લેવા જ્ઞેગ બનાવેા બનીઆછે તેમને લગતી અસરકારક તથા રમુજ બાબદો જાણવાથી હાલની ચોલાદ ઊંનસીબ રહે. (ત્રણ ચોર મોરચંગ વગાડનારાઓના લેખાશમાં દાખલ થાયછે.)

તમે કીએ ગામના, ભલાં આદમીઓ?

૧ લો ચોર.—ઉત્તર તરફના, ખાનેઆબાદ.

વે.—કાંહાં પધારવા નીકળેલા?

૧ લો ચોર.—કીસમત સરજાવે તાંહાં, ખુદાવંદ. મગર, હુમાણાં આફતાબ ગુરબ થયોછે ને રાતનું શીહાં અંધારું જેહાન ઉપર પંથરાયુંછે; વાસતે, આજની રાત આ ખુલંદ મકાનમાં આસાએશ લેવાની નવા.

જેશ ચાહીએ છીએ, ને તેના બદલામાં ગાવા બજાવવાની જે જુજબી સીફત હમારામાં છે તે ખાનેઆબાદો હજુર રજુ કરવા માગીએ છીએ.

અ.—હીક છે. ચાલો લલકારો. હમો સાંભળીએ છીએ.

(ચારો ગાયઝે.)

આફરીન! આફરીન! વાહ! કેવું મધુર ગાયન!

(ખીદમતગાર દાખલ થાયઝે.)

કેમ—એ વળી શું છે?

ખી.—મેદાન વચ્ચે રહેનાર પેલી અજાયબ ખવાશની ઝોરત, જેને ખુદાવંદે તેડો મંગાવી હતી, તે આવી હાજર થઈ છે.

અ.—ખેલાવ—હીઆં તેને. (ખી. જાયઝે.)

(ગવઘઆઓને) તમે ભલાં આદમીઓ હાલતો મેહલમાં પધારો, ને ખેલાશક જે જુઘએ તે ખાઓ પીઓ. કુરસત મળવે ફરી તમને તસદી આપીશું. (વેલડીઅસને.) એ વીચીત્ર ઝોરત બાળે તમેએ તો અલબતાં સાંભળીઉં હશેજ?

વે.—એવી એક ઝોરત બાળે કંઈક તાજુખીભરી હકીકત હમારા મઠમાં સંભળાઈ હતી ખરી.

(મીટીલડા આવેઝે.)

અ.—જુઓ, આ તેજ આવી દેખું. હીયાં આવ, ઝોરત; તું ઉપર જે હરામાણાં તોહિમત મેલાયાં છે તેમના જવાબ આપ—સરવે લોક અમને ખાતરીથી જણાવેછે, કે તું જંતરમંતર ને જાદુતાનાનો પેશો ધોરે દીસે ચલાવેછે—તથા ગાય દોર, જાડ પાણ વગેરે.

માં પેદા થતા રોગ, જે બચારા મુક્લીશ ખેડુતોની ઉમેદ ખાકમાં રગદોળે છે તે સંધા તારા જાદુઈ અખતરાઓથી હસતી પામે છે. વળી તેઓ એમ પણ કહે છે, કે પુનમના ચંદ્રની ખુશનુમા ચંદની ઘોરતાં તું નાશકારક જરી ખુટી તથા ઝેરી વાણસપતી એકઠાં કરી પશુ પંખી તથા માણુવીઓના નાશ કરવામાં વાપરે છે, અને પોતાના ઇલમની લાકડી લગાડી આદમીઓના હાથ પગ તથા જવાનીના ખીલતા ગોટાઓના ગુલાખી ગાલ ચીમડાવી મુકે છે. —એટલું જ નહીં—તેઓ અમને ઘભરાટ સાથે ખખર આપે છે, કે મંઘરાતનાં હરામણાંપાણાંમાં તું દુજખના દેવોથી ખરહક ગણાતાં દુજખી કામો કરવા બાહર નીકળે છે, અને મસાણકાંઠે ના હરામણા ખવવીસોનું ટોળું ચંદની ઘોરવા નીકળે છે તે વખતે તેમની સોડેથી તારા દુજખી ઇલમની તાલીમ લીએ છે, તથા મુએલાં આદમીઓનાં હાડકાં ભેગાં કરી તેમના ઢગલાની આસપાસ ખરાડ મારતી નાચે છે, ને આખી રાત રડાકુટના અવાજે જરો રાખી ઉગતા આકૃતાખને કદુઆ દીએ છે. બોલ તીયારે—જલદી—એ સંધાં ભયંકાર તોહા મતોનો તું શી રવેશ ખુલાસો કરે છે ?

મે.—ખુલાસોતો એટલોજ કે એ સંધાં બેહોતાન અવલથી તે આખર મુઘી ગણત તથા નાપાયાદાર છે.

વે.—તું હોંમતથી જવાબ દીએ છે, ખુટીઆં ચારત.

મે.—હીંમતથી જવાબ આપવામાં મને શી ચીંતા-
છે—પાકીને પીતા?—નીરદાશપણું સદા હીંમત ભ-
રીઉંજ હોયછે—અને નીરદાશપણાંના પ્રતાપથીજ
હું મક્કમપણે જવાબ આપી શકુંછું.—શીહાં રાતની
ચુપકીદીમાં આકાશનાં નીરમળ છત્તર હેઠળ એકાંત
પણે ફરવામાં, તથા આક્રતાબના આતશી ઝલકાટક-
રતાં માહાતાબની ફીફ્રી રોશની વધારે પસંદ કરી,
બીજાં સંધાં ખુઆબમાં મશગુલ હોય તે વખતે જે
ઘડી નચીંતે એસી ગઈ ગુજરી બાબદો બાબે અંદ-
શો કરવામાં, અગર પાપ થતું હોય, તો એશક, સા-
હેબ, હું ઘણીજ પાપીછું; સબબ કે, હર વખતે ને
હર ઘડીએ હું તેમ કરુંછું. કુદરતની બીજી તમામ
પેદાએશો જે વખતે શીહાં રાતની હરામણી ચુપકીદી
વચ્ચે દટાયલી હોયછે તે વખતનો તેનો ગંભીર દેખાવ
હું બીજા સંધા દેખાવો કરતાં વધારે પસંદ કરુંછું.
એકાદ ઉજડ ટેકરીનાં ખુલ્લાં મથાળાં ઉપર એકલી એ-
સી પ્રતાપી મહાસાગરના માહાતાબની રોશનીથી નુ-
રી પામતા મોજઓની મઝા જોવી, ને સીતારાઓ-
ના જડાવમાં મઢેલાં રૂપેરી આસમાનના નીરમળ છ-
ત્તર તરફ આંખો દુખે તાંહાં સુધી એકીટગરે જોવું,
તથા કોઈ દુરની ઝાડીમાં શોક કરતાં મંધૂર ખુલખુ-
લનો દીલને જોહેલાવનારો હલક એકાંત પણે સાંભ-
ળવો, એ સંધું નીરદાશ સુખ મુજ ગરીબતું છે.
દીવસની લેહેજત આખવાની તો મુજ કંગાલને મના.

જ છે; સખખ કે, અગર કોઈ દાહડે સુખેરની વખતની તાજ હવા ધારવા હું બાહર નીકળું છું તો હું કોઈ કંદરતી ચમતકાર હોઉં તે રવેશ સરવે લોકો મારી તરફ આંગણી દેખાડવેછે, અને મારી દરેક હીલચાલની તથા ચાલવાની દરેક ઢપછપની ખોડખાંપણ કાહાડવા મંડેછે—વગર સમજનું દુધ ધાવતું નીરદાશ બાળક વતીક ઘભરાટ સાથે મારી તરફ જુએછે—ને સુરવાસ વગરનાં ટીનકણીઆંઆ ટોળાંબધ મારી પાછળ લાગેછે; જે સંધાંથી મને લાચારે મારી ઝુપડીમાં પાછું ભરાઈ જવું પડેછે. નહીં સાહેબ—એટલુંજ નહીં—મારી મુસીબત હજીમી કંઈ વધારેછે—હવેતો દીનપરદીન કુતરાં વતીક મને જોઈ ભંસવા શીખતાં જાયછે ! જે વગર આધારનાં તકલીદી તોહોમત મુજ ઉપર મેલવામાં આવીઆંછે તેમનાથી તો હું તદન ઝેગુનોહ છુંજ; મગર હું તમને પુછવા માગું છું, સાહેબ, કે શું હું ગામમાં મરફી લાવો તથા સાંજાંને માદાં બનાવી શકું—ને જુત ખવીસ સાથે વેહેવાર રાખું ! અફસોસ ! હવેતો જુલુમનો અંદાજે છેકજ મારી ખમવાની શકતીથી વધારે થયો. અરે ! ઝેવકુફીનાં સવપનાંઆમાં આથી વધારે ઝેવકુફીભરીઉં શું નજર પડશે ? તમે અંદેશો કરો, સાહેબ, કે અગર એવી તમામ ગેમી તાકાતજ મારામાં હોત, ને દેવ દેવસથાન તથા જીનપરીઆંનીજ મને કુમક હોત, તો તમારા હુકમને તાખે થઈ આદમીની હજુર સજા ખમ-

વા શા માટે આવી ઉભી રહેત? પણ, અકુસોસ!—
હવે તો અકલતું ગોહર આદમીનાં મગજમાંથી ની-
કળી જઈ દેવાનપણાં સાથે બેળાયું છે—અને તેની
જેડે આદમીએ પોતાની સાદી સમજ વતીક જોઈ
દીધી છે.

વે.—એ મોહોટી સીકત તથા ચતુરાઈથી જવા-
બ આપે છે. એ કંઈ જેવી તેવી ચોરત નજર આ-
વતી નથી.

અ.—હા, પણ જોઈએ, એ વડુ શું કહે છે.

મે.—મગર તમે એવું ગુમાન રાખતા ના,
કે મેં મારી છંદગી નકામીજ કાઢાવી છે—તીયારે
હવે તમે જાણો, કે—દેવદેવસથાનની મદદથી તો નહીંજ
પણ ખુદ મારી પોતાની નાકેશ શક્તિથી, એવો કંઈક
અજાયબ ચમતકાર તમને બતલાવવાની હું તાકાત
રાખું છું, કે તે બાબે અગર હું તમને મોઢથી કહું,
તો તમે બેદરકારપણે મને હસી કાઢાડો, પણ બીજા
હાથ ઉપર, અગર તે તમને નજરે નજર બતલાંડે,
તો તમે અજાયબીમાં દટાઈ જાઓ, ને તાંબુબી
સાથે આંગલાં કરડતા પથરનાં ઘડેલાં લોહી વીનાનાં
બાવલાંની મીસાલ થંબ ઉભા રહો.—જોલો તીયારે,
એવું કોઈ તમારું અતલગતું ખેશી છંદગીથી બા-
તલ થયલું છે, કે જેને તમે પાછું હસતીમાં જોઈ મ
ગન થાઓ?

અ.—બેવકુફ ચોરત, એ તું શું બકી જાય છે?—
સંભાળ!

મે.—જવાનીના પુર બહારમાં જીંદગીથી ખા-
તલ થયલી તમારી મોહોરદારને આ જીહાનમાં પાછી
હયાત જોવાની તમારી ખાએશ છે? ખોલો—જલદી.

અ.—નીકલ ! બદકાર ચોરત.

મે.—અગર ખાએશ હોયતા ખેલેસતમાં કે ફુજ-
ખમાં જાંહાં તે હશે તાંહાંથી તેણીને તમારી હુન્નુ-
રમાં લાવી ઉભી રાખીશ; તેણીનાં તનની રેજેરેજ
અગર સમુદરના ઉછાળા મારતા મોજાઓ વચ્ચે વી-
ખરાઇ ગઇ હશે, તોપણ તેણીનાં સમુદરના ખારથી
સુફેદ થયેલાં હાડકાં ખોળી કાઢી હું પાછાં સાંધી દઇશ,
સીતારા જેવી આંખોનું નુર તેણીનાં મસતકમાં પાછું
મેલીશ—અને હયાતીનું લોહી તેણીની રગોમાં પાછું
વેહેતું કરીશ—ટુકમાંજ—તેનીનાં તનમાં હું નવેસ-
રથી જીવ મુકીશ—અને તેણીને જીવતી, સહીસલા-
મત તમારી સનમુખ ઉભી રાખીશ; જે વખતે—તમે
અંતવીનાના ઘભરાટ તથા ખેહુદ અજયખી સાથે
જીંદગીની લેહેજત ચાખતાં એક આદમી જેવા ન-
હીં, પણ આકાશના દવથી ભીંગાતી કોઇ તાજ
બનાવેલી ઘોરમાંથી ખોદી કાઢેલાં મુઠકાં જેવા દે-
ખાશે.

વે.—નહીં—નહીં—સાહેબ, એ દીવાની બેજાં-
ફટેલ ચોરતના સખુન એટલું ધીઆન દઇ સાંભળ-
શા ના; એતા મોહોટી મોહોટી વાતો કરી નાહક તમને
વેહેમાવેછ.

મે.—હુંએ કહેલી વાત બોલે બોલ ખરી પડશે, ને હુંએ દીવેલા વચનનો લખજેલખજ પાર ઉતરશે.
(સીજસમંડને લઈ ખીદમતગાર આવેછે.)

અ.—આ વળી કોણુને લાવીઓ?

ખી.—એ છોકરો, સાહેબ, પેલી ઝુપડીમાંથી અ-મને મળીઓ.

વે.—એ સંધી પીડા હવે પતેતો હીક—વખત ન-જદીક આવતો જાયછે. (આસતે.)

અ.—બોલ, છોકરા, તે ઝુપડાંમાં જવાનો તને શો સખખ હતા?

સી.—તે ડોસી તેણીના ઇલમમાં ઘણી માલેત છે એવું હું જાણુતો હતો; જેથી તેણીના ઇલમ અજ-માવી જવાનો મારો ખાએશ થઈ; સખખ કે હું પોતે પણ એવા ઇલમમાં કાચો નથી; ચાલો—સખ કોઈને ફરમાવો કે મારો બેઠ હું ખોડી રહું તાંહાં સુધી કોઈ હીયાંથી હાલે નહીં.

વે.—આ વળી શી મોકાણુ છે! (આસતે.)
ખુદાવંદ, તમે એના ફરેખમાં પડશો ના. જુઓ—એ પોતાને મોઢે કબુલ થાયછે કે એ જાદુઈ ઇલમ જાણુછે—ને એજ વાત આપણા કાનુન મુજબ એને મોહોતની સજને લાયક ઠરાવેછે. (મોહોટે)

સી.—જરા ધીરજતો ધરો—જુઓ, હું તમને એ-વી કોઈ ખીના કહીશ, જે તમારાં બદનની રેજેરેજ ઉછાળશે, ને તમારાં માથાંના બાલે બાલ ઉભા કરશે! આજ રાતે—આજની ડરામણી રાતે—

અ.—આજની રાતે શું થશે ?

સી.—એટલું શું કરવા—અબ ઘડીજ, એવું કંઈ કાવતરું ચાલેછે કે તે પાર ઉતરતાંજ આ તમારાં ખુલંદ મકાનમાંનાં નાહનાં મોહોટાં ઘરડાં જવાન, તમામ આદમીઓનાં કાળજાં ખાકમાં રગદોળાશે, ને જફાભરેલી ખુનામરકી સવાર પડતાં આગમજ તમારા કીલ્લાની ફાલાદ જેવી મફ્તમ દીવાલો વટાવી આ જગીઆએ તેના સરવેથી કુંગાલ ને હરામણો દેખાવદઈ જશે. અબ ઘડીજ—આજની હરામણી રાતેજ—ઘંટના પેહેલો ઠોકો પડતાંજ, લોહી માટે તરસતા ખુની લુટારાઓનું એક જબરદસ્ત ટોળું તમારા કીલ્લાની આસપાસ શીહાં વાદળની મીસાલ ફરી વળશે. તીયારે—તીયારે—હાયા ખુરજની નીચેના દરવાજા તપાસજે—સબબ કે તુફાન તાંહાંથી ગાજશે!

વે.—બકબક મટાડ! ગુડાણુપુર ઠાંગણીઆં; વધારે સાંભળવાની અમને કુરસત નથી. તું અમને નકામા વેહેમાવેછે, અને હમારાં વધારે અગતનાં કામો ખોટી કરો અફ્ફલ કખુલ નહીં રાખે એવી એહુંદી વાતો અમારાં મનમાં ઠસાવવા માગેછે.

સી.—કાંએ—કાંએ—ગુરૂઓના શાહ! હું એમતો નથી કેહેતા કે પાકીજગીનો સાહચો સએતાને પેહેરી-આછે. પણ, જરા જુઓતો ખરા—પેલા ગવઇઆઓ કંઈ મુશાફરો નથી, પણ હરડતા વાટપાડાઓ છે.

અ.—જુઓ, જુઓ,—તેમના ઝાડા જુઓ. (ગવ ઈઆઓના ઝાડા જોતાં તેઓ પકડાઈ આવેછે. આ વખતે મેટીકડા વેલેરીઅસને તપાસી તપાસીને જુઓએ તે જોઈ વેલેરીઅસ બોલેછે.)—

વે.—નખોતા! સંઘો ભેદ ખુલી ગયો! આ ડોસીનું સતયાનાશ વળજે—એ શા થકી મને તાકી તાકીને જોઈ મરેછે!

મે.—(ખાજુએ) કોઈ ખરોજ ઠગારો નજર આવેછે!

સી.—ગુર સાહેબ, ગુઠણ પુર ટાંગણીઆં વીશે હવે શું ધારીઉં?

વે.—ખેશક, એ તાજુબીભરી વાતથી મારી અફ્ફલ હેરાન રહેછે.

મે.—તાજુબી ભરી વાતથી શું! તારાં કાવતરાં બહાર પડેછે તેથી રહેતી હશે. (આસતે)

(ચોરોને અમીરની હજુર લાવવામાં આવેછે.)

અ.—બકી મરો, સંજોતાનો, કે તમે કોણ અંડાલો છો? નહીંતા માર ખાતા ખાતા અટવાઈ મરશો.

૧ લો ચોર—પવનને જઈ પુછી આવો, ને જવાબ નહીં વાળેતા તેના મુસકા ટાટ કરી આગમાં ઝાંકાવો!

૨ નો ચોર—નહીંતા, સાહેબ, તમારું ઘડ કાપી, હવામાં નીચે ઉપર ઉડારી, તેને લપરાકો મારી મારી ને પુછો!

અ.—(ખીજવાઈને, ખીદમતગારોને) એ ઇબલીસની

ખસલતના ઊંચ ખવવીસોને હાલતો સાંકળો વતે સી-
કરી કેદ રાખો. કાલ રોજે એમની વાત.

(ઝારોને લઈ ચાર ચાકરો જાય છે.)

અ.—(સીજીમમંડને.) હવે તું વધુ શું કહેવા માગેછ?

સી.—વધતો કંઈ નહીં, સાહેબ.

અ.—કેમ વાર?

સી.—તમારો બચાવ થાય તેટલુંતો હું તમને કહી
ચુકો; ને વધુ કહેતાંતો જે ભેદ હું છુપાવવા માંગું છું
તે જાહેર પડે; ત્યારે, હવે, હાલ મને સતાવોના. મેં
જે કંઈ કહ્યું છે તેતો આંખેહુબ બનશે. પણ હું ઘણા
થાકી ગયો છું; માટે હાલ તુરતતો મને જો ઘડી વી-
સામો લેવા દો.

અ.—(ખીદમતગારોને) વાર તીઆરે એને મેહે-
લમાં લઈ જઈ એની ખીદમત બજા લાઓ.

સી.—મગર એક વાત હું તમને કહેતો બુલી
ગયો. તે વાટપાડાઓનાં ટોળાં વચ્ચે એક મધમ ક-
દનો જવાન છે, જે દેખાવે ખુબસુરત ને આંગે પતલો
છે, ને જેના બાલ શીહાં ને જીલકદાર છે.

મે.—હા! તેતો મારો હેનરી! (આમતે)

સી.—તે જવાનને તમારો જીવ જતાંબી તમો
ઈજ્જત દેશો ના, ને ખુબ રવેશ યાદ રાખજો, કે અગર
તેના એક બાલનેબી અલવલ પોહોંચી તો તમારૂં
નખોત વળવાનું. ખખરદાર, એટલું તમો યાદ રાખ-
જો. વધુ બુલાસો હવે પછે કરીશ.

(ખીદમતગારો સાથે જાય છે.)

અ.—કેવી તાબુબ જેવી વાત. (વેલેરીઅસને)

વે.—એશક; ઘણીજ તાબુબી ભરેલી. પણ રખે એમાંથી તારા કાન ખુલે. (આસને)

અ.—એ સંધી અન્તયબ બાબદામાં કંઈબી ભરમ હોયો નેઈએ. પણ આ ઓરત ઉપર જે તોહોમતો મુકાયાં હતાં તેમાંનું એકબી શાખીત થતું નથી; માટે એણીને હમે એગુનાંહ ડરાવીએ છીએ.

મે.—પણ મુએત્રાંને જીવતાં કરવાનો મારામાં પરા-કરમ છે તે વીશેતો તમે શક લાવશોજ નહીં. તેની શાખીતી તો હું તમને જોડ જોડતાંમાં આપોશ.

અ.—ડીક, કાલ રોજે તેની વાત.

મે.—સો વસાતો આજ રોજેજ. પણ આ ગુરુ સાથે તો મારે એ વાત કરવી પડશે.

અ.—(આમતે) “સો વસાતો આજ રોજેજ”! એ શું કહેવા માગતી હશે? (તાબુબો આવે.)

વે.—ઘરતીનો છેડો હોય પણ ઓરતોનાં મદ્દરનો છેડો નહીં હોય ને; આપણી સંધી અદ્દલ તેમનાં ગજવાંમાં સમાય.

અ.—એ સંધી બેદભરેલી વાતો મને અન્તયબી-માં ગરકાવ કરી મુકેછે.

વે.—એશક—એ વાતો ઘણી ગુચવાણ ભરેછે, અને જોકે મને કંઈ ભુત ડાકણનો વેહેમ નથી, ને એ સંધી ડગાઇ છે એમ હું ખાતરીથી જાણુંછ, તોપણ મારીબી તાબુબીનો કંઈ શુમાર નથી.

અ.—મને જળરો વેહેમ લાગેછ કે કોઈ મોહિ-
ટો, ભયંકાર દગો થનારછે.

વે.—સો વસાતો એવુંજ લાગેછે.

અ.—તીયારે તો, પેલા નાપાખ વાટપાડાઓને
જેરખંધનો માર મરાવી પુછું, કે તેઓ જે હોય તે
માની દીધે.

વે.—નહીં—નહીં—સાહેબ, એમતો તમે કરશોજ
ના. તમે જાણોછ તો ખરા, એ લોકો એવાં તો સંગ-
દીલ ને પક્કા ઠરાવનાં આદર્શો હોયછે કે જીવ જ-
તાં પોતાની વાત માનતા નથી; ને અગર માર મારી
અથવા રીખાવી રીખાવી થાકીએ તો પણ સાચી વા-
ત કહેતા નથી. એવાઓને મેલવી લેવાનો તો ફક્ત
એકજ ઇલાજ છે. શું કોઈ વાર તમેએ સાંભળીઉં ન-
થી કે ફલાણા મોહિટા ખુનીએ ને ફલાણા મોહિટા
વાટપાડાએ, ખંદીખાનાંના ઠરામણા ગારમાં, ફલાણા
ધરમગુરીની વાચાજથી પીગલી પોતાનાં પાપનો પ-
સતાવો કોધો, ને પોતાના ગુનાહુ માની દીધા. તેવો-
જ કોઈ ઇલાજ હું એ ચંડાલોના બાબમાં કરવા મા-
ગુછું, ને ઉમેદ રાખુંછ કે તે ઇલાજમાં હું ફાવીશ.

અ.—હીક બાવા; તીયારે એમજ કરજો.

વે.—હું તેમને નીતી વીણે એક અસરકારક વા-
ચાજ કહી સંભળાવીશ, ને ધરમ પુસતકોમાં તેમનાં
પાપો જેવાં ભયંકાર પાપો માટે જે જે ઠરામણી સ-
જા ફરમાવેલીછે તે સંધી તેમનાં મન ઉપર ઠસાવ-

વાની કોશીશ કરીશ, ને જોલ જોલતાંમાં તેમને ન-
રમ કરી નાખીશ.

અ.—હીક, હીક, ઘણું નેક; ચાલો સાહેબ, હુંબી
ખીદમતગારોને જે વાત કહેવીછે તે કહી આઉં છ તે-
ટલાં, તમેખી ફતેહ કરી આવો.

વે.—હીક, હુંબી જલદીજ પાછો આવીશ.

(અગીર જાયછે.)

વા રે ભોળા ભાટ! તુંતો જેમ નચાઉં છ તેમજ ના-
ચતો દેખું! હીક છે, આટલે સુધીતો સંકુ હીકજ છે.
હવે પછીનો તો સેતાનને હવાલો! (ધીક્કારથી હસીને)

(મીઝીલડા પાછી ફરેછે.)

આ ડોસી હજી હીયાંજ ધુમેછે દેખું; જોલ રેતને
શું જોઈએછે.

મે.—હા, હા, મને સારી રવેશ રોશન છે કે તમે
ધરમગુર નથી.

વે.—અને નથી તો તેમાં તારે કંઈ?

મે.—તે એકાંત જગા તુંએ કોઈ ભયંકાર કાવ-
તરાં થકી પસંદ કીધીછે.

વે.—અને એમ હોયતો તેમાં જોડું શું?

મે.—તીયારે, શીહાં રાતના આવા ડરામણા વખ-
તમાં નેક તે કયું કામ તું કરનારછે?

વે.—એવુંજ કંઈ કામ છે, જે રાતનો શીહાં આ-
દરના પડદા પાછળજ ખનવું જોઈએ.

મે.—આ તારાં બેદલરેલાં જોલવામાં કોઈ ડરા-

મણા બનાવની નીશાનીઓ છુપાયલી માલમ પડે છે. પેલા મોરચંગ વગાડનારા પકડાઈ આવીઆ તે વખતે મેં તને સારી રવેશ તપાસી જોયો હતો—તે વખતે હબકથી તારો ચહેરો ફીકો પડી ગયો હતો, અને દેહેસતથી તારું બદન કાંપતું હતું. તે વખતે ના તારો દેખાવજ કહી આપતો હતો કે કોઈ મોહોટો ભયંકાર દગો તું રમવા માગતો હતો, પણ તારું કાવતરું જાહેરમાં આવવાની તને દેહેસત હતી.

વે.—અલખતાં, તે આદમીઓનો તો હું સરદાર જ છું. હા—હા, હવે તું એ મને ઓળખી ઓ દખું; પણ તે ઉપર તું મુસતાફ રહેતી ના,—જો, તારો બેટો—

મે.—હા, તેના વીશે શું?

વે.—તેના વીશેતો એટલુંજ કે—જે રવેશ લોહી માટે તરસતું ઝવુંની વડે છટકાંમાં કબજા હોય, તે રવેશ તે મારા હાથમાં કબજા છે. જો, ત્રીયારે, તું બારીકીથી વીચાર કરજે, ને ખુબ રવેશ અંદેશા કરી કામ લેજે—આજ રોજે જે કામ હમો બજાવનાર છીએ તેમાં અમને દગો કરતાં તો તે પકડાઈ ચુકો છે—તે તે વીશેની શાખીતી મારી પાસે મોજુદ છે. હાલના હીંગાંમમાં વડે ઓળખા કરતાં મારે તને એટલુંજ દેહેવું છે, કે હમારી ધારણાં ફતેહમંદી સાથે પાર ઉતરતાં અગર તેને કંઈ થોડીની ખલલ પોહાંચશે—પછે તે કોઈનાં કાવતરાંથી પોહાંચો કે ફક્ત અકસમાતથી જ પોહાંચો—પણ એટલુંતો નક્કીજ—કે અગર એ.

માંનું કંઈ થોકુંબી બનીઉં—તો તે બનતાં વારજ,
તુરત—તતકાળ—તેજ પળે—તારા એકપુરા બેટાના
જીવનું જોખમ થશે!

મે.—આ ખુદા ! તું તેના વાલી થજે !

વે.—ડીક—આ તાલતો મરજી મુઆફકજ બંધ
બેસતી દેખું ! (આસતે) જો ત્રીયારે હવે સંભાળજે,
અને ખુબ હુશીયારીથી કામ લેજે. એ બેવકુફ અ-
મીર વીશેતો તું કનવાર કરતીજ ના; સબબ કે તેમ
કરતાં એકતો તારું કંઈ વળનાર નથી—અને બી-
જીવંતો એ કે તેને બચાવવાની ફાકટ કોશીશ કરતાં
નાહિક તારી ખરાબી થશે. જો ત્રીયારે હવે—ગુપચુપ
તારે મકાને જત, ને કોઈની કનવાર મેલી દઈ ની-
રાંતે બેસ; નહીંતો કોઈની પંચાતીમાં નાહિક તું અ-
ટવાઈ મરશે—અને જો—આટલુંતો તું ખુબ રવેશ
યાદ રાખજે હો—કે—તારો પોતાનો એકપુરા બેટો—
મારા હાથમાં કબજ છે—ને અગર તારાથી કે તે-
નાથી મને જરાબી અલવલ પોહાંચી તો તેજ પળે
તેનું કાળજી વીંધાઈ જવાનું ! (બંને બચકે.)

અંક પાંચમો.

પ્રવેશ પેહલો.—જંગલનો અંધારાં વાળો ભાગ.

(બંટ દુર વાગતો સંભળાયછે)

(બીટર, લુકસ, તથા એક બીજો ચાર આવેછે.)

લુ.—આસપાસ કેવું ગુપ ચુપ છે! જાડ પરથી

એક પાતર ખરી પડેતા તેનાખી અવાજ સંભળાય. મગર, આપણા ઝાડે લટકેલા સાથીનાં મુઠદા પાસેથી હું ચાલી આવીંઓ તયારે મનેતા એવું લાગું કે જાણે તે આંખો ધુરકી પોતાનું વેર લેવાની આપણને અસારત કરતો હોય.

પી.—અલખતાં, તેનું વેર લેવાનીતા આપણી ફરજ છે.—અને તે આપણુ એવુંતા લેશું કે સવાર પડતાં સુધી કીલ્લા વચ્ચે એક ચલીઉં ખી સલામત રહેશે નહીં. યાદ રાખજો, ભાઈઓ, કે તેઓ સંઘા નોરમન લોકો છે, જેઓએ આપણી મીરાશ લુટી લઈ આપણને આપણા ખેશ કબીલાથી ખાતલ કીધાછે. યાદ રાખજો, ભાઈઓ, હું ફરી કહું છું; કે તેઓ નોરમનો છે.—તે કોઈને ખી જીવતા રાખશે ના.

લુ.—ખરહક છે; .ામવર સરદાર, મગર તમે ખેંફીકર રહેજો, સુરજ ઉગતાં સુધી એક ચલીયું તો શું પણ એક માખી વતીક તાંહાં ઉડતી નજર પડશે નહીં; સખખ કે આજની રાતે તે જગાએ અગર એક સેવાતાં ઈંડાંમાં વતીક જીવની રજકણ થોડીખી આપણુ રહેવા દેશું, તો આપણું કામ કાચું કેહેવાશે.

પી.—પણ, સાંભજો કોઈ આવેછે.

(કીલામાંના ત્રણ મોરચંગજગાડનારા ચોર આવેછે.)

...શું, તયારે, તમે સપડાઈ ગયા કે?

૧ લો મો.—હા. પણ આપણો સરદાર હજી સલામત છે; તે હજીખી આપણો ખમ વાળશે. પણ, તમે

તૈયાર તો છોની?—ઘંટતો કેવારનો વાગી ગયોછે; આ-
ખું ગામકું ખુઆબની ખુમારીમાં દટાયલુંછે. અમી-
રને પેહેલાં જરા વેહેમ લાગો હતો તે વતીક દુર થ-
યાછે. ચાલો, તયારે, સંઘા દેસેરો મારી સાથે.

પી.—ડીક— ચાલો; ભલાં કામમાં ઢીલ કેવી!
(નયઃ)

પ્રવેશ બીજો.—એક દવળ ને તેની વચમાં એક ઘોર.
(અમોર તથા વેસેરીઅસ આવે.)

અ.—જુઓ બાવા, આજ તે જગીઆ.

વે.—હીયાં આપણને કોઈ હરકતતો કરશે નહીંની?

અ.—મકદુર કોણની કે હીયાં આવે.

વે.—તીયારેતો ડીક. જે ક્રીયા આજને દીવસે આ-
પણ હીયાં કરનાર છીયે તેને આ જગાની ધંભીરા-
ધતો ધાજતીજ છે.

અ.—અને શીહાં વાદળાં જે હાલ માહાતાબની
આસપાસ ફરી વળીયાંછે તે જ્યારે દુર થશે, તીયારે
આપણી ક્રીયા ઉપર તે પોતાની પાકીજગીનો ઝલ-
કાટ નાખશે.

વે.—પણ, તીયાંસુધી આપણને ખોટી થવાનો સ-
બબ નથી.

અ.—તીયારેતો, હવે મુજને વાકેફ કરો, બાવા,
કે આ શીહાં રાતને દરમેયાન આગમજથી ગોઠવાણ
કરી આ એકાંત જગીઆએ શા માટે આપણ એ-
કલા છીયે?

વે.—હં ! શું તીયારે તું તે જાણતો નથી ? તારો ગુનાહ એક ખુન ખરાબરનો છે, અને એવું કહેવાયલું છે કે “ખુનનો ખમ ખુનેજ વળે, ને લોહીની પીઆસ લોહીએજ ખુજાએ !” (કાંઈ અથવા કીનાથો.)

અ.—એ આકું અવળું તમો શું બોલો છો, બાવા ?
(ધભરાટથી)

વે.—એવા અજમ ગુનાહની તોજીશ જેવી તેવી હાથ નહીં. એવા ગુનાહની તોજીશ ફક્ત એકજ છે.

અ.—તે કઈ વાર ?

વે.—મોહિત ! ખુનામરકી—પાયમાલી ભરેલું મોહિત ! (સાહયો કાહાડી પોતાના અસલ લેઆશમાં બહાર પડે છે.)

અ.—ઓ તું કોણ છે ! છુપા લેઆશમાં કોઈ ઠગારો ? (ગારણું તરફ જતા હાથ તેમ કરે છે.)

વે.—ખબરદાર, જો હાલીઓછ કે પોકાર મારી. ઓછ તો તે અવાજ તારો છેલ્લોજ થશે. શું, વખતે મારો ચંદેરો એટલો બધો બદલી નાખીઓછે કે તું મને પછાની શકતો નથી ?

અ.—બોલ, તું કોણ છે ?

વે.—(પોતાનો હાથ ખુલ્લો કરી) હવે તું મને ઓળખેછેની ?

અ.—વેલેરીઅસ—અને જીવતો !

વે.—જો, ફરી તપાસી જો, હું કંઈ ભુત થા બન્યા નથી ; ને અગર તારી આંખો ભુલાવો ખાતી હોય, તો તારી ખાતરી કરવી સહેલ છે. પેલી આરત-

તને કહેતી હતી કે તે મુએલાંને જગાડશે; જો મેં તેમ-
જ કીધું છે !

અ.—અરે, પણ ફરી એકવાર જો આપણ સાં-
થે મળીઆ, તો દુશમનની મુઆફક શા માટે મળવા
જોઈએ ?

વે.—શા માટે? હું ધારું છું તું તેજ સખત છે કે જે,
આજ થોડાં વરશની વાત ઉપર, શહેરે નોરમનડી-
માં એક બહાદુર ફોજનો સરદાર હતો—કે જે ફોજમાં
તે વખતે હું નાદાન હોવાથી હુલડાઈ કરી હલકા-
માં હલકા શીપાઈ તરીકે દાખલ થયો. એક વખત
ગુસ્સાના ઉભારામાં તુંએ મને જાહેરમાં સખત ઠપ-
કો આપીઓ, અને તેના મેં તેટલોજ સખત જવાબ
વાળીઓ ; જેને સાર તુંએ મને જે રવેશ કોઈ મો-
હોટા ગુનેહગારને ડાહ્યામ દેવામાં આવે તે રવેશ ડા-
હ્યામ દેવડાવીઓ. જાહેર બાજુર વચ્ચે, ખરો બપોરે,
સુરજનાં તપતાં તડકાંમાં, નીચા કંગાલ લોકોની મો-
હોટી ઠડની હજુર, આ બદનામીના છાપ તુંએ મારાં
બદન ઉપર મરાવીઓ !

અ.—હું કબુલ કરું છું કે તેમાં મેં ઘણું ખોટું કીધું
હતું ; મગર તે સંધું તો તુંએ મને માફ કીધું હતું.

વે.—માફ કરવાનો તો ફક્ત દેખાવજ કીધો હતો ;
તુંતો એમજ જાણતો હતો કે મેં સંધું માફ કીધું હતું ;
સખત કે જે વખતે તુંએ મુજને તારે ગલે લગાડ્યો
તે વખતેજ મેં તારો ટોટો પીસીઓ નહીં ! આપણ

સાથે શરાબ નાશ કરતા, પણ મેં તમાં જેહર બેળી-
ઉં નહી; મધરાતે એકલા એકાંત રાનામાંથી કેટલીક
વાર સાથે ગયા, કેટલીક વાર દરીઆને માથે આવે-
લી ટેકરીના મથાળાં ઉપર અલોચ્છલ ઉભા ; પણ
મેં મારું વેર લીધું નહી. તું પુછશે કે મને આવા
લાગ મળવા છતાં મેં મારું વેર કેમ નહી લીધું;—
એમ ના સમજતો કે રહેમને ખાતર. બોલ, શુ આ
નામદારી ભરેલો છાપ નથી ? (હાથ ઉપરનો ઝાલામ
ખતલાવો.) એક નાજવાન. બહાદુર શીપાઈને એથી
વધારે કયું માન છે ? એ માન—એ આબરૂભરે-
લી ઇલાહી—મારાં અંતઃકરણનાં ભીતરમાં એવીતો
મક્કમ રીતે ઠસી બેઠીછે કે અગર હું મુઆ પછે
મારી ઘોરમાં અરઘો કોહી જઈશ તોપણ તે ખુબશે
નહી. તું ધારતો હતો કે હું મરાણ પામીઆ હતો. હા,
સંધી રીતે તો હું મરાણ પામીઆ હતો ખરો ! મગ-
ર મારું વેર લેવા હું જીવતો હતો ! તારી બેગુનાહ
મોહોરદારના ચોરડામાં જે શખસ તુને નજર પડીઆ
હતો તે કોણ ? હું પોતે ! જે કાગજ તને વખતે વ-
ખત મળીઆં હતાં તેની મારાંજ ! અને જ્યારેબી
કોઈબી દુઃખ યા આફતને માટે તુંએ વીચારીયું હશે
કે ખુદા તે તું ઉપર ગુજરતો હતો, ત્યારે પણ આ-
જ માહારો હાથ તને સજા કરતો હતો.

અ.—અને એટલું બધું વેર લેવા છતાંબી તું ધ-
રાયો નથી ?

વે.—નહીં; એક રતીભારખી નહીં. મારા કીનાની બળતી પેચાસ નરમ પાડવા તો અગર તને ટવળાવી ટવળાવીને ઠાર માફ, અગર તારાં જીગરમાંથી વેહે-તું લોહી ગરમ ગરમ પી જાઉં, અગર તારાં આ થરથર-કાંપતાં બદનના ધુજતા ભાગોને ચીરી તેમની રેન્ગે રેન્ગ કાઢું, યા તારાં કાળજીં જેંચી કાઢી પગ-તણે રગદાણું, તોપણ, તે એક રતીભારખી નરમ પડે નહીં—ને તેમ કરવા છતાંખી મને અફસોસ લાગે કે તને વધારે દુઃખ આપતાં તારાં મોહિતે મને અટકાવીશો. હં! શું તું એવોજ ફાંકો રાખેછ કે તારો જીવ—જે તું જલદીજ ખોઈ દેશે—તેજ લઈ હું સં તોશ પામીશ?

અ.—અને નહીતો તે તને શા માટે લેવા જોઈએ?

વે.—એટલા માટે કે તારો ગુનાહ રેહમ તથા દયા ની હૃદયી બાહર છે—ને રેહમદીલીનો હક તુંએ ખુદ તારી પોતાની હુલડાઈએ કરી જાણીબુજી ખોઈ દીધોછે. શું તું બુઝી ગયોછે કે જે વખતે નામો-શીનો આ છાપ તુંએ મારે શરીરે ચોંટાડવા કાહા-ડ્યો તે વખતે મારા ઉપર રેહમ લાવવા લોકોએ તને અરજીઓ ઉપર અરજીઓ કીધી હતી—અને અરજ ઉપર અરજ ગુજરી હતી?—શું તું બુઝી ગયો છે કે એ સંધી અરજ તથા અરજીઓ તુંએ નામનજુર રાખી હતી, અને ઊંદરકારપણે જવાબ દીધો હતો કે “જે વાજખી હશે તે બનશે.” ચાલ તોયારે હવે હું પણ જે વાજખી ને ઘટવું છે તે બજાઉં છું! (મારતા બચકે).

અ.—ઓ કોઈ આવો—કોઈ મદદ આપો! ખુન!
મેહિત! મદદ! ચોર! ખુની! (અમીર એ રવેશ બા-
લતો બારણું તરફ દાડે છે, ન વેલેરોઅસ તેની પાછળ
ધસીઓ જાય છે. મેટીજડ એકાએક ઘોરમાંથી નોકળી
તેમની વચ્ચે આવી લાગે છે.)

વે.—(અચકાઈ જઈ, ધભરાટથી) અરે! તું કોણ છે?
ઓલ! ખરીજ કોઈ ચોરત કે ફક્ત મારાં મનની ક-
ળપણાજ, કે જે, આ શીહાં રાતને દરમેયાન, મારાં
પાપી મનમાં, મારી હીંમત ભાંજ નાખવા પેદા થઈ છે?
અરે? આ મુરતીનાં મોઢાંમાં ઓલવાની જબાન નથી,
અને ગેબી કરામતથી જે જગા ઉપર તેને ઉભી
રાખવામાં આવી છે તાંહાથી તે હાલી શકતી નથી.
(મેટીજડ પોતાનો પગ જોરથી ચમકારે છે, અને કેટલાક
હથીઆર બંધ ખીદમતગારો દોડી આવે છે.)

વે.—આખર હું નાઉમેદ થયો, અને તેબી એક
ચોરતથી!

મે.—(ખીદમતગારોને) પકડો, આ ચંડાલને. લઈ
જાઓ અને હીયાંથી.

વે.—ફીકર નહીં, હજી રાત ઘણી બાકી છે.

(ખીદમતગારો તેને ધસડી જાય છે.)

મે.—(અમીરને) અરે! હજી તમારી ધાસતી મટી
નથી?

અ.—અજાયબીથી, મારી રગોમાં દોડતું લોહી
ગોયાં એકદમ થંબ થઈ ગયું છે! અરે! તું આદમી
છે કે કોઈ આકાશવાશી ફરેશતો? તારા અવાજની મ-

ને સુરતા આવેછે ખરી—તે ઉપરથી મને લાગેછે કે તું કોઈ આદમીજ છે; પણ આવી ગેબી રીતનું તારું આવવું મને કહેછે કે તું કોઈ ગેબી ફરેશતો છે. અરે આ પાકોજે જગામાં કોણે તને લાવી મુકી હતી, કે તું મારી હયાતીની આણી ઉપર આવેલું મારું મોહિત ટાળવા, આવા દબદબાભરેલા દેખાવમાં એકાએક નીકળી આવી, ને ખુનીનાં પોતાનાંજ સીર ઉપર તેનાં કાવતરાં ઉંધાં વાળીઆં ?

મે.—જે—મને ધીરજથી તપાસી જો ! જે આરતને મળવાની ઉમેદ તુને સવપનામાં પણ નહીં હતી, જે આરતને એક વખત તું હૃદયથી જ્યાદા ચાહતો હોતો, જે આરતનો જીવદાઈમાં તારું જગર સદા ગમગીન રહેછે, અને જેને પાછી મેલવવાથી તારી ખુશાલીનો શુમાર રહેશે નહીં—તેય આરત તારી સનમુખ ઉભી છે !

અ.—જો એમજ હોયતો—

મે.—શું? તને અજાણ્ય લાગેછે કે સેંકડો આદમી ગરક ગયાં તેમાં એકજ કેમ બનયે ?

અ.—મારી યાદદાસ્ત હવે મારી મદદે આવીછે! તારો દેખાવ—તારો અવાજ—તારો ઢપછપ—તારી —હા, હા, તું—તું—મારી—પોતાની મેટીલડા છે! આહા! ખુદાએ આકેબત મારી દાદ લીધી છે !

(ગણે વળગે છે.)

મે.—આ મારાં વેહેતાં આંસુનો સુનો હરખ,—

આ મારા હાથ કે જેઓ તુને ગલે લગાડવા અને તુને છાતીએ દાખવા જે ઈનતેજરીથી તેઓ આપણાં ફરજંદને સમુદરના ઉછાળા મારતા મોજઓની ચુંગાલમાંથી ઝુટાવી લેવા લાંબા થયા હતા તેઓની જ્યાદા હરખ સાથે હાલમાં લાંબા થાયછે, તેઓ, મારી તરફથી ઓલશે ! (ગલે વળગે છે.)

અ.—આફરીન ! આફરીન ! શુકર છે ખુદાના ! આતો જાણે મેં ગોયા નવોજ જનમ લીધો છે!—શું ત્યારે આપણો ખેટો પણ હજી હયાત છે !

મે.—હા, પણ—

અ.—પણ—શું ? ઓલ ! (ચીંતા સાથે.)

(ખીદમતગાર આવેછે.)

કેમ ? શું છે ?

ખી.—ખુદાવંદ, કીલ્લા ઉપર હુમલો થયો છે !

મે.—કંઈ ચીંતા નહીં. તે ચંડાલો સામે લડવા મેં મારાં આદમીઓ તઈઆર રાખીઆં છે.

અ.—હું પોતે પણ તેમની મદદ જાઉં છું. તેટલાં, આ ઘોરના સલામતી ભરેલા આશરાં હેડળ, વાહાલી, એ તુફાન મટી જાય તાંહાં સુધી તું રહે.

મે.—એમ બનેજ નહીં. હું પણ તમારી જોડે જાઉં છું. હવે પછે જે કંઈ વીતનાર છે તેમાં તમને મારી મદદ જોઈશે. (જાયછે.)

દેખાવ ૩ નો.—કીલામાંનો એક ચોરડો.

(ચોરો તથા ખીદમતગારો વચ્ચે ઝપાઝપી ચોરો નાહાસે છે; ને ખીદમતગારો તેમની પુઠે દોડે છે.)

હુનરી દાખલ થાયછે, અને તેની પુઠે અમીર ધ સામ્રો આવેછે.

અ.—તાએ થા હવે, નાપાખ ચંડાલ ! (તેઓ લડે છે: હુનરી હારી જઈ જમીન ઉપર પડેછે. અમીર તેને રેહિસા નાખવા જાયછે તેટલાં મેટીલડા દોડી આવેછે)

મે.—થોખ ! થોખ ! એતો તારો પોતાનોજ ખેટો છે !

હુ.—મારા બાવા—મારા મુરખી !

અ.—અરે પણ પાખ દાદગર !

મે.—એન શરાપ દેતો ના ! જો કે એ એક ખુની લુઠારા તરીકે તારી સનમુખ ઉભોછે તોપણ એ તેવો નથી.

અ.—મારા ખેટા—મારાં ફરજંદ ! (ગમે વળગેછે)

હુ.—આ બનાવમાં ખુદાની ગેળી કુદરત ઘણી બરહક નજર આવેછે. અગર હું આ શરમ ભરેલી હાલતમાં આવી નહીં પડતો તો મોહિત કેવારનું તમે સંઘાં ઉપર ગાલેબ આવીઉં હોત. જે તીર હુંએ કીલાવચે ફંકુચો—

અ.—હા, તે વીશે શું ?

હુ.—તેમાં મેં તે ચંડાલોનું તમામ કાવતરું જાહેર કરીઉં હતું.

અ.—ત્યારે હવે હું સમજ્યો, કે પેલો ધરમગુર એટલો શા સાર ઘભરાયો હતો. તુએતો નેકજ કરીઉં હતું, ખેટા; પણ હું તુને જરા નીરાંતે સમજાવ્યો.

વીશ કે તારી મતલબ શી રીતે પાર પડી નહીં.

બુઓ, આપણા બંદીવાનો આવેછે—

(વેલરીઅસ તથા ખીજ ચોરોને એડવીનનો સરદારી
હેઠળ ખીદમતગારો પકડી લાવે છે.)

ઓ કમબખત શખસ ! તું, કે જે પોતાની ગાવોરી
તથા કીના ભરેલા ખવાસથી મોહિતની ચુંગાલમાં ફ
સી પડ્યોછે, તે તું હવે તારા જીવ ઉપર જીવલું ના
ખવા તાંપી રહેલા ઇનસાફને શો જવાબ દીએછે?

વે.—કંઈજ નહીં, ફક્ત મારે એટલોજ અફસોસ
લાગેછ કે મારી મતલબમાં હું ફાવીઓ નહીં.

અ.—અગર હું તુને જીવતદાન બખશું, અને
તારી તમામ તકશીર માફ કરું, તો તું મારી તરફની
હસદ જુલી જાયની?

વે.—કદી પણ નહીં ! તારા કટ્ટા, હરડતા દુશમન
તરીકે ખાકમાં રગદોળાઈ મરતાં મને વધારે ટાહાડક
થશે. જેવો સંગદીલ ને એપરવા તુંએ મને બનાવી
મુક્યો છે તેવોજ તું મને સદા જશે. તુંએ મને આ-
દમીના મરતબા તથા મંડળીમાંથી ખાતલ કીધોછે,
ને મારા ભાઈબંધો જોડેની મમતાથી હૃદયપાર કીધોછે;
મગર મારી છાતીમાં પજળતો કીનાનો આતશ હજી
મને દીલાસો દીએછે. કીનો—અને કીનોજ—રાત અને
દાહુડો—મારો સાથી—મારો ખુરાક—મારી ઉંઘ—મારો
અભીઆસ—ને મારી મઝા છે! કીનોજ મારાં દુઃખનો
સરીક—મારાં જીગરનો દારૂ—અને મારી જીંદગીનો
ઝરો છે, અને જાંહાં સુધી તારી તરફનાં વેરથી ઉછા-

ળા મારતાં આ મારાં બદનમાં તું બીજે આતમા મુકે
 નહીં—તાંહાં સુધીતો—એકબારગી તું ધરતીને તેના પા-
 ચામાંથી ઉઠાવી ઉંધી વાળી શકશે;—પણ મારા મ-
 ક્કમ ડરાવ તથા મુસતકીમ મનસુબાને તું બદલી શ-
 કશે નહીં.—તારી દાસતીને હું તુચ્છકારું છું, તારી દ-
 રખાસતોને ધીક્કારું છું, તારી સત્તાનો ઇનકાર કરું છું,
 તારી હું પરવા રાખતો નથી, ને મારો જીવ જવા-
 ની મને તમાહ નથી; સખબ કે મારી હોરમતનું તું
 એ ખુન કીધું છે, મારી ઇજ્જત લુટી લીધી છે, મારો
 મરતબો ધુળ મેલવીઓ છે, અને જ્યારે ને જે વખતે
 મોહોટાં મનનાં માણસો જેને જીંદગીથી જ્યાદા ગ
 જીએ તેનો તુંએ નાશ કીધો—જ્યારે ને જે વખતે
 તુંએ મારી હોરમત લુટી—ત્યારે ને તેજ વખતે મારી
 જવાનીની ઉમેદનું નુર—મારી ખોલતી ફીરતીનું
 તેજ—મારા જીવ અને જીગરની આશા—મારું જી-
 વે જેહાનનું માન—ક્રોધ ખુબસુરત માશુકની મનને
 પીગલાવનારી મોહોબતનું સુખ—તથા મીત્તરોની
 મીઠાસ ભરેલી દાસતીની લહજત, એ સંધું તુંએ
 લુટી તારાજ કરી હસતીથી નાખુદ કરીઉં હવું !
 (આંખમાં આંસુ આવે છે તથી) પણ, છટ ! છટ !
 એ રવેશ ગમને તાબે થવું જોઈએ નહીં.—આલો
 ત્યારે, ઓ આદમીઓ, અને મને જમીનનાં ઉંડાં
 ભીતરમાં, કોઈ ડરામણાં ભાંયરાંમાં, સાંકળોથી સીકરી
 એકલો અદુલો ફંકો, કે તાંહાં, આ મારા કંગાલ
 કમીના દુશમનને હું નીરાંતે શરાપ દઉં !

(દખા સાથે આલો જાય છે.)

ખોદમતગારો તેની પાછળ જાય છે.)

મે.—તોબા ! તોબા ! કેવું સખત દીલનું,
કઠોર, કપટી માણસ !

અ.—ફીકર નહીં. કદાચ હજીમી આપણ
એ કમબખતને સમજાવી શકશું ; મગર આ બીજા
ગુનેહગારોની ઝડપીતા કાલ રોજેજ લેશું :

(ખીદમતગારો ચારોને લઈ જાયછે.)

એડવીન, લાવ તારો હાથ, આજની નોકરીને
ખાતર હું તારું બેહુદ અહેસાન માનું છું, અને તે-
નો બદલો હું તારે મનપસંદ રીતે વાળીશ.

(સીજસમંડ આવેછે.)

અ.—મારું જોખમ ટાળનાર—મને ખચાવનાર !

(પાસે જતો જતો ખેલેછે.)

સી.—કેમ—હવે હું એક ટકટકીઓ ડુતારો
છું કે ગુડણપુર ટાંગણીઓ ? હવે મને અગણીમાં બા-
ળી ભસમ કરશો કે સમુદ્રમાં ઝાંકાવશો ?

અ.—આ મારી બોહોળી જાગીરો—મારા
મેહેલ ને મકાન—મારા કોટ ને કીલ્લા—એ સંઘાં ઉ-
પર ખબરદારીથી નજર પોહ્યાંચાડી જતો ; ને એમાં-
નું જેબી કંઈ તુને ઉમદા ને નાદર લાગે તે સુખેથી
માગી લે.

સી.—અરે અરે સાહેબ, જરા સંભાળી બો-
લો—કદાચ હું એવું કંઈ માગીશ કે જે ધન લો-
ભીઓના ડાલા સવપનાઓમાં નજર પડતી ચીજોથી
વધારે કીંમતી હશે—કદાચ હું આ બાદશાહી દબ-
દબાવણો મેહેલ માગીશ—કે યાતો—

અ.—માગ તારે ગમે તે માગ. જેબી કંઈ તું માગશે તે હું ખુશીથી આપીશ.

સી.—(એડીનનો હાથ લઈ બોલે—અને ગ્રહણ દેખી પડે છે.)—તયારેતો હું તમે નામવર સોડેથી આટલો આ તમારો તાબેદાર માગી લઉં છું. હીયાં તમારા પગપાસ હું ખાકમાં પડું છું, ને હાથ જોડી વીનંતી કરી તમે મારા મેહેરબાન પીતાના (અને જે અગ્નયન જેવી ખુશખબર હું એ સાંભળી છે તે મુજબ) મારી માતાના આશીરવાદ માગું છું.

અ.—અરે! તું સીજસમંડ!

સી.—હા, મેહેરબાન પીતાજી, હું તમારી સીજસમંડ.

મે.—માહારી વાહાલી બેટી—માહારી વહાલી, લાડકી સીજસમંડ! (અમીર તથા મેટીજગ બને સીજસમંડને ઉકારી ગલે વળગાવે છે.)

અ.—અરે તયારે મારાં પોતાનાંજ ફરજંદ મારા ઉપરની આકૃત ટાળી કે?

સી.—હા સાહેબ, તમારું પોતાનુંજ ફરજંદ તમારો બચાવ કરનાર છે; મગર તે ફરજંદ હું નથી. પેલા ચંદાલ ખુનીઓએ મને કેદ પકડી મારા પોતાનાજ ભાઈને મારો જન લેવાનું કામ સોંપ્યું; પણ કુદરતે પોતાની જોબી કરાંમતથી તેને હાથ ખાંચીઓ, ને આકાશી ફરેશતાઓએ તેનાં જીગરમાં રહેમની જરફણ ઝરપાવી—જંગલની આકૃતો વચ્ચેથી તે મને સહીસલામત બાહર લાવીઓ—ને મેં જે તમને નમ્રુમ કહી હતી તેખી એ ચોરોનાજ ગુફામાંથી હું શીખી હતી.

અ.—અરે ! આતો તાજુખી પાછળ તાજુખી!—
 બેહેનનો જાન લાઇએ ઉગારીઓ—ને ધણીનો ધણી-
 આંનીએ ! હવે બીજી કંઈ ગેબી કરામતો છે શું—કે
 આ નાધી લેવા નેગ રાતની અજાયબીઓનો હવે
 છેડો આવીઓ છે?

એડવીન, તું ખરોજ નેકબખત છે, અને મારી
 બેટીને ખરાં જીગરથી ચાહેછે.—સુખી થાઓ તયારે,
 તમે, મારાં ફરજંદા! (બંનેના હાથ સાથે ઠાડેછે.)

મે.—સુખી થાઓ—સુખી થાઓ—મારાં ફરજંદા!
 સુખી થજે મારી બેટી, ને સદા ખુશી ખુરમી સાથે
 રહેજે ! (એડવીન, સીજસમંડ તથા હેનરીને) સુખી
 થજે મારાં તરણે ફરજંદા—થજે, ભલાં, ભકતીમાન, ને
 ભાગીયસાળી—લાંબી મુદત મુધી જીવી બજાવજે ત-
 મારાં દેશ અને રાજની શેવા !

એડવીન તથા સીજસમંડ—આફ્રીન !
 આફ્રીન ! આફ્રીન !! જુગ જુગ જીવજે તમે
 —હમારાં મેહેરબાન માતપીતા—ને જેવી નેક મનશની
 થી હમારાં જીગરની ઉમેદ ખર લાવીઆંછો તેવી જ
 આસાનીથી સદા તમારી ઉમેદ પામજે !

અ.—શુકર છે ખુદાના—શુકર તમામ ગેબો ફ-
 રેશતાઓના—શુકર આપણા રોશન સીતારાના કે સ-
 તનીજ આકેબત ફતેહ થઈ—પાપીઓનાં કરતુક પાપી
 ઓનાંજ સીર ઉપર ઉંઘાં વળોઆં—ને મનશની નેક
 રાખી ખુદા ઉપર જેઓએ એકીન બાંધીઉં તેમનીજ
 આકેબત તે સાહેબે દાદ લીધી!

(પડદો.)

નાટક પાત્ર.

સીફરેડી.....	એક નારમન અમીર.
સીજસમંડ.....	સીફરેડીની બેટી.
એડવીન.....	એક હલકે વાંધેનો અમલદાર.
મેટીલડા.....	સીફરેડીની આરત.
વેલેરીઅસ	ચોરોનો સરદાર.
હેનરી.....	સીફરેડીનો બેટા.
હુરમન, હુકસ, તથા પીટર.	વેલેરીઅસ નોકરોના ચોરો.
	ચોરો, પેટ્રાગીરો, ખીદમતગારો, વગેરે.

હોશીઆર ખલાસીઆ.

કીનારા પાસેનાં કોઇએક અસલી શહેરમાં 'જ્યાક' તથા 'જે' નામે બે ખલાસીઆ રહેતા હતા. એમના વચ્ચે ઘણી દાસ્તી હતી; ને બંનેએ ભાગમાં એક મ-છવો રાખેલો હતો તેમાં સાથે માછલાં પકડવા જતા.

બંને મજબુત બાંધાના, ચખરાક ને હીંમતવાન હતા. તથા દારૂ પીવાનો બંનેને સરખો શોખ હતો. એમ હોવાથી, બંનેમાં વધારે બાહોશ કોણુ તે એ-આ કહી શકતા ન હતા.

'જ્યાક' બોલીઆ, "હું 'હેરીંગ' માછલી ઘણી સારી રીતે રાંધી જાણુંછ." 'અને હું તે સારી કીંમતે વેચી જાણુંછ." 'જે' બોલીઆ.

"તેતા મનેબી આવડેછે." જ્યાકે જવાબ દીધો. "ને હું વળી તે ઘણી હીકમતથી પકડીબી જાણુંછ."

“અને મને કાંહાં તે નથી આવડતું?” જો બોલીઓ.
 “પાણુ જાલ ગુંથવા દારકું નથી તેનું કેમ કરીશું?”
 “જો કંઈ વખત હોતતો ગુંથયું હોત.” ‘જ્યાક’
 બોલીઓ.

“જો પૈસા હોતતો લીકું હોત.” ‘જો’ બોલીઓ.
 “કુચે ઓળખાણુ હોતતો થોકું માગી લાવત.”
 ‘જ્યાક’ બોલીઓ.

“ને નહીં તો—ખનતું હોત તો કોઈનું તરડાવી
 લાવત.” ‘જો’ બોલીઓ.

આટલામાં, પાસેની ટેકરી ઉપરનાં ઘંટના ઠોકા
 શીર થયા. “ઘંટ દારડાં વતે વગાડેછેની!” ‘જ્યા
 ક’ બોલીઓ.

“ઘણાં મજબુત દારડાં વતે.” ‘જો’ એ જવાબ-
 દીધો.

‘જ્યાક’ જરા હસ્યો. ‘જો’ એ જરા ખખાં ચ-
 ઢાવીઆં.

“કેમ દારડાં કેવી મરણ છે? આજ રાતે દેવળમાં
 ભાણુવા જઈએ?” જ્યાકે સવાલ કીધો.

“ને સંધાં ચાલી જાય તાંહાં સુધી બેસી રહીએ?”
 ‘જો’એ પુછ્યું.

આમ બોલતા, ટેકરી ઉપર તેઓ ચઢ્યા, ને સંધાં
 ભણીગણી ચાલતાં થયાં તાંહાંવેર દેવળમાંજ બેસી રહ્યા.

“હવે કામ ચલાવીએ.” જ્યાકે બોલીઓ.

“હવે સપાટો મારીએ.” ‘જો’ બડબડ્યો.

આમ બોલતા, તેઓ, દેવળનો ઉંચો મેદરાખ,

જ્યાંથી દારડાં લટકતાં હતાં, તેપર ચઢવા લાગા. ત્યાં ટાંગેલા ઘંટ હેઠળ એઓએ બે મનપ્રુત, જડાં દારડાં દીઠાં.

“એક હું લઈશ”. ‘જ્યાક’ બોલીઆ.

“ને બીજું મહાર” ‘જે’ બડબડચો.

વાંદરા ચઢે તેમ છેક મીનારાની ટાંચસુધી એઓ ચઢી ગયા.

“હું તો છેક મથાળે આવીઆ.” ‘જ્યાક’ બોલીઆ.

“આપણબી તાંડાંજ છોચે.” ‘જે’ બડબડચો.

જ્યાકે ગજવાંમાંથી ચાકુ કાઢાડી. ‘જે’ એ કંમરમાંથી છરી કાઢાડી.

‘જ્યાક’ ની ચાકુ ખસર-પસર ચાલવા લાગી. તેણે પોતાનાં માથાં આગળથી દારી કાપી ; ને દારી સુધાં ‘ધપ!’ કરી ભાંચપર પડચો.

“અરીરી ! ખરડો ભાગી ગયો !” ‘જ્યાક’ ભાંચપરથી બડબડચો.

“તને આવડ્યું નહીં” ‘જે’ ઉપરથી બોલીઆ.

“જે, હું કેવી હીકમતથી કાપુંછ !”

આમ કહી, એણે પગ આગળથી દારી કાપી. દોરી કપાઈ ભાંચપર પડી ; ને એ ઉપલે છેડે લટકતો રહી ગયો.

“અરીરી ! આ શું થયું ?” એ બોલીઆ.

“હું ! કેવો ગાંડો ! જે હવે, તને સવાર સુધી લટકી રહેવું પડશે.” ‘જ્યાક’ બોલીઆ.

અને, ખરેખર, એને લટકીજ રહેવું પડ્યું ; જે થી એના હાથ એટલા મુજબ આવીઆ, કે એક આ-ખું પખવાડ્યું એનાથી કામ થઈ શક્યું નહીં. બંને ગરીબ ખલાસીઓએ રાત ઘણી બેચેનીમાં ગુજારી ; પણ, રાત સંધી કાંસતાં, ને રડતાં ને બડબડતાં, અંતે સવાર પડી.

સવાર પડી, લોકો દેવળમાં આવીઆં, ને ‘ જ્યાક’ ને ‘ ઓસપીટલ’ માં તથા ‘ જો’ ને બંદીખાને લઈ ગયાં.

હવે, બંનેમાં ચબરાક કોણ ?—‘ જ્યાક’ કે ‘ જો’ ? વાંચણારે તેના ચુકાદો કરવો.

વેનીસ શેહરની વારતા.

મધરાતનો શુભાર હતો, દેવળનાં મોહોટાં ઘડીઆલના ઠાકા હમણાંજ પડ્યા હતા, ને તેમનો પડશબ્દ દેવળનાં દરેક આડકાં ને મેહેરાબ વચ્ચે ઘણુ-ઘણી રહ્યો હતો, તેટલાં ‘ મારકાલની’ નામે કોઈ જવાન ‘ ઇટાલીઅન’ પોતાની પરાણવા ધારેલી માથુ-કસે મળી, પોતાને મકાને જવા નીકળીઓ. એમનાં માખાપે એમને પરાણાવવાની હા પાડી હતી ; ને લગણનો દીવસ ચુકરર થઈ ચુકો હતો.

“ પરમખીઆરી ‘ જુલીઅટા,” એ રસતે ચાલતાં બોલીઓ, “ અંતે તું મહારીજ થશેની ! વાહ ! હું જેવા મુખી છોણુ” ?

પણ, આમ ઓલતાં એને થોભવું પડ્યું; કાંએ-
ને એના પગ પાસે, ભાંય ઉપર, એની નજરે કોઈ
ઘણી ચલકતી ચીજ પડી. તે સુંદર નકશીકામ વાળી,
હીરાના જડાવની, ઉંચી મેયાન હતી, જે, “ઘણા
સારા સગણ થયા!” એમ વીચારી, એણે ઉંચકી
લીધી.

પછે, તે પોતાના કંમરપટામાં ખોસી એ ઓલી-
ઓ, “હ્યાં એ રાખીશું; ન, જો કોઈ ઘણી નહીં
મળીઓતો એ હાંજ રહેશે.”

આમ ઓલી, એ, મનમાં મગન થતો તથા એક
લાવણી, જે, એ તથા એની માથુક સાથે ગાતાં હશે
તે ગાતો ગાતો આગળ વધીઓ. પણ, બીજી પળે શું
થનાર હતું તે એ થોકુંજ જાણતો હતો. એજ રાતે
શેહેરમાં એક ભયંકાર ખુન થયું હતું. વડો પરધાન
'રેનાલ્ડો' પોતાના મેહેલનાં ખાણાંમાંથી મુએલો
મળી આવીઓ હતો. એક કટાર તેની છાતીમાં છેક
આરપાર ચલાવી દીધેલી હતી, ને ખુનીએ તે તાંહાં
જ રહેવા દીધેલી હતી. હવે, પેહેરાગીરો હાથમાં બ-
ળતી મશાલો લઈ ખુનીની શોધમાં ફરતા હતા તેટ-
લાં 'મારકાલની' ના કંમરપટામાં ખાલી મેયાન જો
ઈ તેઓ એને પકડી ગયા. ખુન થવાનો વખત, ખુ-
નની જગીઆ, તથા બીજો સંધો સમાગમ, સરવે-
થી વધારે—જે કટારવગરની ખાલી મેયાન એની
પાસેથી મળી આવી હતી તે, એના ઉપરનો શકું

મજાપુત કરવા ખસ હતી. ખુનીએ લોહીથી ગદગદતી એ મેયાન નાહાસતાં નાહાસતાં ફંકી દોધી હશે—જે ના ઉપરનાં ધાખાં વતીક હજી સુકાયાં નહતાં ; તેટલાં ‘મારકાલની’ ના કંમરપટામાંથી તે મળી આવી હતી. તેના ઉપર હીરાનો જે જડાવ જડેલો હોતો તે થી સરવેનું ધીઆન તેપર ખેંચાયું. પછે, વજીરની છાંતીમાંથી કઠાર કાઢાડી જોતાં તે ખરાખર તેમાં ખેસતી આવી ; જેથી ‘મારકાલની’એજ ખુન કરીઉં હતું એમ નક્કી ઠરીઉં.

પોતાની તપાસની વખતે એણે ઘણી ખજાતવારી થી પોતાનો ખચાવ કીધો ; પણ નયાયાધીશોએ કંઈજ સાંભળીઉં નહીં, ને એને ગુનેહગાર ઠરાવી, ફાંસી દેવડાવીએ.

એક ગમથી ખચારો કમનસીબ ‘મારકાલની’ ફાંસી ગયો, ને બીજી ગમથી ‘જુલીઆદા’ ની અક્કલ ગુમ થઈ ગઈ !

અંતે, પાંચ વરસ પછે, ખરા ખુનીએ, મરતા મરતાએ, આ ખુન કબુલ કીધું. ‘મારકાલની’ નું નીરઅપરાધી પડ્યું હોવે પુરતી રીતે શાખીત થયું. ને સરવ રૈયત તેના ઉપર ગુજરેલી જોરઘનસાફી માટે દલગીર રહી.

શોખીલા વાંદરા.

ઉત્તર અમેરીકામાં, એક દીવસે, કોઈ ખલાસી વાહાણપરથી કીનારે ઉતરીએ. એની પાસે વેચવા

માટે લાલ 'નાઈટ ક્ચાપ'ની મોહોટી ગાંસડી હશે. કીનારો છોડી આગળ ચાલતાં એ એક દાટ જંગલ માં આવી લાગે, જ્યાં ઝાડો ઉપર વાંદરાનાં ટોળાં હીચકા ખાતાં હતાં. થોડોક આગળ વધી, લાંબી મંજલને લીધે થાકી જવાથી, એ એક મોહોટાં ઝાડતળે ઝેડો, ને પોતાની ગાંસડીમાંથી એક ટોપી કાઢાડી, માથે પહેરી, ગાંસડી પર માથું ટેકી, ઉંઘાઈ ગયો. કલાકેકમાં એ જાગી ઉઠ્યો, ને જુએછેતા માથાં હેઠળ ગાંસડી મળે નહીં. ઉંચે જુએછેતા આસપાસનાં ઝાડોપર, વાંદરા, માથે લાલ ટોપીઓ પહેરી નાચી કુદી રહ્યાં. ખલાસીએ મોહોટી ખુમો પાડી ઘણી ગડબડ કીધી; પણ વાંદરાઓએ દરકાર કીધી નહીં, ને માથે ટોપી પહેરી રાખી હોટ ફફડાવી એની મશકરી કરવા લાગ્યાં. ખલાસીએ છેકળ ખીજવાઈ જઈ પોતાનાં માથાંપરની ટોપી ઉઠારી નાખી, કે, “લેઓ, લુચ્છાઓ; મારી સંધી ટોપીઓ લઈ બેઠાં છો તો આ એક બાકી રહી છે તેની લઈ લો!”

પણ, હવે એની અજ્ઞયખીનો શો શુમાર? જેવી એણે ટોપી કાઢાડી ઉઠારી નાખી, તેવીજ દરેક વાંદરાએ પણ માથેથી ટોપી ફેંકી દીધી.

પછે, સંધી ટોપીઓ ચેકડી કરી, ગાંસડી ખાંધી, ખલાસી ખુશી થતો ચાલતો થયો, ને જ્યાં સુધી એ ઘણો દુર ગયો તાંહાંવેર વાંદરાઓએ હોટ ફફડાવી એની મશકરી કરી આ કીધી.

નો હારડીંગ.

‘નો’ હારડીંગ એક નાહનો ટીણુકણ્યો હતો. તે કોઈ વાર ટોપી પહેરતો ને કોઈ વાર નહીં પહેરતો. તે એક એકાંત ગામડાંમાં, એક કંગાલ, ભાગાં ઢુંટા ઝુપડાંમાં રહેતો. તેની મા દળીછળી પેટ ભરતી, ને તેનો બાપ મજૂરી કરવા જતો.

ગામડાંનાં એકાંત ખુનામાં જે ઉંડા ખોની બાબુ એ તેનું ઝુપડું હતું તેની બાબુથી દર રોજ આ ગ ગાડી જતી હતી ; પણ તેમાં તે કોઈ વાર ખેઠો નહતો ; સખબ કે, તેની પાસે પછસા નહતો. એક દહાડે ખોની બાબુથી તે ચાલતો હતો તેટલાં, તેણે પાટા, સીધા ને સળંગ નહીં પણ વચમાંથી ભાંગી ગયલા જોયા. એનું પરોણામ કેવું કમકમાટ ભરેલું નીપજત એ તે બરાબર સમજતો નહતો ; મગર તે એટલું જાણતો હતો કે એથી વખતે ઉતાડ્યોને ઇજા થાત. આટલામાં ગાડી ધમધુકાર દોડતી આવી.

‘નો’ એ સામે જઈ બંને હાથ ઉંચા કીધા, ને ગાડી હાંકનારને તે થોભાવવાની અસારત કીધી. ગાડી હાંકનારે સીટી વગાડી, ખુમો પાડી, ગડબડ કીધી ; પણ, ‘નો’ જરા હીલીઓ નહીં—ગાડીના પછડાં નીચે દબાઈ મરવાની વતીક તેણે ધાસતી કીધી નહીં. અંતે, ગાડી હાંકનારે ખીજવાઈ જઈ, લાચારે ગાડી થોભાવી, ને ચાલતી ગાડીને એ રીતે તેણે હરકત કીધી તે માટે તે એક પણ વાર

તેના ઉપર ગુસ્સે થયા. પણ બીજી પળે તેની નજર પાટાઉપર પડતાંજ તેની ખાતરી થઈ, કે અગર, 'જો' એ ગાડી થોબાવી ન હોત, તો અત્યારે સંધાં જોમાં ગરક ગયાં હોત.

હવે શું પુછવું પડે?—ઉતાડ્યો સંધા ગાડીમાંથી નીચે આવીઆ. કોઈએ 'જો' ને ઓસા લીધા, કોઈ તેને ગલે વળગી રડ્યાં, ને સહુએ તેને પોતાના જીવના ઉગારનારનું નામ આપીયું. આટલુંજ કરી તે એ ધરાયાં નહીં.—તાંહાંજ ઉઘરાણું કરી તેઓએ હજાર રૂપીઆ જેટલી એક રકમ એકડી કરી તેને બખશીશ આપી—જેમાં રેલવે કંપનીએ બીજા હજાર રૂપીઆ ઉમેરીઆ.

આટલુંજ નહીં—એક માતબર નાણાંવટી, જેની એકપુરી ખેટી તે ગાડીમાં હતી તેણે તેણીના જીવ ઉગારવાને લીધે કીદા કીદા થઈ જઈ પોતાને ખરચે 'જો' ને નીશાળે મોકલીઆ, ને જ્યાં સુધી તે ઘણું હોશીઆર થઈ 'મોર્ફસર' ને દરજ્જા પોહોંતો તાંહાં સુધીના તેની કેળવણી પાછળના સંધો ખરચ પોતે કીધો.

જોવાયલી ગીની.

—૦—

આશરે વીશ વરશની વાતપર કોઈએક ગરહસથ 'નીઉડ્યાસલ' ના મોહોલાઓમાંથી ચાલી જતો હતો તેટલાં કોઈ દુકાણદારે તેને દુકાણમાં તેડી તેના

હાથમાં એ ગીની મુકી; ન બોલીઓ, કે “માફ કરજો, સાહેબ; તમારું નાણું પાછું આપતાં ઘણી-વાર લાગી. ” પેલા ગરહસથે એ વેપારીને કોઈદે-હાડે દીઠલો પાણુ ન હોવાથી તેણે અન્યથા પુછ્યું; કે એટલું નાણું તને શી રીતે લેણું રહ્યું હતું? વેપારી બોલીઓ, “આજ આશરે વીશ વરશની વા-તપર તમારી સ્ત્રી મારી જાડે ‘આમનીબસ’ માં બેઠી હતી તેટલાં તેણીનાં ગજવામાંથી એક ગીની સરી પડી. એ વખતે ગાડીમાં પાંચ ચાર બીજા ઉ-તાડેઓ હતા, તેપણ મારા વતરોગે કોઈનું ધોઆ-ન તેપર ગયું નહીં;—ને તમારી સ્ત્રી ગાડીમાંથી નીચે ઉતરી જતાંજ મેં તે ઉંચકી લીધી. એ વખ-તે હું ઘણી કંગાલ હાલતમાં હતો, ને મારાં બાયડી છોકરાં છેકજ ભુખે મરતાં હતાં તેથી મને એવું કામ કરવું પડ્યું. પાણુ હવે મારી હાલત ફરવાઈ ગઈછ, ને હું પાંચ પદસેં સુખી છું; માટે, આ પેહેલીજ જાગવાઈએ તમારું નાણું તમને વીઆજ શીખે પા-છું આપુંછ.”

ખરી ખુશાલી શાને કહીએ?

ખરી ખુશાલી તય, કે જે, બીજાંનું લલું કરવા-થી આપણને ઉપજેછે. મીં કથખરટ નામના મેહોટા વેપારીના જવાન મેહેતા એક દીવસે મરતતોલ માંદા

પડ્યો. એ વખતે, તેને ઘણા ગમગીન ને ચીંતાતુર જોઈ મીં કથબરદે તેની ગમગીનીનું કારણ પૂછ્યું. તે જોલીઓ “સાહેબ, હું મોહોતથી ડરતો નથી ; મગર મારી ઘરડી માતા તથા મહારી કુંવારી બેહે- નાનાં ગુજરાણ માટે હું વરશ દહાડે સો પાઉંડ મોકલું છું તે હવે કોણ મોકલાવશે ? અફસોસ ! અ- ફસોસ ! હું મુઆપછે વખતે તેઓ બુખે મરશે !” મીં કથબરદે તેને દોલાસો આપી કહ્યું ; કે એ વી- શેની તેણે ચીંતા કરવી નહીં, સખખ જે હવેથી તેની માતા તથા બેહેનાનાં ગુજરાણના ખરચ તે પોતે ક- રનાર હતા. આટલું કહી તે પોતાના વકીલ સાડે ગયો, ને એમને વરશ દહાડે એકસો પાઉંડ ઘર બે- ઠાં આપવા થકી એક લખત કરાવી લાવીઓ. આ લખત જ્યારે મેહેતાને દખડાવવામાં આવીઈ ત્યારે તે ખુશી થઈ જોલીઓ કે “મારી માતા તથા બેહે- નાનું ગુજરાણ હવે સારી રીતે થશે, ત્યારે મને ખીજું શું જોઈએ—હવે હું સુખમાં મરીશ !” આમ જોલી તતકાળ તેણે બ્રાણ મુક્યો.

ખરેખર, જેમની પાસે સંપત્તી હોયછે તેઓ કેટલો બધો એવો ખરો આનંદ ખરીદી શકેછે. પણ, અફસો- સ ! આપણ દલગીરી સાથે જોઈએ છીએ, કે, ઘણા થોડા સંપત્તીવાનો તે ખરીદવાની દરકાર કરેછે.

અલી ઈબન આબાસ.

અલી ઈબન આબાસ, તે કાલીફ મેમુનના માની-
તા, પોતાને લગતી નીચલી વારતા લખી ગયાછે.

“એક સાંજે, હું બાદશાહની હજુર બેઠા હતા, તટલાં કોઈ આદમીના મુસકા બાંધી તેની હજુર લા-
વવામાં આવીઉં. કાલીફ તેને મારે સવાધીન કીધું,
ને મને સખત હુકમ કીધો, કે મેં તેની પુરતી સં-
ભાળ રાખી બીજે દીને સવારે તેને કચેરીમાં હા-
જર કરવું. એ વખતે કાલીફ ઘણો ખીજવાયલો દો-
સતા હતા તથો, વખતે હું વધુ બોલીશતા તે ગુ-
સ્સે થશે એવું વીચારી, મેં તે આદમીને મારા
મેહલમાં ક્રેદ રાખીઉં. તો પણ, મેહલમાં જવા પછે,
મને તેનું ઠર ઠકાણું પુછવા વીના ચાલીઉં નહીં;
જેથી મેં તેને પુછ્યું કે તે કીચે ગામના રહેવાશી
હતા? તે બોલીઓ, “હમાસકસના સાહેબ, જ્યાં હું
મેહોટી મસજીદની બોરદુમાં રહું છું.” એ સાંભળી,
હું ખુશ થઈ ગયો. હું બોલીઓ “ખુદા તે શહેરને,
ને ખચીત કરી મસજીદની બોરદુએ રહેનારા રહે-
વાસીઓને, આબાદ રાખજે; તયાં એક આદમી ર-
હેછે તેણે એક વાર મારો જીવ ઉગાર્યો હતા.”

“તે શી રીતે સાહેબ?” મારો બંદીવાન બોલીઓ.”

“મેં કહ્યું; “ભાઈ, તે આદમીનો મારા ઉપર
જેવા તેવો ઉપકાર નથી. હમાસકસના હાકમ સોડે

થી હુકુમત છીનવી લેવામાં આવી તેને આજ ઘણાં વરશ થયાં છે. એ વખતે, તેની જગાએ ઠરેલા નવા હાકમ નેડે હું એ શહેરમાં આવીઓ હતો. આ-ટલામાં, આગળા હાકમે મસ મેહોટી ગંજવર ફાજ એકઠી કરી અમને ઘેરી લીધા. હું, રાતનો વખત સાંધી, મેહલની બારીએથી નાહડો, ને થોડે છેટે જવા પછે એક ઘરની બારી ઉંઘાલી નેઘને તેના ઘણીને મારો છવ ઉગારવાની અરજ કીધી. તેણે મને પોતાનાં જનાનખાનાંમાંની એક ઓરડીમાં સંતાડ્યો, જ્યાં હું એક મહીના સુધી ભરાઈ બેઠો. એક દહાડે તે ખબર લાવીઓ કે બગદાદ તરફ વેપારીઓના એક કાફલો જનાર હોતો ; માટે ને મારી જવાની મરજી હોયતો, તે જેવી તક મને બીજી મળશે નહીં.” મારી કને પછીસા નહીં હોવાથી મેં જરા આનાકાની કીધી તેનું કાસણુ સમજી જઈ, તે ઉદાર મનના ગરહસથે મને સુનેરી સાજ સાથને એક તેજ ઘોડો, ખાત્ર ઓરાકીથી લાવેલું એક ખચર, તથા નાણાંની એક કોથળી મંગાવી આપી, તથા મારી ચાકરીમાં એક હુબસી ગુલામ આપીઓ. તેનાં ઉદાર મનની આ નવી મેહરબાની નેઘ હું છક્ક થઈ ગયો, મારે વતન પાછો ફરવાના હરખથી મારી છતી ભરાઈ આવી, ને તેનો ઉપકાર માની હું તે વેપારીઓના કાફલા નેડે બગદાદ આવીઓ. આટલો બધો ઉપકાર તમારાં શહેરમાં મારા ઉપર,

થયા ; જેથી તે મને આટલું વાહાલું લાગેછ. મગર મને એટલેજ અફસાસ લાગેછ કે તે ઉદાર દીલના ગરહસથનું નામ મને ખબર નથી — ને આજની ઘડી સુધી હું જાણતો નથી કે તે કોણ હતો. આહા ! અગર તેના ઉપકારનો બદલો વાળવાની મને તક મળેતો હું કેવો ખુશી થાઉં !” “તમારી આશા પાર પડશે, સાહેબ.” મારો બંદીવાન ખુશી થઈ ઓલીઓ, “હું તેજ શખસ છું !” “હું આંખમાં આંસુ લઈ તેને ગલે વળગીઓ, તેની ઓડી તોડી નાખી, તેના હાથને ઓસા લીધા, ને કાલીફની ઇતરાજ તેના ઉપર શી રીતે થઈ તેનું કારણ પૂછ્યું. તે ઓલીઓ, “સાહેબ, કોઈ મતલબીઆ દુશમનોએ તે નામવરને ઓઢું સમજાવી મારા ઉપર ગુસ્સે કીધો છે. મને ડમાસકસથી પકડી લાવીઆછે; ને મારી તરફ એટલું તો ઘાતકી મન બતલાવવામાં આવીઉંછે કે મારાં કુટુંબને મને મળવા વતીક દીધો નથી. મને વખતે મોહોતની સજા થશે, સાહેબ ; માટે મે-હેરબાની કરી તેમને મારા વીશે ખબર કરજો.” “નહી, નહીં, તેમ થશે નહીં.” (હું ડચકાં ખાતો ઓલીઓ.) “આએ ઘડીથી તું પોતાને છુટો સમજજે. જા, ઓ, ઉદાર મનના, સખી ગરહસથ ! હું તને છુટાપાડું બખશુંછું. તારો જીવ મારાથી બનચીઓ તો પછે કાલીફના કોપથી હું ડરતો નથી.” આટલું કહી મેં તેના હાથમાં હજાર સીકવીનની એક કોથળી મુકી. પણ તે ઉદાર મનના ગરહસથે મારું ક-

હલું કરીઉં નહી. તે ઓલીઓ, “અરેરે! સાહેબ; તમે ઓલોછ તોખી શું! શું તમે એવું ધારોછ કે તમારી વાત હું કબુલ રાખીશ—ને મારાં છુટાપણાં ને થકી તમારા જીવનું જોખમ થવા દઈશ? નહીં, સાહેબ; કદીખી નહીં. અગર તમારેથી ખન-તું હોયતો તે નામવરની હજુર માફ નીરઅ-પરાધીપણું શાખીત કરો; યા નહીંતો હું પોતે તેની હજુરમાં દોડી જઈ માફ માથું તેને હવાલે કરીશ; પણ, મારે થકી તમારો જીવતો હું કખી જોખમમાં પડવા દઈશ નહીં”!

“ખીજ સવારે હું કાલીફની હજુરમાં જઈ ઉ-ભા. તે જ્યારે રીશે ભરાતો ત્યારે હંમેશ કીરમજ રંગનો જામો પેહેરી તખતે બેસતો તેમ હાલમાં પ-ણ બેઠો હતો. મને જોતાં વાર તેણે મારા બંદીવા-ન વીશે પુછપરછ કીધી, ને તેનું માથું છાંટી ન-ખાવવા જલાદને હાજર રહેવા ફરમાવીઉં. હું ધ-જતો ધજતો ભાંયપર પડી, હાથ જોડી, નરમાશથી ઓલીઓ, “તેના વીશે, ઓ મહામલીક, મારે કંઈ અજાણ વાત કહેવીછે, તે, જે હુકમ હોયતો કહું.” આટલુંજ સાંભળી, તે અધીરાઈથી બખારીઓ, “હું સોગન લઈ કહુંછું, ઓ અલી ઇબન આબાસ! કે અગર તારો બંધવો નાહાસી ગયો હશે તો તે-ની જગાએ તું તારું માથું ઝાંચા વીના રહેશે નહીં!” હું ઓલીઓ, “અરે નામવર! એમ શું ઓલોછો! માથાંતો બંનેનાં તમારાજ અખતયારમાં છે; પણ,

જરા મારી વાતતો સાંભળો.” આટલું કહી મેં તે નામવરને તે ઉદાર મનના ગરહસથની નમામ હકીકત પેહલેથી છેલ્લે સુધી કહી, જે સાંભળી તે ઘણા હેરાત રહ્યો. હું જોલીઓ, “જુઓ, નામવર ; એ રીતે મેં તેને છુટાપાછું આપવા કાઢીઉં તે વતીક તોણે લીધું નહીં, કે તથો રખે મને કંઈ ઈજા થાય. એવું મોહોટાં મનનું આદમી, સાહેબ, કોઈખી ગુનાહ કરે એવું માનવામાં આવતું નથી. મારું ચોકસ એકીન છેજે, કોઈ મતલખીઆ દુશમનોએ પોતાની મતલખસર ખામખા તમો નામવરના કાનભરીઆ છે, કે તેમાંથી એની ખરાબી થયાવીના રહે નહીં”.

“મારા એ જોલોથી, કાલીફ ઉપર, વક્કી હતો તેટલી અસર થઈ—તે નામવરનું જોણું ને ઉદાર મન તે ગરહસથની હીંમત તથા એકીનદારીની વાત સાંભળી પુરતી રીતે પીગળીઉં. તે જોલીઓ, ‘જા, અલી ઈબન ; તારે ખાતર હું તેને માફ કરું છું ! જા, એ ખુશખબર વેહેલો તેને પોંહોચાડ, ને મારી હજુર તેને લઈ આવ.’”

“એ સાંભળી હું મગન થઈ ગયો. તે ઉદાર મનનાં આદમીને હું કાલીફની હજુરમાં લઈ આવી ઓ, જ્યાં તે નામવરે તેને એક સુંદર શરોપાવ, તથા પોતાના ખજાણામાંથી દસ ઘોડા, દસ ખચર, તથા દસ ઉંઠ ભેટ આપીઆં, ને છેલ્લે તેના હાથમાં પાંચ હજાર સીકવીનની એક કોથળી તથા ‘ડમાસડસ’ ના હાકમ ઉપર એક ભલામણ પતર આપી, તેને ખૂબ આખરથી પોતાને વતન રવાના કીધો.”

શાહનશાહનું સવપનું.

જરમનીના શાહનશાહ 'કોનરાડ', જેબીકોઈ ઉ-
મરાઓ યા સરદારો તેની મરજીની આડે આવતા
તેમને ઘણી સખત સજા કરતો. એમનામાંના એક
કાઉન્ટ લુપોલડ, મોહિતની સજામાંથી છટકી, પોતાનું
દશ તજ, એક બીઆબાન જંગમ જાંઘ વસીઓ
હતો. એક દાહાડે શાહનશાહ શીકાર કરતો એ જંગ-
લમાં આવી, રાતનીરાત એનાં ઝુપડાંમાંજ રહ્યા. એક
ગમથી શાહનશાહ આવી પોહિતો, ને બીજી ગમથી
'કાઉન્ટ'ની સ્ત્રીએ એક ઊંઠાને જનમ આપીઓ. મો-
ડી રાતે શાહનશાહને સ્વપનું આવીઁ, કે એ છોકરો
તેના વારશ થશે. આ સ્વપનું એકેકપછે ત્રણવાર આવી
ઁ, તેથી તેણે એ ખર્ચ માનીઁ. સવાર પડતાં એ બાળ
કને તેની માતાના હાથમાંથી લઈ શાહનશાહે પોતાના
પેહરાગીરોને સોંપ્યું. પેહરાગીરોને એને મારી નાખ-
વાનો હુકમ હતો; મગર, એની દયા ખાઈ તેઓ એને
એક ઝાડ હેઠળ મુકી આવીઓ; ને એક સસલાંનું
કાળજી કાઢાડી લાવી શાહનશાહને દેખાડીઁ.

શાહનશાહના વડા અમીરને એ બાળક ઝાડ હે-
ઠળથી મળીઁ. તેને પેટે ફરજંદ નહીં તેથી તેણે એણે
પોતાનું ફરજંદ કરી રાખીઁ. આ અમીરને તાંડાં
શાહનશાહ એક દાહાડે જમવા ગયો તે વખતે એને
શક પડવાથી એ છોકરો એણે અમીર સોડેથી પોતા,

ની ચાકરીમાં રાખવાને બાહાને માગી લઈ પોતાની રાણી પર એને કાગળ આપી મોકલીઓ, કે કાગળ વાંચતાં વાર એને ઠાર મારવો. છોકરો થોડીક મંજલ કાપી રસતામાં ઉંઘાઈ ગયો ત્યાં કોઈ માયાણ પાદરીએ કાગળ વાંચ્યો, શાહનશાહનું લખેલું છેકી લખીઉં—કે “આ છોકરાને મેં આપણી બેટીના ખાવંદ તરીકે પસંદ કીધાછે, માટે કાગળ વાંચતાંવાર એમને પરણાવજો.”

આ કાગળ વાંચી, રાણીએ ધામધુમથી એમનાં લગણુ કીધાં. એકગમથી લગણુ થયાં, ને બીજી ગમથી શાહનશાહ કુંદારા મારતો પાયતખતે આવી પોહોંતા. રાણી ખુશી થતી પોતાની બેટી તથા તેણીના ખાવંદને એને પગે લગડાવવા લાવી. શાહનશાહ પેહલાંતા ઘણાજ રીશે ભરાયો; પણ બીજા કોઈ ઇલાજ નહીં તેથી લાચારે એને મુગું રેહેલું પડ્યું.

લુપ્પાલડની તકસીર એણે માફ કીધી, તેની જપત કરેલી જગીરો પાછી આપી દીધી, ને “ખુદાની મરજી સામે કોઈને ઇલાજ નથી” આમ બોલી, તેના બેટાને અમીરની પદવી તથા એક મોહોટી જગીર ભેટ આપી પોતાના દામાદ તરીકે કબુલ રાખીઓ. એનાં મરણ પછે એજ છોકરો એના વારસ થયો.

લાગ બીજો સમાપ્ત.

જાહેર ખબરો.

ધી બામબે ફાયર ઈન્શુ- રન્સ કમ્પની, લીમીટેડ.

(મુંબઈમાં પેટેલ વેહુલી ઉભી થયેલી વીમાની કંપની.)

ડીરેક્ટરો.

શ્રેષ્ઠ બેગમજી જીજીભાઈ—સરનશીન.

જેમજ અલેક્ઝાન્ડર શરપ્પસ, એસકવાયર.

શ્રેષ્ઠ આહમદભાઈ હખીમભાઈ.

શ્રેષ્ઠ નાનાભાઈ બેગમજી જીજીભાઈ.

શ્રેષ્ઠ દીનશાજી માનકજી પોટી.

શ્રેષ્ઠ તાપીદાસ વરજદાસ.

વકીલો.

મેશરૂ કરેગી, લીમ્સ અને અવન.

સરવેયર.

શ્રેષ્ઠ નશરવાનજી ચાંદાભાઈ, સીવોલ એનજીનોઅર.

મજકુર કમ્પની ગુદાંઉઓમાં પડેલા તથા બીજા
વેપારજોગ સામનનો, તેમજ વખારોનો અને રહેવાનાં
ઘરોનો વીમા, કીફાયતથી ઉતારેછે, તથા, એ ઉપરાંત

જાહેર ખબરો.

વીમો ઉતરાવનારાઓને વરશ દાહાણની પાલીસીનાં
પરીમીઅમમાંથી સેંકડે પાંચ ટકા તથા એથી ઓછી
મુદતની પાલીસીનાં પરીમીઅમમાંથી ૨૫ ટકા પા-
છ વાળેછે.

શરબસની કમચની,

સેક્રેટરી તથા મેનેજરો.

ઇજનેરનો ધંધો.

મી० બેનનજી મનચેરજી,

આરકીટેક્ટ અને સર્વેયર.

આશીસ તથા રેલેક્ટ્રીસીટી—ગીરગામ, દેવળ પાસે, નંબર ૩૮૨.

“હારીક,” “આઈઓનીક,” “ફારીનથી-
અન,” વગેરે, જુદી જુદી ઢપની તરેહવાર ઇમા-
રતોની બાંધણીનાં ઘર તથા બંગલાના પલાનો તથા
“એસ્ટીમેટ,” એટલે ખર્ચના અડસટા અને કામ-
ની વીગતનાં “રેપેસીક્રીશન” તથા ઇમારતોની
બાંધણીનું “ઉપરીપાણુ,” તથા ઘર, બંગલા અને વાડી
વજ્રાની જમીનની “સર્વે,” એટલે માપણી કરી
તેના પલાનો તથા કીંમતના અડસટા કીશઅતથી
ફરી આપીઆમાં આવશે.

નશરવાનજી ચાંદાભાઈ,

સીવીલ એનજીનોઅર.

(આશીસનો નંબર ૭ મા; કોઠમાં, હયમ સ્ટ્રોટમાં.)

(ધરનો નંબર, ૧૫૩ મા; એતવાડીના રસતા ઉપર.)

નીચે જણાવેલાં કામો કીશાયતથી

કરી આપશે:—

(૧) ઈમારતોના નકશા, ખરચના એસ-ટીમેટ એટલે અડસટા, તથા તેમને બાંધવાનું ઊપરીપણું.

૨. એસટેટો, ઈમારતો, દરોઆની પુરણી, વગેરેનાં કામોની માપણી, નકશા, તથા કીંમતનો ગણતરી.

૩. એસટેટો તથા ઈમારતો વગેરેને તપાસીને, તે મને લગતા હરકોઈ વાંધા સંબંધી રીપોર્ટ અથવા સરટીફિકેટ, તથા હરેક ઈમારતના અથવા ધરના, કાગજથી બનાવેલા ફરમા, અથવા, નમુના.

૪. ઈમારતોનાં કંટરાક્ટોને લગતા, અથવા કીંમતને લગતા, અથવા હરેક એસટેટ અથવા જમીન વગેરેને લગતા વાંધાની લવાદીનું કામ, ખાનગી ફરમાસ અથવા કોરટના હુકમથી.

જાહેર ખપ્પરો.

મીઠા ખરશેદજી નશરવાનજી વાડીઆનાં
રચેલાં નોચલાં પુસ્તકો કાલખાદેવી ઉપર મેરઠી
આતમારામ સગુણ તથા દોરાબજી જમશેદજીની
કાનોમાંથી મળશે.

નવલીઆતનામું..... કીંમત, રૂ. ૫
હીંદુસ્થાનનો ઇતીહાસ..... " રૂ. ૨

વરતમાન પત્રો વગેરેનાં મત.

*** The History of India is a desirable addition to the small stock of useful Gujarati works. It is adapted for schools as well as for general reading. ****

Times of India.

***** The History of India surpasses its predecessors in many respects; & we have to congratulate our native friends on this valuable accession to their small stock of useful Gujarati works.*****

Bombay Gazette.

“ હીંદુસ્થાનના ઇતીહાસ ”
નું પુસ્તક મીઠા ખરશેદજી
નશરવાનજી વાડીઆની કલ-
મથી લખાયું છે. એ જવાન
ગરહસયે એક ગરંથ કરતા
તરિકે આજ ત્રણ વરસ થયાં
આપણી મન માનતી પઞ્ચન
મેલતી છે.

“ હુકાયને દોલ પસંદ ”

અને “ નકલીઆલના નામા ”
એવાં જે મેરઠુજી વારતાઆ
નાં પુસ્તકો ગુજરાતીમાં કેટ-
લાક શોખથી વંચાયે છે તે એ-
મની કલમથી રચાયેલાં છે.
ગુજરાતીમાં નીતીના તરીકાથી
બગાર ઉભરી વારતાઆનો જે
પવણ ફેલાવા માંડ્યો હતો તે
મીઠા ખરશેદજીનાં આ ગરં-
થોથી કેટલેક દરજ્જે અટક્યો
છે, અને સારી વારતાઆની
ખુટ પુરી પાડવામાં તેઓથી
સારી મદદ મળી છે. * * * *
એ પુસ્તકમાં મુસલમાન વ-
હુશને વીગતે વર્ણવાયે છે, અ-
ને મહંમદ ગઝનવીથી શાહ
આલમ સુધીના બાદશાહોની
વીગતો અભીઆસ તથા મે-
હુનવાથી એકઠી કરીને સમાવી
છે. * * * * એ પુસ્તક સું

જાહેર ખબરો.

દેખાવનું છે. તેની છપાઈ પણ તેઓ સંઘા ઇંગરેજ કે-
 જે છે, તથા ફલ ગીલટના તાંમાના તરજુમા છે. દીખા-
 શોભાયમાન પુસ્તકો આ ઉપરથી જાણાય છે કે આ
 ને ભવકાદર બાંધીકું છે. ઉપણા ગરંથકરતાએ તેનું
 પીઓગી ગરંથો રચવાની મીઠા પુસ્તક બનાવવામાં એમ ક-
 ખરશેદજીની આવી તારીખ રીકું નથી, પણ જુદા જુદા
 લાયક કોશેશ પ્રજના આશ- ગરંથકરતાઓએ આપેલી ત-
 રાને લાયક છે. * * * *

રાસ્ત ઝોડુતાર.

“હીંદુસ્થાનનો ઇતીહા- કત પોતાનાં લખાણમાં ભા-
 સ” એક અતીશય ને સુંદર મીઠા તરીકે વાપરેને આએ
 પુસ્તક, પોણી બસો સશ- પુસ્તક બનાવીકું છે. * * *
 નું, કીમતી પુસ્તક છે, આ આપણા જવાનીઆઓ આ-
 ને તેમા હીંદુસ્થાનમાં યદ્દાં પુસ્તકો બનાવવા અથવા
 ગયલી મુસલમાન બાદશાહત- તેઓનો તરજુમા કરવામાં પો-
 ની તવારીખ છેક તેમના હુ- તાનો કુરસતનો વખત રીકે એ
 મલાની રીકુઆતથી શાહ આ મંતોશની વાત છે. * * *

જામે જમરોદ.

લમ અને મહારાઓના વ- નકલીઆતાનામાં ની વા-
 ખત સુધીની દાખલ કરી છે. રતાઓ નીરદોશ ગંમત આ
 એ પુસ્તક જુદી જુદી કેલા- પનારી છે, અને તેમનો એ-
 આ વાંચી તે ઉપરથી રચયું- વો મારો સંગરહ કરીઓ છે
 છે; અને તેમાં એના મંચલ કે તેથી જુના હરકે ૪૩૫ સ
 બનાવનારને ઘણી મહેનત પ- કા બરાયા છે. કુરસતની વખ-
 રી છે. * * * * હમને ઉ તે ગંમતને મરિ વારતાનાં પુ-
 મેદ છે કે વાંચણારી બાદઓ તે મતકો જોઈતાં હાયતો આવાં-
 એ પુસ્તકનો અભીઆમ કરી ન પુસ્તકોની હમો ભલામણ
 આ દેશમાં જે મુસલમાન દોર ન કરીયું, કે જેમની આપણા-
 યદ્દ ગયો છે તેને લગતું માનમે માં હજી પુટ છે, અને તે
 લવવા મુલશે નહીં, સ્ત્રી બોધ માં હજી પુટ છે, અને તે

* * * * અતીઆર તુ- પુટ પુરવાને મીઠા ખરશેદજી
 લીકમાં હીંદુસ્થાનના ઇતીહાસ જે મહેનત લીએ છે તેને મા-
 ગુજરાતીમાં એકથી વધારે પ- ટે તેમને સાબાશી ઘટે છે. એ
 રગટ કરવામાં આવીઆ છે; પુસ્તક દેખાવમાં ઘણું સુંદર

જાહેર ખબરો.

હોવાથી ભેટ સોગાતને પણ ચોક્કસ બાબદ તરફજ વળેલી
એ લાયક છે, તથા એને મા-નથી, પણ તેઓ પોતાનાં મ-
રો આશરો મળેલા જોઈ હતને જુદી જુદી રીતની વ-
મા ખુશી છામ્મિ. ગરતળણુ પ્રતેહમંદો ભરેલી રીતે
ગોકુતાર.

* * * આ નવા પુસ્તક એએ હાંમલ કરેલી છે. * *
માં કાહાણી કીમ્મતોએ અને મુબઈ સમાચાર.
વારતાઓથી ગંભીર અને જા * * “ હીંદુમયાનનો ધ-
ન આપવાને બદલે ભાઈ ખ-તીહામ ” સુદર છપાઈ અને
રશિદજીએ હીંદુમયાનની તવાનમુનાદાર બાંધણીથી એવાનો
રીખને લગતી ખુશી ગમી શોભીતો કરવામાં આવીએ
ભરી હકીકતોનો મારપ્રતે ગ-છે કે તે વાંચવા અગાઉ હા
મત માય જ્ઞાન આપવાની નેથમાં ધરવાથીજ વાંચણુરનો
મ રાખીએ. મીઝ પરશિદજી જીવ મંતોશે. * * *
નાં મનનો વળણુ કોઈ એક મુબઈ ચાખુક.

દાસ્તાને દેલરૂખા ;

અથવા

જ્ઞાન, બોધ અને રમુજ આપનારી હકીકતોના

સંગ્રહનું પુસ્તક.

કીંમત રૂ૦ ૨૫

કુપર અને કમ્પની ;— મેડાસ્ટ્રીટ, કોટ.

દોરાબજી જમશેદજી અને કમ્પની,

કાલબાદેવી.

